

ERDÉLY MAGYARSÁG

V. ÉVFOLYAM
1994. MÁJUS

Nagyromán
nacionalizmus

Katolikus
autonómia
Erdélyben

Forradalom és
szabadság

Bűnös virágok

A „Pozsonyi
Hídő”

18

Okos, néha keserű számvetéssel százegyszer is megfogalmazta annyi évszázad folyamán a magyar nemzetnek egyik-másik fia, hogy nem vagyunk sem alább- sem előbbvalók egy népnél sem. Mondjuk pedig ezt most egy olyan órán, amelyben az egész magyar nemzetnek, tizenötmillió léleknek kell újból bizonyítania befogadó képességét – mint annyszor az utóbbi másfélszer évben – az emberi kultúra és társadalmi haladás iránt.

Jól érezte magát e honban az egyházi középkor, csúcsfőre igazította tenyereit és templomait Gelencétől Kőszegig a magyar. Itt pompázott otthonosan a reneszánsz, villódzott Janus Pannonius és Balassi Bálint, s ha kellett, Mátyás udvara adott példát az európai cinquecentóból. És a reformáció is úgy hódított, ahogy azt a nép s nemzet szabadságvágya megkövetelte.

Nagyot tévedne most a magyar nemzet, ha a fejlettebb országok elhányt göncsei közt kotorászva keresné a magára illőt. Magyarországnak és a szétdarabolt nemzetnek ma is itthon, ott-hon kell szálláshelyet készíteni annak, ami jó és befogadható. Évszázadok sikerei és kudarcai bizonyítják, hogy a magyar nemzet és kultúrája megmaradásáért akkor tettünk a legtöbbet, amikor a magunkét megőrizve ötvöztük abban az életre való másat.

Izomszakasztó próbák alatt (és előtt) áll Magyarország és a magyar nemzet. Épp ezért nem engedheti meg magának, hogy apró-cseprő dolgokkal pepecselve, a múlt roncs törmelékein babrálva vesztgesse idejét.

A magyar nemzet nem engedheti meg magának és másnak, hogy a szomszédok nacionalista kórusát riadozva lesve, ahhoz igazodjék. Pedig ma három oldalról mutatja a magyar nemzet felé rosszabbik arcát a középkor. És ez a kisebbség mindennapi életközege. A magyar nemzetnek ezzel az állapottal külön gondja van, miközben szálláscsinálója az európai típusú demokráciának. A határon túli nemzetrésszekkel

lyes sodrásnak azt az erőt, amelyet nagypolitikai, nagy-nemzeti szinten szomszédaink felvonultatnak a magyar nemzetrészek ellen minden reggel. Tömegek vergődnek pap, tanító, iskola nélkül. És a szórványvá vált Dévára, Besztercére, eddig tiszta magyar területek vergődésére kell gondolnunk, nemcsak a valahogy megélő Székelyföldre.

Ez a középkor rosszabbik arca ma! És igen nagy feladat a gyermekzsébkendőnyi Magyarországnak számára – nem is képletesen –, hogy a bölcsőbeli magyar kised mellett a szülőkben is táplálnia kell a reményt. Adni, amíg van kinek s miből. Elégedetten nyugtázzhatjuk a Duna-televízióknak egész nemzet-re nézve felmérhet-

len önépítő hatását a szomszédos magyarság körében. Ám nyilván ez csepp a tengerben, főleg amikor történelmi magyar szobrokat döntögetnek, csonkítanak, tömeggyilkos tábornokok és fosztogató rablóvezérek szobraikat állítgatják föl magyar városok terein, nincs magyar helynév; családneveket fordítgatnak le a Székelyföldről „vissza románra” – hát így. És ki nemzetben és jövőben gondolkodik magyarként, az nem vesződségnek tekinti mindezt, nem koloncnak, hanem nemzeti ügynek. Akár az elrekesztettek a Himnuszt.

Méltányos európai jogrendet kell érvényesíttetni ma, nem majd! Nem valahogy, hanem végre és egyszer s mindenkorra. Másként aligha beszélhetünk magyar nemzetéről valaha is, mely él és szabadon, a Kárpát-medencében.

A magunkét őrizve

való törődés, hárommilliónyi magyar karmyújtásnyi és vérségi közelben – mindez mai gondja a magyar nemzetnek és Magyarországnak. Ez a felelősség. Ez a jövődő kérdése. Igazságtalan nagyhatalmi döntések okán kénytelenek vagyunk a haza és nemzet fogalmakat a sajátosan kegyetlen magyar történelmi viszonyoknak megfelelően külön használni. Mert a nemzet egyharmada házon kívül. És egyötöde idegenként a maga védte s művelte ezeréves szülőföldjén. Ezt a képtelen képletet földadta Európa, de 1920 óta nem fejtette meg maga sem.

Ha vergődve is, de él az azonos történelem, azonos kultúra, azonos nyelv és gesztusrendszer őrző, szorító, édes gúzsában a magyar nemzet, miközben Herder a fejét csóválja és bevallja tévedését: nem halálra születünk.

Az emelt fővel álló anyarság nem tekintheti seké-

Az első magyar minisztérium

ERDÉLYI MAGYARSÁG

Független politikai és művelődési szemle.

A határainkon túli magyarok fóruma.

Alapító főszerkesztő: Kőteles Pál

V. évfolyam, 18. szám

1994. május

Megjelenik: negyedévenként

Főszerkesztő: MÁTYÁS B. FERENC

Felelős szerkesztő: JÓZSA PÉTER

Olvasószerkesztő: CZEGŐ ZOLTÁN

Szerkesztőség címe:

H-1016 Budapest, Naphegy u. 29. IV. em. 5.

Telefon/Fax: 202-3933

Kiadja a PRIMOR KIADÓ

H-1016 Bp., Naphegy utca 29. IV. em. 3.

Tel.: 156-8465

Felelős kiadó: ATZÉL FERENC ügyv. ig.

HU ISSN 0865-6819

Készült a TERVÁL Lap- és

Könyvkiadó gondozásában

Kaloprint Kft. Kalocsa

Felelős vezető: Illés János igazgató

KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG
ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

AZ ALÁÍRT CIKKEKÉRT A SZERZŐK
VISELIK A FELELŐSSÉGET.

A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA AZ
ÍRÁSOK SZELLEMEÁT ÉS TARTALMÁT
NEM ÉRINTŐ RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a
regionális részvénytársaságok.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő

postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a

Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál

(HELÍR), 1900 Budapest XIII., Lehel utca 10/A.,

valamint postautalványon, és közvetlenül az

Alapítvány és a szerkesztőség címén.

Forintszámlánk: MHB 222-21489

Előfizetési díj egy évre: 312 Ft

Külföldiek számára előfizethető:

pénzesutalványon Az Erdélyi Magyarságért

Alapítvány címén: H-1016 Budapest,

Naphegy utca 29. IV/3. vagy a képviseleteken.

Devizaszámlánk: Magyar Hitel Bank Budapest

218-1602-351 és 218-1607-351

Előfizetési díj:

20 USA dollár légipostaköltségek együtt.

Külföldi képviselőink címjegyzékét a 64. oldalon
közöljük.

**KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
1994. JÚLIUS
MÁSODIK FEJÉBEN
JELENIK MEG**

TARTALOM

- Czegő Zoltán: A magunkét őrizve
- Az első magyar minisztérium

VALÓSÁG – MÉRLEG

- Práczki István: Jerikó falai és a hamis harsonák ... 2
- Beke György: Bevert ablakok Somkeréken 4
- Kreczinger István: Nagyromán nacionalizmus ... 9
- Pomogáts Béla: Katolikus autonómia Erdélyben 12
- Papp Anna: Belső önrendelkezéstől
az autonómiáig 16
- Egyed Ákos: Forradalom és szabadság II. 20
- Fodor Sándor: Bűnös virágok 25
- Kunszabó Ferenc: Igen, revízió 27

SZÉPMÍVESSÉG

- Felvidék 32
- Zs. Nagy Lajos: Csehszlovákiai magyar költő
fohásza az Úrhoz 32
- Tőzsér Árpád: Fejezetek egy
kisebbségtörténelemből 33
- Cselényi László: Dombok 33

VISSZAPILLANTÓ

- Botlik József: Hogyan veszett el a Felvidék? ... 34
- Ludwig Emil: A „Pozsonyi Hídő” 1946/47 ... 39
- Dr. Merényi László: Nagyszeben helytállása ... 41

FÓRUM

- Szőcs Anna: Elbalkánosítás Erdélyben 42
- Patenau Gelu: Eltérő történelemszemlélet 44
- Mikó István: Történelmi mozgóképek 47
- Sebestyén Kálmán: A „román” Kalotaszeg 51
- Porzsolt Réthy Emese: Mit ér az ember? 55

FIGYELŐ

- A román nemzet tanítója 58
- Arcfogyatkozás 59
- Petőfi-szobraink (1850–1988) 59

ERDÉLY TÖRTÉNETI KRONOLÓGIÁJA ... 60

HÍREK – POSTABONTÁS 63

- A „Pozsonyi Hídő” (térkép)

E lapszámunkat Ughy István képzőművész
rajzai illusztrálják.

SPALLER ÁRPÁD
TULAJDONA

Jerikó falai és a hamis harsonák

A gőgös és magabiztos Nyugat most kapta az első hatalmas pofont az utóbbi időben a legmegbízhatóbbnak és legsikeresebbnek előléptetett Lengyelországban, Pawlak miniszterelnök „új” baloldali kormányával. Persze nem ez volt az első, csak eddig nem vették komolyan az arcullegyintést. A román forradalom elsikkasztása, a meciari Szlovákia elszemtelenedése, a litván választások már jelezték, hogy a liberálnaiv amerikai forгатókönyvet ugyanolyan felfogásban írták, mint a két világháború utáni békediktátumokat. Tehát a valóság értékelése helyett a rövid távú profitszerzés érdekeinek megfelelő politikát „találtak ki”.

Ez azt jelentette, hogy nyílt és titkos paktumokban előkészítették, majd végigvitették a kelet-európai rendszerváltást, és néhány milliárd dollárral és homályos ígéretek hosszú listájával sorsára hagyták nem a kiemelkedő szerepet játszó Magyarországot, hanem gyakorlatilag egész Közép-Kelet-Európát.

Egészen más „előjellel” ugyan, de magukra hagyták a volt, kisantanti országokat, ahol „valami miatt” eltűrték és még ma is jutalmazták a nacionalizmust. Most éppen a románok és szlovákok „kebelre ölelésével”.

Egészen más eset a balkáni „engedélyezett” népiртás. Ennek óriási szerepe lesz a nyugati szolidaritás igencsak speciális működésének leleplezésében, melynek logikus terméke egyébként a litván és lengyel szindróma is.

Nehéz eligazodni a nyugatiak liberális elemzésein, de az már nyilvánvaló, hogy *Kelet-Európáért semmiféle felelősséget nem kívánnak vállalni*. Ma már csak a vakok nem látják, hogy saját munkanélküliségüket és egyébként teljesen indokolt gazdasági recessziójukat nézik, de a volt kommunista négyszázmilliónak éppen a nyugat érdekében „vállalt” óriási áldozatait teljesen semmibe veszik, sőt önzően és öntörvényűen kezelik. *Sem a balkáni hullahegyek, sem a kelet-európai százmilliók Nyugaton elképzelt nyomora nem volt képes a lassan terebélyesedő amerikai nyugati katasztrófapolitikán változtatni.*

Amikor mindezeket nagy keserűséggel megállapítjuk, azonnal fel kell tennünk a kérdést, hogy kik

a megbocsáthatatlanul naivak? A litván, román és lengyel választók (*bár nyugodtan ide sorolhatjuk a magyarokat is*), akik csalogottságukban a baloldalra – tehát a visszarendeződés irányába – szavaztak, vagy kívánnak szavazni? Netán a „világ rendszerváltását” irányító hatalmak vezetői, akik azt hitték, sőt még most is azt hiszik, hogy a demokrácia varázspálcájának felmutatására úgy omlik össze az egész kommunista anyagi-eszmei és erkölcsi világrend, mint ahogy – állítólag – Jerikó falai omlottak le egy csapásra a zsidók harsonáinak hallatára.

A kommunizmus „jerikói falai” sajnos még csak a gazdasági és pénzügyi szférában sem omlottak össze egészen, a szellemi és posztideológiai szférákban pedig meg sem rezdültek, hiszen *ugyanazok* fűjják a manipulált harsonákat, akik annak idején az erődtítmény falait oly nagy odaadással építették.

A világpolitika rejtelseibe soha be nem avatott keletiek akkor sem, de most sem képesek eligazodni az európai realitásokon. A felszabadult Kelet anyagilag és szellemileg megnyomorított tíz- és százmilliói mitől tudnák a kapitalizmusba át lépés ezernyi titkát?

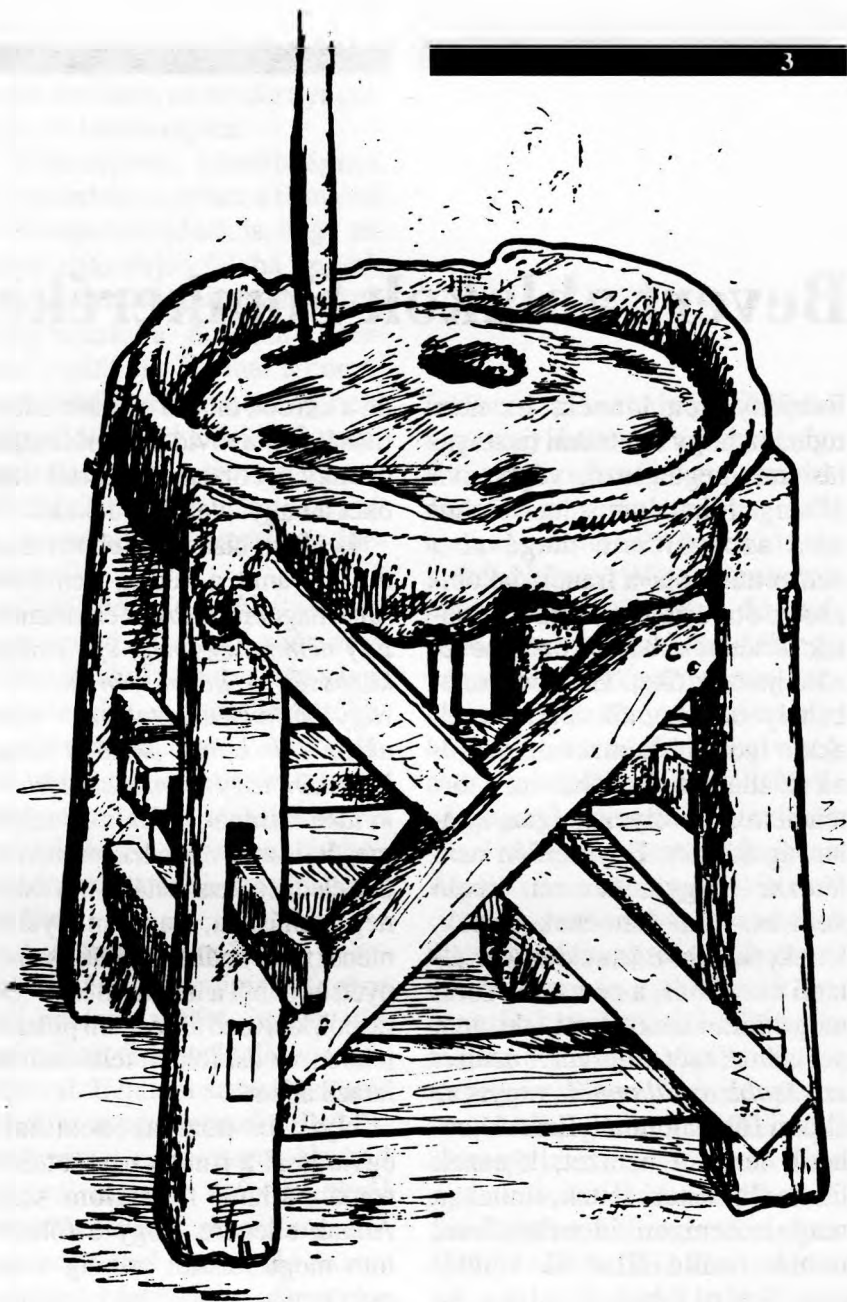
A kelet-európai „puhaváltás” és az álforradalmak pillanatnyi eufóriája a 20. század nagy csodáját szuggerálták. Ezt aztán *mindenki elhitte*. Csakhogy a történelem most már kezdi benyújtani a számlát. Azt a számlát, melyet a véres forradalom halottakkal, romokkal, szétvert ideológiákkal és emberi szenvedésekkel fizet meg. Azt a számlát, mely-

nek rendezése után most az új rend új eszméikkel és új emberekkel, csupa jóakarattal, de tapasztalatlansággal, sőt dilettantizmussal tele kezdhet a merőben új struktúra kiépítéséhez.

Mindehhez tegyük hozzá, hogy a nép, az istenadta nép, legfőbb jellemzője pedig mindig is a feledékenység, aztán a türelmetlenség és főként a hálátlanság volt. Most sincs másként, de a jövőben sem lesz. Jogos – vagy jogtalan-e a haragja – egyremegy – *a hatalom ellen fordul*. Természetesen főként azért, amit a hatalom tett. Általában ugyanis nem a legjobban tette a dolgát. Másrészt azért, amit *nem tett*. Ezért kapja ugyanis a legkeményebb elítélést, hisz kinek nincs valami személyes panasa és problémája?

A kormány és a koalíciók fizetnek, ám nem ússza meg a Nyugat sem. Hisz rajta is számon kérik, amit elmulasztott. Neki viszont lehetősége is lett volna arra, hogy tegyen valamit. Talán most majd elgondolkozik a lengyel és a moszkvai krízis kapcsán. Valami már megmozdult, bár egyenlőre az eddig érvényben lévő „speciális mérce” alapján.

Kelet-Európa demokratizálása szünni nem akaró fegyverdörögés közepette zajlik és bukácsol. Semmi okunk azt várni, hogy holnaptól minden megváltozik és az utunk fáklyásmenetté válik. Az sem véletlen, hogy a visszarendeződésre játszóknak még sokan vannak Romániától kezdve Szerbián át Szlovákiáig. *Túl sok még a vörös jel az átalakulás, hol hullákkal, hol zokogással szegélyezett útján, a még sok-*

DARÁLÓ

sokféle „hadak útján”! Tengeri a tennivaló, míg révbe érünk. Ha viszont hamis információk alapján rossz irányba navigálunk, azt előbb mi, aztán pedig a Nyugat is meg fogja szenvedni. Ha nem lesz elég emberarcú ez a kapitalizmus, ha vér és uzsora fogják jellemezni, akkor több száz millió volt béketáborbeli fordul el tőle. A rendszerváltás persze mindenképpen végbe megy, csak éppen nem mindegy, hogy hány év alatt és hogyan? Főként az nem biztos, hogy úgy

fog történni, ahogy „odaát” elképzelték és ahogyan azt a mi régiókban is sokan várták.

PRÁCZKI ISTVÁN

Bevert ablakok Somkeréken

Reménytelen lennék, ha nem tudnám, hogy az etnikai tisztogatásokat megtervező, végbevívó állam, a főhatalom soha és sehol nem azonosítható magával a nemzettel, noha a francia jakobinusok óta újra meg újra kísérletek történnek, hogy közös nevezőre hozzák őket. Ha a nemzetet behelyettesíthetnők az állammal, akkor igen sok nemzet eltűnt volna az államok árnyékában, a történelem szeszélyei és igazságtalanságai okán. Egyszerűen nem létezne lengyel nemzet, litván nemzet, nem lennének észtek, lettek, finnek. Bármekkora az állami elnyomás, a nemzetek sorai megritkulhatnak alatta, de nem porladnak szét teljesen. *A nemzet szívósabb az államnál*, vagyis az állami főhatalomnál. Ezért létezhetik lengyel nemzet, léteznek litvánok, észtek, lettek, finnek, a maguk nemzeti identitásában, immár önálló államaik keretében. Ezért lehetnek olyan ép nemzeti közösségek, amelyek pedig két vagy három országba szétépetten is őrzik etnikai önazonosságukat, noha önálló államuk nem volt soha. Ki tagadhatná azt, hogy a baszkokat is megilleti a nemzet minősítés, noha eddig még soha nem létezett független baszk állam? Ki tagadhat-

ná a kurdok önálló nemzeti identitását, noha rövid állami lét után, öt vagy hat országba szórták szét őket a nagyhatalmi érdekek?

Legfőbb bizonyosság ebben mindig az, amit a népek, nemzetek saját magukról éreznek és tartanak. *Egy nemzet, egy nép, egy etnikai közösség – bármilyen kicsiny, vagy bármilyen hatalmas – csak akkor szűnik meg önmaga lenni, ha önként vagy nyomás alatt feladja identitásának tudatát.* Amelyik megőrzi, az évezredek múltán is újjáéledhet a tetszhalálból. A zsidó nép vallásába, hagyományaiba menekítette önállóságának eszményét, és ebből a megtartó lelki forrásból, kedvező történelmi pillanatokban, az ősi földön feltámadt az izraeli állam.

Nyilván nem azonosítható egymással a román nemzet és a román állami főhatalom sem. Annak ellenére, hogy e főhatalom megtestesítői mindig a román nemzet érdekeire hivatkoznak más népek, nemzetrészek elnyomásakor. Minden kisebbségtartó hatalom örök érve és örök vétke ez. Ha a román nemzet mindegyik fia és leánya egyben a főhatalom megtestesítője lenne, akkor hetvenöt éve városok, falvak, akár családok szintjén állandó etnikai háború folyta Erdélyben. Ezzel szemben az erdélyi városok, falvak magyar és román vagy más nemzetiségű lakói békeességben élnek egymás mellett, gyakran egymás tőszomszédságában. Összekapcsolják őket a mindennapi élet mozzanatait, a munka, a megélhetés, a közös helyi tennivalók. Ugyanazt az árat fizetik az üzletekben, ugyanúgy

fáznak a fűtetlen lakásokban, hasonlóan zsúfolódnak a vonatokon és autóbuszokon. Igaz, hogy érvényesülésük lehetőségei már korántsem egyformák. Az előrehaladás, a pálya különbözik egyik és másik számára, más és más mércét alkalmaznak a magyarok és a románok egyéni boldogulása esetében. *Minél nagyobbak a gazdasági bajok, élelsebbek a társadalmi feszültségek, annál látványosabb a magyarok, németek, zsidók, a nemzetiségek háttérbe szorítása, a „született románok” méltatlan előnyökben részesítése.*

Gyakorlatból tudjuk azonban, hogy nyílt különbségtevés idején sem okvetlenül alakul ki ellenséges viszony az együttélés mindennapjaiban románok és magyarok között. Még a főhatalom elnyomó intézkedéseit végrehajtó hivatali vagy pártemberek is megőrizték – megőrizhetik – jó kapcsolataikat, esetleg ilyen vagy olyan szintű barátságukat kisebbségi szomszédaikkal, munkatársaikkal, netán más nemzetiségű rokonaikkal. Ezt értik félre, ösztönösen vagy szándékosan némelyek, mikor azt hangoztatják, hogy lám csak, nincs nagyobb baj a magyar–román együttélés terén egyazon helységekben, egyazon tömbházakban, negyedekben. Ebből vonják le azt a hamis, egyenesen önfeladó következtetést, hogy *nem szabad határozottan fellépni a kisebbségi nemzeti jogokért, mert a kisebbségi radikalizmus megzavarhatja más-más nemzetiségi polgárok mindennapi egyéni jó kapcsolatait.*

Ilyen nézetek táplálkozhatnak túlzó óvatosságból, de éppen így titkolt kisebbségi érzésből. Az óvatosság érveit vissza is fordíthatnók: vajon román lakótársainknak, falubeli, városnegyedi, tömbházbeli szomszédainknak – nem jut eszükbe, hogy az ő történelmi felelősségük lenne szót emelni értünk, szemben a saját főhatalmukkal? A *kisebbségi jogegyenlőség biztosítása mindig is a többségi nemzet lehetősége és felelőssége*. A kisebbségi tudat félszegeivel nem lehet vitázni, nincsenek ehhez érvek, mivel a nemzeti elnyomásnak ezek a lelki áldozatai soha nem ismerik el, hogy a génjeikbe ivódott félelem és nem holmi magasabb rendű ráció vezérli őket.

Noha a nemzeti kisebbség mindig és mindenütt nyíltan, vagy lelke mélyén elvárja, hogy a többségi nemzet fiai melléje álljanak, ügyét átvállalják és a maguk nagyobb lehetőségeivel harcoljanak érte – gondoljunk arra, hogy a múlt század végén az erdélyi románság milyen őszinte hálával köszöntötte a magyar *Mocsáry Lajost*, amiért a kisebbségi jogok védelmezőjeként lépett fel a budapesti parlamentben. Igazán akkor lesz úrrá a csüggedés vagy tör fel az indulat a nemzetileg elnyomottakból, ha a többségi nép oldaláról, kisebb közösségek vagy egyének viselkedéséből érzi meg cserbenhagyottságát. Innentől az együttélés nem személyes kapcsolatok ügye, hanem *élethalál küzdelem a pusztá létért. Ha a hatalmi szándék többségi nép akarátává válik, akkor a kisebbséget csak az anyaföld, a történelem és nyilván saját ereje védelmezheti*. A józanság helyére elkeseredés léphet, ami megbontja az élet – az együttélés – természetes egyensúlyát, beárnyékolhatja az elnyomott nemzeti közösség jövőképet és zavaró, bénító hatással lehet éppen arra, amit a főhatalom

elnyomó politikája szolgálni szeretne: az állam, az ország nyugalomára és biztonságára.

Többségnek, kisebbségnek közös érdeke, egyben a Duna-táj és Európa békéjének is, hogy segélykiáltás törjön fel, ha az uralkodó nemzet testébe az idegzsáklakig behatol a *főhatalom mérgező politikája*. Ha már a humánus, a kölcsönös emberség népi alapjait kezdi ki a felülről vezényelt nacionalizmus vagy éppen etnikai tisztogatás torz gyakorlata, a szakadatlan uszítás és idegengyűlölet.

Erdélyből mind több ilyen magyar jajszó érkezik. A szórványvilágból, ahol a magyarság a legvédtelenebb, a legsebezhetőbb. Legfrissebb tudósítás *Somkerékről* való, egy lélekszámban *kicsiny magyar közösség ostrom alá vételéről* – saját „együttélő” román szomszédai, tegnapi barátai által.

A drámai jelenséget a bukaresti újság, a *Romániai Magyar Szó* hitelesíti, 1994. január 14-i számában, *Guther M. Ilona* tanúságával. Bennem személyes emlékek is megrezzenek. Első élményeim a Beszterce-Naszód megyei magyar szórványokról ebben a faluban szereztem. *Búvópatak* című barangoló könyvemhez készülődve, *Beszterce* városába *Somkeréken* át vitt az utam. Ismerkedésemet a helyi magyar történelmével előbb elkezdtem, a *Somkeréktől* tíz-tizenöt kilométernyire lévő *Kerlésnél*, időben a tizenegyedik században. Itt van ugyanis *Cserhalom* kicsiny emelkedője, ahol 1068-ban *Salamon királyunk* csatát vívott a betörő kunokkal és legyőzte őket. A király oldalán harcolt *László herceg* is, akiből később magyar király és magyar szent lett. Itt szabadította meg *László* a kun harcos fogságából az elrabolt magyar leányt. A mozzanat belekerült *Vörösmarty Mihály* eposzába, megjelent falfriskók sokaságán Erdély keleti

felében, a székelyek földjén, ugyanígy északon, a Szepességben, a magyar végeken, templomok falain, a magyar lovagi erények és honvédő önfeláldozás jelképeként... Visszamehetek még jobban az időben, *Sajóudvarhelyen* – a közelben – áll egy vénséges vén tölgy, úgy tartja erről a magyar szájhagyomány, hogy *Árpád vezér* pihent meg alatta, a honszerzés idején. Nyilván legenda, de tudósok a szintén közeli *Magyarcsédén* csakugyan Árpád-kori nyílhegyet találtak.

Somkeréken a 14. század első fele állított meg, a gótikus műemléktemplom, amelynek toronysisakja messzire ellátszik, mintha útjelzőnek kínálkozna fel térben és időben. Mérműves toronyablak, gótikus ajtókeretek, címerpajzsos és mesterköves gyámkövek. Hányan élhettek *Somkeréken*, mikor ez a templom épült, 1227 és 1233 között? Biztos adataink 1661-ig mennek vissza, akkor tiszta magyar település volt. De 1721-ben, az ismétlődő tatár betörések áldozatait, a kuruc kori magyar vereséget pótló, egyébként akkor már állandó román bevándorlások következtében a népesség fele-fele arányban oszlott meg a magyarok és a románok

között. Még igen sokáig a felerésznyi magyarság a somkeréki gazdasági és művelődési élet meghatározó tényezője. Anyagi ereje van ahhoz, hogy 1761-ben a kor egyik legnagyobb művészevel, a felkapott *Umling Lőrincsel* festesse meg a református templom padjait. A művelődési igényt jelzi, hogy 1790-ben iskola létesül. A somkeréki magyarok anyagi erejére és erős közösségi érzelmeire vall, hogy a templomot és az iskolát otthonukként becsülték meg, szívesen áldoztak értük.

A török–tátár betörők lerombolják a templomot, a somkerékiek újjáépítik a falakat. Trianon után a román főhatalom elveszi a helyi magyar iskolát, erre a somkerékiek – kisebbségi elnyomottságukban is – önálló református magyar iskolát emelnek gyermekeiknek.

Somkerék lakossága az 1992-es népszámlálás szerint 1043 fő. A többség román, 738 személy, a magyarok száma 264, él itt továbbá 27 cigány, 12 ukrán, egy szerb és egy „más nemzetiségű”, akinek etnikai hovatartozását nem jelzik. Így éppen a magyarság ma nagyjából egynegyede, a románság háromnegyede a falu lakosságának. Az állandó etnikai apadás nem volt olyan drámai arányú, mint a 18. század elején. Akkor rövid hatvan év alatt megjelent és gyorsan a falu fele népességét tette ki a románság, azóta – 271 esztendőn át – csak egyharmaddal tolódott el a románok aránya a magyarokhoz képest. Különben az egész környéket, a *Sajó*, a *Nagy-Szamos* mentében a 16–17. században pusz-

tult legnagyobb arányokban a magyarság. *Félezer éves vagy még annál öregebb templomok maradtak hívek nélkül. Az iskolából elfogyott a gyermek. Alig maradt magyar tanító, azok is olyan nyomorban tengődtek, hogy mellékfoglalkozásokra kényszerültek, kitanulták a szabót, a kemencerakót, a szűcs szakmákat, kocsmárosok lettek, esetleg postamesterek vagy nemesi uradalmakban alsóbbrendű gazdasági felügyelők. Szolnok-Doboka vármegyében, ahová a Mezőség e pereme akkoriban tartozott, a 19. század elején csak három olyan iskola volt, amelyeknek tanítói néha megkapták a létminimumot jelentő évi 200 forintos fizetést. A magyar nyelv „szaggatást kezd szenvedni” írta a krónikás 1844-ben a felőri állapotokat jellemezve.*

Trianon csak az irányt változtatta meg, ahonnan Somkerék a veszélyt várhatta. És nem a Keleti Kárpátok hágoín át becsapó tatárok, hanem a Bukarestből irányított román főhatalom képében. Akkori erdélyi magyarok úgy érezték, hogy életük legnehezebb korszaka szakadt rájuk. Pedig a két háború között az egyház, a felekezeti iskola, a magántulajdon viszonylagos biztonságot, menedéket nyújtott a sorsüldözött erdélyi magyaroknak. Majd a második világháború után válik igazán nincstelenné Erdély magyar népe – a szórványok különösképpen –, mikor a „szabadság” nevében 1948-ban a román oktatási törvénnyel, az úgynevezett államosítás, valójában nemzeti kifosztás jegyében román állami kézbe kerültek a magyar felekezeti iskolák, kol-dusbotra jutott a gazdasádalom, száműzték a papokat a társadalmi, kulturális életből, s aki népe igazi lelkipásztora maradt, azt börtönbe zárták, halálra szánták.

Kíméletlen a folyamat. Egy jó évtizede, besztercei barangolása-

im idején még működött egy erőtlen magyar tagozat a somkeréki román iskolában. Azóta kiszorult a magyar szó az iskolából, majdnem kétszáz esztendő után. Csak a templom maradt menedéknek, ha a fogyatkozó erdélyi református papok közül jutott ide, ebbe a kicsi közösségbe egy-egy áldozatos lelkű prédikátor. A hetvenes évek végén *Herman János* a gyülekezet lelkésze. Újító szellemű, tevékeny, *Somkeréken* mindenképpen „különös” ember. Szokatlan az is, hogy holland feleséget hozott a faluba, *Hanni* asszony pedig modern felfogásban nevelte a gyermekeit, cseppet sem bugyolálva és kényeztetve őket. János barátomat a teológia elvégzése után magát Bukarestben meg Hollandiában továbbképző falusi papot, egy groteszk „fűzfaháború” riasztotta el *Somkerékről*. Megírtam a történetet „*Búvópatak*” című 1980-as barangoló könyvemben. Az alsó, közemberi temetőben – van külön nemesi temető is – egy szomorú fűz beárnyékolta a helyet, a falevelektől nem lehetett tisztán tartani a környező sírokat. Vágják ki, ne vágják ki, a gyülekezet egyik fele ide hajlott, a másik oda. Voltak, akik indulatukban, türelmetlenségükben lehántották a fűzfát. Mégsem pusztult ki, begyógyultak a sebei. A falu lelki sebe annál inkább elmérgesedett. *János pap, Honteros és Bethlen Miklós-tanulmányok* szerzője riadtan tapasztalta, hogy mind nagyobb hullámokkal kavargó körülötte a falu hangulata, ő került az örvénylés közepébe, őt tépi a harag

mindkét oldalról, mint azok az indulatos kezek a szomorúfűz kergét... Elhelyezését kérte.

Később megvallották a falusiak – akikről a mezősegi csendes magyarok azt mondják, hogy olyan indulatosak, mintha székelemek lennének –, nem János papra haragudtak a fűzfaháborúban, hanem saját tehetetlenségükre. De hát *nem emelhetek kezet, még szót sem emelhetek a kisebbségi nyomorúságukat okozó román hatalomra*. Egymást és a papjukat marták nagy tehetetlenségükben.

Könnyen válhatik ez építő indulattá. Mikor 1991-ben teológusként egy fiatalember, *Vincze István* eljött hozzájuk, felébredt az emberekben az önépítő buzgalom. Két év múlva végzett papként kapták meg a maguk igehirdetőjének. *Somkerék magyar népe megpróbált belépni a szabadság résznyire nyitott kapuján*.

Itt *Guther M. Ilonának* adom át a szót. Ismerem diákkorából, *Zselyk* faluból *Besztercére* költözött postás leánya, kedvelt tantárgya a magyar irodalom volt, megnyerte a bukaresti magyar ifjúsági lap „*riportert keresünk*” pályázatát és több irodalmi olimpiát. A filológiára készült. Egy évtized múltán a *Romániai Magyar Szó* oldalain találkozhattam a nevével. *Beszterce* tájait járja, bátran és őszintén figyel a szórványvilág kisebbségi nyomorúságára, éppígy az önépítés biztató jeleire.

„*A lelkes közreműködésével a 25-30 főnyi fiatalság is összeszedte magát. Okosabban használják ki szabadidejüket. Rendszeresen összegyűlnek a paró-*

kiakon, bibliaórára. A szilvesztert együtt töltötték, disznót vágtak, szakácsnő főzött, éjjélkor megkongatták a református templom harangjait, a toronyban énekszóval köszöntötték az új évet. Karácsonykor a harmonikát cipelő lelkésszel az élen a falu minden magyar családjához elementek kántálni. Ez alkalommal a somkeréki magyar ifjúság 100 000 lejt gyűjtött össze a felvidéki magyarok megsegítésére. A fiatal házások sem adták alább, Karácsony első napja estéjén összegyűltek és sorban mind-egyiknél kántáltak.”

Ekkor törött be az első ablak. *Levei Dávidnál*, a református kántor vejénél. Karácsony első napjának estéjén.

„*Másnap este a református parókia előtt nagyobb csapat román fiatal randalírozott. A lelkes nem ment ki, hogy lássa, kik szidalmazták. Két kő talált célba. Az egyik a külső ablakszemet törte ki, egy helyen, a másik átment a belsőn is beesve a nappaliba.*”

Az ablakok megkövezése előtt többször figyelmeztették a papot, harsány kiáltással:

– *Sa plece Tőkés al doilea!*

Vagyis: *takarodjék a második Tőkés László!*

Mi bősízhette fel ennyire a somkeréki román legényeket és a mögöttük megbúvó felbujtókat? *Guther M. Ilona* szerint „*irigkedtek*” a kicsiny magyar közösség példás összetartására, a templom udvarán színes égőkkel feldíszított élő fenyőfára, a magyar hagyományok ébredésére, a feltámadt magyar óvodára. A fáklya lobogású *Vincze István* buzdítására ugyanis hozzáfogtak elorzott óvodájuk visszaállítására. Tizenegy óvodás korú gyermeket írtak be szüleik, szabályos első osztály válhatik belőlük a következő tanévben. Miért is ne járhatnának a somkeréki magyar gyermekek tizenegyen anyanyelvű iskolába, ha Kovászna megyében egyetlenegy román

gyermek számára is kötelező román tagozatot létesíteni?!

Óvodához, iskolához épület kell. Ott a hajdani magyar felekezeti, a somkeréki magyarok pénzéből épült, 1918 után a négy tanteremből csak egyet használt az állami román iskola. Egy szobában a takarékpénztár működött, kettő üres volt. Az építetők fiai, unokái igényt jelentettek be az egyik szobára. Erre az iskola igazgatósága nyomban „hasznosította” a két üres termet is: az egyikben tűzifát raktározott el, a másikban vendégmunkások számára rendezett be szálláshelyet.

„*Az iskola igazgatója első hallásra nem ellenezte a magyarok kezdeményezését, de szükségesnek tartotta kikérni a tanári kar véleményét. A gyűlés után bevallotta a református lelkésznek, hogy a tanárok nem támogatják az ügyet, sőt volt olyan kollégája, aki árulónak nevezte, mert termet akart adni a magyaroknak.*”

Ezek a tanárok alakítják *Somkerék* mai román hangulatát. Az ellenséges légkörben sikerült egy szobát szerezni a magyar óvodának. A posta váratlanul kiűrtette a *Becsky kúria* egyik szobáját, amelyet három évtizeden át önkényesen használt. Az egyház anglikán barátainak 400 dolláros segítségével és a *Becsky család* jóvoltából a szobát óvodává alakították át. *Gergely Annamária* magyarul foglalkozik a somkeréki tizenegy óvodással, segít neki a falu volt magyar iskolájának nyugalmazott taní-

tónője is, a lelkész hittanórákat tart, Vincze Istvánné Kupa Melinda pedig németre oktatja a kicsinyeket.

Mindezt már nem viselhette el az a nacionalista türelmetlenség, amelyik abban a hitben élt, hogy a bukaresti főhatalom által vezényelt „békés etnikai tisztogatás” náluk befejeződött, soha többé nem lesz magyar élet Somkeréken.

Vincze pap nem bosszút forralt, hanem a békéért imádkozott. Istentisztelet után a hívek a templomban maradtak, negyed-órát szóltak a harangok. Napokkal az ablakbeverések után – abban a hiszemben, hogy lecsillapultak az indulatok – elhívta magához a parókiára a magyar és román fiatalokat. Hat román legény jelent meg, akik elismerték: *idősebbek bujtogatták őket, hogy ijesszék meg a papot, maradjon a templom ajtaján belül, semmi keresnivalója a falu életében!* Vincze István másnapra a falu egész fiatalságát szerette volna vendégül látni. Meg akarta értetni, hogy nem keresi a vétkeket, ellenkezőleg, azt kívánja, hogy magyarok és románok itt „lent”, a faluban értsenek szót egymással, ha fölöttünk a „magasban” csapkodnak is a nacionalista politika hullámai. Békét kell kötni

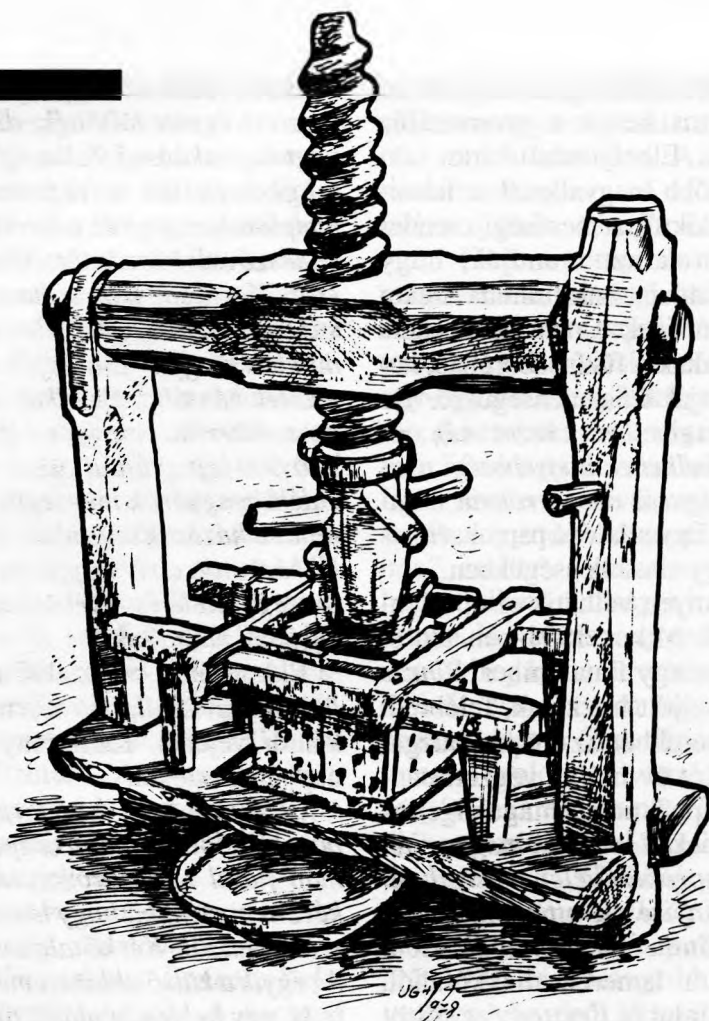
ük, mielőtt jobban elmérgesednek, elüszkösödnek a lelki sebek.

Egyetlen román legény jött el másnap, ő is csak azért, hogy átadja az üzenetet: *ne várják őket.* Úgy beszél a falu, hogy a magyar pap azért hívja magához őket, mert át akarja csábítani valamennyiüket a református egyházba.

„Az sem mellékes – írja befejezésül Guthier M. Ilona –, hogy a somkeréki magyarok között jócskán akadnak olyanok, akik nem merik vállalni magyarságukat, meghúzódnak, hallgatnak, mert még mindig félnek valamitől...”

Immár az uszító szavaknál élesebb kövektől félnek, saját falutársaik olthatatlan, érthetetlen gyűlöletétől.

Ha az emberi testbe ilyen mélyre hatol a fertőzés, akkor vérmérgezés ölheti meg az életet. A lelki vérmérgezés cseppet sem veszélytelenebb.

SZŐLŐPRÉS

Ez már nem a hivatalok, pártok, törvények, a főhatalom köre. Két nép sorsát tette kockára a nacionalista indulat, a kizárólagosság, a minden másságot elpusztító türelmetlenség Erdély földjén, ahol Európában elsőnek mondták ki a türelem emberi szentségét.

Ezért kellene bár most, végső pillanatokban megszólalnia a román lelkiismeretnek. *Nem magyar tollnak kellene riadóztatnia!*

BEKE GYÖRGY

Nagyromán nacionalizmus és politikai gyakorlata

Manapság közhelynek minősíthető: a monolitikus hatalmi struktúrák lebontásától, a kommunista rendszerek széthullásától nagyon sokan (sajnos felelős politikai személyiségek is) az államok és népek közötti viszony ugrásszerű enyhülését, normalizálását, a nagy történelmi megbékélések bekövetkeztét várták.

A német-francia példára hivatkozva abban bíztak: *a népszuverenitás alapelvű hatalomgyakorlás, a tartalmi jogállamiság* olyan belső feltételrendszert és közhangulatot teremt, amely fedlenti a proletár internacionalizmus fikcióját, ezáltal új alapokra helyezi az államközi, népek és nemzetek közötti kapcsolatokat. Azt várták a rendszerváltástól, hogy feloldja a történelmi fejlődés belső törvényszerűségeire visszavezethető feszültségeket, ellentéteket.

Az utóbbi 3–4 év történései azonban szertefoszlattak minden illúziót. Rácáfoltak azokra is, akik kizárólag az európai integráció gyors eredményességétől várták a megoldást és szinte észrevétlenül a proletár internacionalizmus eszmei benuháztatásából egyfajta liberális kozmopolitizmusban találták magukat. A „*robbanásszerű európaiságért*”

folytatott vak hajszában megfellestek Közép-Kelet-Európa népeinek viszonyában évszázadokon át kialakult realitásokról, ezek lényegi meghatározóiról, okozati összefüggéseiről, illetve a nemzetté válás folyamatának jelenlegi stádiumáról.

Magyarország geopolitikai helyzete adott, ezért a magyarságnak létérdeke rendezni tartós viszonyát a szomszédos népekkel. Két alapvető szempontot azonban tudomásul kell venni: 1. Elsősorban el kell dönteni (mivel mind a kettő ritkán esik egybe) *a magyar állam vagy a magyar nemzet érdekeit részesítjük előnyben?* (A felvetés bár sarkításnak tűnik – jogos.) Például a magyar–román államközi viszony minden bizonnyal felhőtlen lenne, ha Magyarország sorsára – pontosabban a román homogenizációs törekvések kénye-kedvére hagyná az erdélyi magyarságot. 2. A határainktól nyugatra található nemzetközi jogalanyokkal viszonyunk rendezhető (alakítható) az általánosan elfogadott európai normáknak, illetve politikai-erkölcsi értékrendnek megfelelően. De ezeket a normákat és értékrendeket már nem, vagy csak korlátozottan alkalmazhatjuk határainktól keletre.

A mindenkori magyar diplomáciának elsődleges kötelessége úgy kiépíteni nemzetközi kapcsolatrendszerét, a szomszédos népekhez fűződő viszonyát, hogy *szilárd letéteményese lehessen nemzetünk, az összmagyarság fennmaradásának*

és gyarapodásának határainkon belül és kívül. Geopolitikai helyzetünk, történelmi hagyatékunk, illetve a belőlük származtatható fentebb említett két szempont (követelmény) miatt ez távolról sem egyszerű feladat. Egyik legérzékenyebb pontja vitathatatlanul a románsághoz fűződő viszony rendezése marad.

Ha a magyar–román (a proletár internacionalizmus aberrációján túlmenően nem csupán Magyarország és Románia) viszonyát tartósan életképes alapokra kívánjuk helyezni, *nem téveszthetjük szem elől azokat a történelmileg kialakult, folytonosságukban töretlen (lényegi szinten) meghatározó tényezőket, amelyek a román bel- és külpolitikai élet mozgatóinak bizonyultak.* Mivel ezek mindenkor eltértek az európai általános tendenciáktól, nem lenne érdektelen visszamenni a történelemben a középkorig, hogy választ kapjunk a nagyromán nacionalizmusra épülő nemzeti törekvések folyamatosságának és dimenzióinak valódi okaira, fenomenológiájára. Mert csak ezek ismeretében és megfelelő politikai alkalmazásának feltételével lehet a kérdéshez haté-

konyan viszonyulni. Nyilván jelen vállalkozás ezt nem teszi lehetővé. Ezért szorítokozom a román társadalom 1989 decemberét követő időszakának néhány jellegzetességére, amelyek – mivel ellentétesek ma is az általános európai tendenciákkal – meghatározzák politikai mozgásterünket.

A román társadalom keresztmetszetének (ezáltal politikai mozgásterünk) elemzésekor az első szembeötlő kérdés: *miért tört ki minden volt szocialista országtól vehemensebben a nagyromán nacionalizmus és miért válhatott a bel- és külpolitikai cselekvés meghatározó eszmerendszerévé?* A második kérdés, mivel magyarázható, hogy más volt szocialista államokkal ellentétben a magát demokratikusnak nevező ellenzék (nagyromán) nacionalizmusa mindössze módszereiben, konkrét megnyilvánulási formáiban eltérő, lényegét és finalitását tekintve megegyezik a szélsőségesek nézeteivel? A két kérdés tulajdonképpen szorosán összefügg, történelmi szimbiózisuk, kölcsönhatásuk meghatározza a román nemzeti törekvésekkel egyező bel- és külpolitikai gyakorlatot.

Az első kérdésre *Claus Offe* is kereste a választ (*Claus Offe: Strong Causes, Weak Cures. Central and Eastern European Constitutional Review, Spring, 1992.*). Tanulmányának az összes volt szocialista országokra vetített általánosításai, bizonyos következtetései több ponton bírálhatók. Néhány kérdésfelvetése azonban alkalmazható a mai román valóság-elemzés szempontjaként:

a) A régi kommunista nomenklatura joggal fél attól, hogy visszavonhatatlanul a politikai, társadalmi és gazdasági élet periferiájára szorul. Kétségbeesetten keresi helyét az új hatalmi struktúrában. Régi mivoltában nem léphet politikai porondra. Számára „tisztá identitást” jelent, ha most nacionalistaként bukkan föl. Ez Romániában nem jelent különösebb nehézséget. Ceausescu sajátosan értelmezett proletárinternacionalizmusából nemzeti kommunista ideológiájából (még ebben is eltért a többi tagállamtól!) egyszerűen elveti a „kommunistát” és megtartja a „nemzetit”. Könnyen megteheti, mert erre van „kereslet”, fogadóképes lakosság, valamint a nagyromán nacionalizmussal szemben nem csupán toleráns, hanem azzal lényegében azonosuló szellem.

b) A volt kommunisták törekvése a „tisztá identitásra” eredményes a román gazdasági, társadalmi és politikai környezetben, mivel az 1989 decemberét követő időszak közvetlen politikai igényeit a lakosság körében „racionálisan” elsősorban a nacionalizmus tudja kielégíteni. A hagyományos demokráciák ismert és széles körben alkalmazott technikái tehetetlenek a társadalom közvetlen elvárásaival szemben (*Claus Offe* ilyen logikai megfontolással jut el egyfajta „racionális politikai nihilizmusig”, ami nem egyéb, mint antipolitika).

c) A román társadalom világos, tiszta jövőkép helyett „világos múltat lát maga előtt”. E kép alaphangulatát a román pszicho és etnogenezis, a dák-római mítoszra épülő nemzeti tudat határozza meg, legitimálva a kizárólagosság és felsőbbrendűség politikai igényét. A „világos múltban” felelevenednek az idő folyamán módszeresen a románság tudatába sulykolt legendák e nép szabadságáért vívott „igazságos” harcáról, hősiességéről, becsületességéről, toleranciájáról stb.

d) A c) pontból azonban törvényszerűen következik az ellenségkép szükségszerűsége. Mivel a román történelemszemlélet szerint Erdélyt elfoglalták a jövevény magyarok, *a szabadságért vívott harc egyet jelent a magyarok elleni évszázados, jogos küzdelemmel. Természetes, hogy az ellenségkép a magyarokkal szemben alakult ki és érvényesül a napi bel- és külpolitikai gyakorlatban.*

e) A régi kommunisták (akik közül sokan egyidejűleg magas rangú katonai, rendőri, illetve biztonsági tisztek is voltak) „tisztá identitásának” gyakorlati opportunítása, a „világos múlt” alternatívája, a belőlük táplálkozó nacionalizmus „racionális politikai nihilizmusa” a románság tudatában indokolják az erős állam iránti történelmi hagyományokkal rendelkező igény torz beidéződéseit.

f) Bár logikailag nem illeszthető az a) – e) pontok problémakataszterébe (mivel inkább az alapkérdés dimenzióira utal), mégsem érdektelen megismételni, mint a mai román társadalomtörténelmi hagyományokra épülő jellegzetességét, hogy a magát demokratikusnak nevező ellenzék nacionalizmusa és magyarellenessége mindössze módszereiben mutat némi eltérést. A nagyromán politika sikerességének egyik előfeltétele és a román-

ság vitalitásának egyik alapvető nemzeti törekvéseinek minden gazdasági, társadalmi és politikai kérdése. Ez a mentalitás érzékelteti egyfelől, hogy a román nemzeti tudatba milyen mélységben és széles körben épült bele a dák-római történelemszemlélet. Másfelől pedig érzékelteti *milyen társadalmi igény van a nacionalizmusra Romániában.*

Adott a nagyromán nacionalizmus, grandománia és román xenofóbia. Mivel el kellett teleni a lakosság figyelmét a valós gazdasági, társadalmi és szociális gondokról, a régi és új politikai elitnek nem volt más tennivalója, mint a folyamatosságában töretlen nagyromán nemzeti törekvések élére állni, zászlóvivőjeként tetszelegni. De adott a román nemzeti tudat alapját képező történelemszemléletről származtatható *ellenségkép* is, mindössze hangsúlyosabbá kell tenni, nagyobb politikai szereppel. Nem volt nehéz elhiteni a tömegekkel, hogy az 1989. decemberi vérengzésekért idegen erőket, elsősorban a magyarokat terheli a felelősség, akik „*el akarták szakítani Erdélyt*”. Ilyen alapokon és előzményekkel meghirdethetővé vált a lényegében Ceausescu hagyatékára épülő nagyromán nemzeti program:

– az ország fenyegetettségének elhárítása, szuverenitásának és területi integritásának biztosítása,

– Erdély megvédése a magyarok ellen,

– az erdélyi magyarság mielőbbi asszimilálása, elűzése stb., ezáltal a valódi nemzetállam megteremtése,

– Moldávia, Észak-Bukovina, a Herta-vidék, esetleg a Cadriliter visszacsatolása,

– Románia nyugati határának kitolása a Tiszáig (lásd 1993. december 1-jei ünnepségek alkalmával a román parlamentben elhangzottakat, illetve a képviselők ovációját, amivel a magyar és

ukrán nagykövet távozását váltották ki).

Az évszázadokra visszavezethető, folytonosságában töretlen nagyromán nacionalizmus napjaink bel- és az arra ráépülő külpolitikai gyakorlatában jellegzetes, más államok politikai vonalvezetésében ismeretlen kétarcú magatartásában nyilvánul meg. Például:

1) A jelenlegi vezetés hatalmának átmentési folyamatában észrevétlenül, *sorra szabadon bocsátja a korábban tömeggyilkossággal vádolt volt R.K.P. K.B. tagokat* (köztük Nicu Ceausescu, Julian Vlad vezéréredest, a hírhedt Securitate volt vezetőjét stb.), miközben bírálja a Ceausescu rezsimet és megkísérli elhiteni a lakossággal, hogy tartalmi jogállam, demokrácia és valódi piacgazdaság kiépítésén fáradozik.

2) Minden szinten védelmezi a határain kívül élő románság jogait, de *megkérdőjelezi Magyarország törődésének jogosságát az erdélyi magyarság iránt, sőt belügyekbe való beavatkozásnak minősíti azt.*

3) A románság minden szinten vehemensen tiltakozik a tiraszpoli ítéletek ellen, bár ehhez semmilyen erkölcsi alapja nincs, hisz korábban maga is ugyanezt tette: etnikai megfontolásból, magyarellenességből a jog, az erkölcs és az emberi méltóság semmibevételével *kizárólag magyarokat és cigányokat ítélte súlyos börtönbüntetésre.*

4) Síkraszáll a románság önrendelkezési jogáért, de megkérdőjelezi a magyarság jogát az önrendelkezésre.

5) Történelemhamisítással azt állítja, hogy Erdélyt az önrendelkezési jog érvényesítésével szerezte meg, amit elutasít Moldávia tekintetében.

6) A magyarságot vádolja irredentizmussal és revizionizmussal, miközben maga Moldáviára történeti jogosultság alap-

ján tart igényt, de Erdélyt úgy kezeli, mintha ott 1918-ig valaha is lett volna tartós román fennhatóság.

7) Magyarországtól elvárja, hogy szavatolja nyugati határait (a status quót), de a maga részéről ugyanezt nem teszi meg Moldávia és Ukrajna tekintetében.

8) *Erdélyben az a szélsőséges, aki meg kívánja őrizni identitását és nem hajlandó asszimilálódni*, Moldáviában pedig az a szélsőséges, aki vállalja az asszimilációt és nem szolgálja Nagyromániát.

9) Bírálja az eloroszosítást, az etnikai arányok megváltoztatását Moldáviában, miközben ugyanezt tette az erdélyi magyarsággal.

10) *Félremagyaráz minden lehetőséget, majd hisztérikusan tiltakozik az ellen*, amire ráfoghatja, hogy megkérdőjelezi Románia határait, de cinikusan jelentéktelen „költői megfogalmazásnak” minősíti (külügyminiszeri szinten!) azt a képviselői megjegyzést, amely a törvényhozás egyetértését és nagy ovációját kiváltva nyugati határait a Tiszával jelzi.

11) Minden szinten vehemensen tiltakoznak Zsirinovszkij kijelentései ellen, miközben legalább azonos szintről a magyar-

Katolikus autonómia Erdélyben

ságot szinte naponta sértegetik Zsirinovszkijtől súlyosabb minősítésekkel.

12) Elítélik Horthyt és szobrot állítanak Antonescunak.

13) A Horthy-rendszer kegyetlenségeiről regélnek, de hallgatnak Antonescu több mint 350 000 zsidó áldozatáról, valamint Maniuék embereinek vérengzéseiről.

Tárgyilagosan el kell ismerni, hogy a magyar-román viszonyt ez idáig még kezelni is csak nehezen tudtuk. A fejlemények a tartós rendezésnek még a reményére sem jogosítottak fel. Mert *nem volt egyetlen olyan politikai kezdeményezésünk sem, amely az alapoktól indult volna ki és kezdett volna építkezni*, ugyanakkor számolt volna a román néplélektan, valamint *hagyományos politikai kétarcúság* jellegzetességeivel. A magyar diplomácia eddigi ténykedései részeredmények reményével kecsegtető meddő erőlködésnek minősíthetők, még akkor is, ha az európai politikai erkölcsi értékrend alapján ezek a világon bárhol haladást, előrelépést jelenthettek volna. *Minden kísérlet az agresszív nagyromán nacionalizmus és politikai gyakorlata hálójában találta magát.* A látszólagos közeledés mozzanatai célzatosan többnyire a világközvélemény megtévesztését, a román fél időhúzó taktikáját szolgálták, annak érdekében, hogy homogenizációs politikájának minél előrehaladottabb stádiumába kerüljön.

KRECZINGER ISTVÁN

A történelmi magyar egyházak Erdélyben hagyományosan vállalták az anyanyelvi kultúra védelmét és gondozását és mindezt vállalniuk kell a jövőben is, mint-hogy a magyarságnak nincsenek olyan autonóm intézményei, amelyek a nemzeti művelődés és oktatás fenntartásáról megfelelő anyagi eszközök birtokában gondoskodni tudnának. Addig is tehát, amíg a magyar nemzeti autonómia jogi kereteinek is intézményrendszerének létrehozása késedelmet szenved, meg kell alapozni, ki kell terjeszteni és tartalommal kell megtölteni az egyházak autonómiáját. Az *egyházi autonómia ugyanis bizonyos mértékig a nemzeti autonómia kerete lehet, hasonlóan ahhoz az önkormányzati rendszerhez, amelyet a kiegyezés utáni Magyarországon, egészen az első világháború végéig és a történelmi országhatár feldarabolásáig a nemzetiségi egyházaknak sikerült létrehozniuk, kiépíteniük.*

Ebben az időben ugyanis az egyházak és leginkább a nemzetiségi egyházak megfelelő autonómia birtokában nemcsak a hitélet és az egyházi intézményrendszer fenntartásáról tudtak gondoskodni, hanem a kisebbségi kultúrák, így például az iskolák, művelődési intézmények: folyóiratok, társaságok fenntartásáról is. A szerb és a román görögkeleti egyház önkormányzata ilyen módon a szerb és a román nemzetiség bizonyos önkormányzatát is lehetővé tette, minthogy ezek az egyházak iskolákat tartottak fenn, tanítókat és

tanárokat fizettek, közművelődési intézményeket hoztak létre és *az általuk szedett egyházi adó vagy a számukra juttatott állami segély nemcsak szigorúan vett egyházi célokat szolgált, hanem szerb és román nemzeti-nemzetiségi célokat is.*

Sőt mindkét egyház időnként (kormányzati jóváhagyással és támogatással) úgynevezett „*nemzeti-egyházi kongresszusokat*” hívott össze és ezeken nemcsak a papság, hanem a világi hívők képviselői: tanárok, írók, újságírók, ügyvédek, orvosok, üzletemberek, földbirtokosok is megjelentek és módjuk volt arra, hogy befolyást gyakoroljanak az egyházak által kézbentartott nemzetiségi intézmények tevékenységére. A „*nemzeti-egyházi kongresszusok*” mintegy a „*kvázi-parlament*” szerepét töltötték be, és a nemzetiségi autonómia intézményes szervezeteivé váltak, sőt mint ilyenek, nem eredménytelen küzdelmet folytattak a magyar állameszme ellen, előkészítve és szervezve azokat a nemzetiségi mozgalmakat, amelyek azután a magyarországi nemzetiségek elszakadási törekvéseit irányították.

A magyar egyházak is bizonyos autonómia birtokában szer-

vezhették tevékenységüket, ez az autonómia korántsem volt olyan teljes és hatékony, mint a nemzetiségi egyházaké (a századfordulón például komoly küzdelmek folytak a katolikus egyházi autonómiáért, ezek mindazonáltal nem értek el számottevő sikert). A trianoni kényszer-békeszerződés után pedig a magyar, így az erdélyi magyar egyházak még kevésbé tudták kivívni saját autonómiájukat, minthogy a bukaresti (prágai, belgrádi) kormány jól tudta, hogy a széles körű egyházi autonómia a nemzetiségi önvédelem és önkormányzat szerve lehet.

Mindazonáltal most már maradjunk Erdélynél és ott is elsősorban a római katolikus egyháznál. Ennek az autonómiának a létrehozása állandóan napirenden volt, az egyházi hatóságok, a vallásos közösségek szüntelenül szorgalmazták kialakítását és jogainak törvényes elismerését. Tulajdonképpen a romániai jogrendben és jogalkotásban is rejlettek ennek az egyházi autonómiának a lehetőségei. Nézzük meg röviden, melyek voltak azok az „alaptörvényként” említhető jogforrások, amelyek az egyházi autonómia kialakítását lehetővé tették volna.

1) A gyulafehérvári román nemzeti gyűlés határozatai, amelyek a megnagyobbodott Románia területén minden nemzeti kisebbség és minden egyház számára belső autonómiát és autonóm fejlődést helyeztek kilátásba. A határozatok III. szakaszának 1) és 2) pontja a következőket mondta ki: „1) *Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot.* 2) *Egyenlő jog és teljes autonóm felekezeti szabadság az állam összes felekezetei számára.*”

2) Az antant-hatalmakkal 1919-ben kötött kisebbségi szerződés, amely ugyancsak a nemzeti kisebbség és az egyházak széles körű autonómiájáról rendelkezett. Ennek a szerződésnek a 10. és 11. cikkelye a következőket mondta ki: „Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordítatnak. Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közsületeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.”

3) Románia 1923-ban elfogadott és kihirdetett alkotmánya, amely az állam polgárainak „faji, nyelvi vagy vallási különbségre való tekintet nélkül” teljes jogegyenlőséget ígér, emellett 22. paragrafusában tételesen is a kö-

vetkezőket mondja ki: „A lelkiismeret szabadsága korlátlan. Az állam az összes vallásfelekezeteknek egyenlő szabadságot és védelmet biztosít, amennyiben gyakorlásuk nem ütközik a közrendbe, a jó erkölcsökbe és az állam szervezeti törvényeibe (legior de organizare ale Statului)”.

4) A római Szentszékkal 1927-ben megkötött és 1928-ban közzétett Konkordátum, amely a római és görögkatolikus egyház számára teljes szabadságot, ezen belül iskolaállítási szabadságot helyezett kilátásba.

5) Az 1928-ban elfogadott, úgynevezett „*kultusz-törvény*”, amely ugyancsak megerősítette a hitfelekezetek szabadságát és egyenjogúságát.

6) Románia 1938-as alkotmánya, amely az 1923-as alkotmánytörvénnyel teljesen összhangban (annak szövegét megismételve) rendelkezett az egyházak szabadságáról és jogegyenlőségéről.

A két világháború közötti korszaknak ezek a törvényei, szerződésai és rendelkezései mindazonáltal ellentmondásos helyzetet teremtettek és igazából nem voltak alkalmasak arra, hogy az egyházi autonómiák kiépülését elősegítsék. Egyrészt a Gyulafehérvári Határozatok, amelyek Erdély bekebelezésének alkotmányjogi megalapozását jelentették, a bukaresti nemzetgyűlés sohasem emelte törvényerőre, nem cikkelyezte be, és a román kormányok sohasem fogadták el. Ugyancsak elmulasztották végrehajtani a nyugati nagyhatalmakkal kötött kisebbségi szerző-

dés rendelkezéseit. A román alkotmányok – a vallásfelekezetek egyenjogúságának rögzítése mellett és ezzel tulajdonképpen ellentétesen – külön előjogokat adtak a görögkeleti ortodox egyháznak, mint „uralkodó egyháznak” és bizonyos mértékig ugyancsak előjogokkal ruházták fel a görögkatolikus egyházat, mint amelynek „elsőbbsége van a többi felekezetek előtt”. Emellett (francia példára) mind a Konkordátum, mind a kultusztörvény tárgyalása során elutasították azt, hogy az egyházaknak „jogi személyiséget”, azaz valóságos autonómiát adjanak. Ilyen joggal csak az egyházak különféle intézményei: a szerzetesrendek, az alapítványok stb. rendelkezhetek. A romániai jogrend ilyen módon messze elmaradt a korábbi magyarországi alkotmányosság mögött, amely a román és a szerb nemzeti egyháznak széles körű jogi személyiséget, következképp önkormányzatot adott.

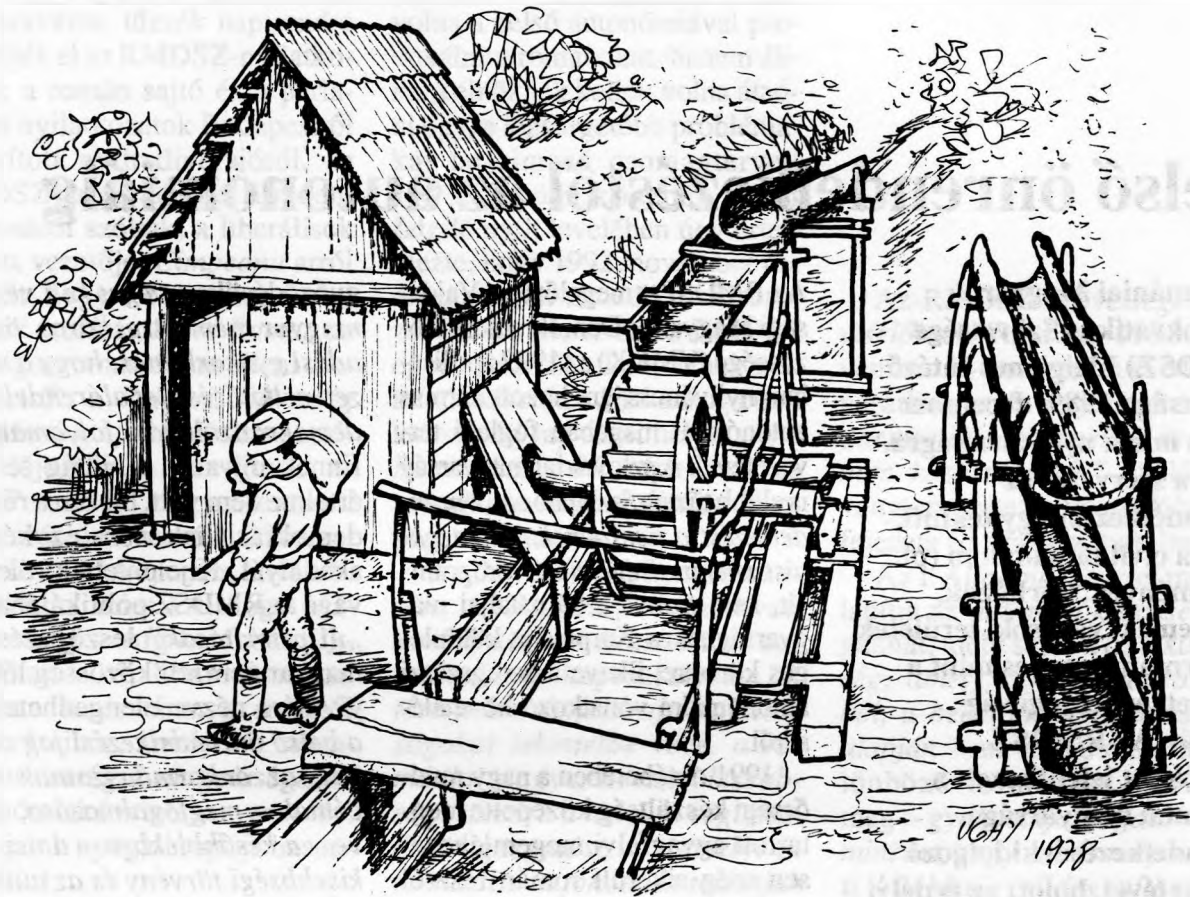
Az egyházi autonómiának adottak voltak a jogi alapjai és tulajdonképpen adottak voltak intézményi keretei is, hiszen az erdélyi történelem évszázadai során mind a római katolikus, mind a protestáns egyházak épít-

tettek fel olyan intézményeket, amelyek a belső önkormányzat szervei voltak és teljesebb közületi autonómia birtokában megtudtak volna alapozni legalább valamilyen részleges nemzetiségi-kisebbségi autonómiát. Ilyen intézményeknek tekinthetők a református egyház kerületi zsinatai, amelyek a világi híveket is hagyományosan bevonták az egyházkormányzás munkájába, és ilyen volt az erdélyi magyar jogfejlődés és egyházkormányzat különleges történelmi produktuma: az *Erdélyi Római Katolikus Státus*, amely évszázadok alatt fejlődött rendkívül korszerű, huszadi századi egyházszervezetté: a katolikus autonómia igen nagy lehetőséget kínáló intézményévé.

A katolikus státus az erdélyi fejedelemség idején jött létre, midőn Erdély „államvallásává” a református vallás vált, és *Naprágyi Demeter* gyulafehérvári püspök 1601-ben száműzetésbe kényszerült. Ezután az erdélyi egyházmegye püspöki széke hosszú időn keresztül betöltetlen maradt és az egyházkormányzat élére vikárius került. *I. Rákóczi György* 1640-ben Erdély „katolikus státusainak” engedélyt adott arra, hogy a gyulafehérvári vikárius személyére javaslatot tegyenek. Ezek a „státusok” az államigazgatásban vezető helyet betöltő főurak voltak, a rendi országgyűlést alkotó felső- és alsóház, vagyis a „karok és rendek” hivatalos elnevezése később és Magyarországon is ez volt: „*status et ordines*”. Az erdélyi

római katolikus egyházkormányzatot ilyen módon a (protestáns) fejedelem állította fel, a katolikus főurak és katolikus közjogi méltóságok javaslata nyomán.

II. Rákóczi György 1653-ban alkotta meg az erdélyi alkotmányosság legfontosabb alaptörvényét, az *Approbata Constitutiót*. Ez a római katolikus vallást a református, az evangélikus és az unitárius vallással egyetemben a fejedelemség négy „bevett” vallása között helyezte el, ugyanakkor fenntartotta azokat a korlátozásokat, így a jezsuita rend kitiltását, amelyet a korábbi protestáns fejedelmek elrendeltek. Ezt az alaptörvényt egészítette ki az 1653 és 1669 között alkotott egyházügyi törvénykezés, mely a *Compilata Constitutio* keretei között helyezkedett el. Ezek a törvények adtak jogi keretet a Római Katolikus Státus számára, amely intézmény dogmatikus és erkölcsstani kérdésekben nem, egyházkormányzati, tanügyi, gazdasági és alapítványi ügyekben azonban igen nagy hatáskörrel rendelkezett és mint ilyen, a *gyulafehérvári (erdélyi) egyházmegye irányító szervezetévé vált*. Ahogy a protestáns hitfelekezeteknél a kerületi, illetve országos zsinat, úgy a katolikusoknál a „státusgyűlés” gyakorolta a joghatóságot és ez a gyűlés többségében már világiakból állt, sőt a későbbi rendelkezések az egyháziak (papok) és a világiak képviselőtét egyharmad-kétharmad arányban szabták meg. Ezzel adva voltak az erdélyi katolikus önkormányzat keretei.

PATAKMALOM

A Római Katolikus Státus intézménye fennmaradt Erdélynek a Habsburg-birodalomba történő betagozódása, majd az 1867-es kiegyezés után is. A státus szervezettel foglalkozó törvények beépültek az erdélyi alkotmányosságba és mind konkrétabb módon rögzítették az önkormányzat intézményes működésének feltételeit. Az egyházi autonómiának ez az intézménye fennmaradt a trianoni korszakban is, egészen 1945-ig, amidőn

a bukaresti kormány megszüntette ezt az egyházi autonómiát. Igen nagy szerepe volt abban, hogy Erdély kisebbségi helyzetbe taszított magyarsága fenn tudta tartani a maga nemzeti intézményeinek egy részét, így azokat a katolikus iskolákat, például a kolozsvári piarista gimnáziumot, a marosvásárhelyi, továbbá székelyudvarhelyi és a csíkszerdahelyi középiskolákat, amelyek a hasonló protestáns kolégiumok mellett az anyanyelvű és nemzeti szellemű nevelés műhelyei voltak.

A státus intézményének helyreállítása igen fontos lenne a közeli jövőben: a katolikus egyházi autonómiának ez a fontos intézménye ugyanis egyrészt eleget tesz azoknak a követelményeknek, amelyeket a II. Vatikáni zsinat fogalmazott meg akkor, midőn szorgalmazta a világiak bevonását az egy-

ház ügyeinek intézésébe, másrészt az egyházi önkormányzat keretében lehetővé tenné a nemzeti kisebbségi autonómiai bizonyos mértékű érvényesítését. Éppen ezért Erdély magyar katolikus vezetőinek, papjainak és világi hívőinek arra kellene törekedniük, hogy az egyházi önkormányzatnak ez a nagy hagyományokra visszatekintő intézménye újra élő valóság legyen.

POMOGÁTS BÉLA

Belső önrendelkezéstől az autonómiáig

A Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége (RMDSZ) Ideiglenes Intéző Bizottsága 1989. december 16-án hozta nyilvánosságra, hogy a szervezet az önrendelkezést úgy tekinti, mint a civil társadalom (pl. intézmények, kórházak, egyetemek, városok, területek önkormányzata) és mint a nemzeti egyenjogúság alapját. Az RMDSZ utolsóként jelentkezett a romániai magyarság önrendelkezését kidolgozó tervezetével, holott az erdélyi magyar, székely és szász közösségeket a 13. századtól a társadalmi autonómiák, önkormányzatok léte jellemezte, tehát itt lett volna a legtermészetesebb.

Az RMDSZ-t megelőzte a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) az 1992 áprilisában nyilvánosságra hozott hármas autonómiát magában foglaló tervezetével. A szlovákiai magyarság is előbb tűzte zászlajára az „önrendelkezést a nemzetnek, önigazgatást a nemzetiségeknek!” programját, nem szólva a kárpátaljai magyarságnak a Kárpátalja különleges körzetre, illetve a beregszászi autonómiára vonatkozó követeléséről.

1991 októberében a nagy rendőrségi készültség közepette megtartott agyagfalvi megemlékezésen még sikerült román részről kiátkozni Katona Ádámot, mert szólni mert a székely önkormányzatról, és a hazai magyar politikusok egy része is elhatárolta magát tőle.

Borbély Imre RMDSZ képviselő az 1992-es választási kampány idején emlékeztetett: *a magyar társadalomnak meg kell tennie az előkészületeket az autonómiára.* Az Erdélyi Magyar Kezdeményezés nemcsak a két székely megye éléről elmozdított prefektusok ügyét tette szóvá augusztus első napjaiban, hanem a helyi önkormányzatok ügyét is.

Budapesten 1992. augusztus 19.-21. között a *Magyarok III. Világkongresszusának* eseményei zajlottak, amikor a *Romania Mare* 21-én közzétette az RMDSZ autonómiatervét. Az RMDSZ részéről a *Küldöttek Országos Tanácsa* (KOT) Kolozsváron tartott soros összejövetele után 1992. október 25-én Nyilatkozatot tett közzé a nemzeti kérdéssről. Ebben kifejezésre juttatták meg-

győződésüket: *véget kell vetni a magyar nemzetre káros önfeladási gyakorlatnak, hogy a nemzeti célkitűzéseket alárendelték a demokratizálódási folyamatnak.* Ennek ugyanis ez idáig semmi értelme nem volt, hiszen a román demokráciának *nem* ez képezi akadályát. Kijelentették: életbevágó az RMDSZ politikájában az „új prioritások” leszögezése; a magyar nemzeti közösség létre, jövőjére nézve elengedhetetlen: *a belső önrendelkezési jog alapján, az önkormányzatnak mint célnak a megfogalmazása, illetve – a későbbiekben – a nemzeti kisebbségi törvény és az autonómia-elképzelés kidolgozása.*

A KOT tanácskozása a Szent Mihály templomban ünnepélyes eskütétellel ért véget, midőn az RMDSZ és a romániai magyar társadalom vezetői megfogadták, hogy *„hű magyarként szolgálni fogom népemet, mely bizalmával felhatalmazott, hogy érdekeit képviseljem, harcoljak teljes egyenjogúságáért, közösségi jogaiért és szabadságáért, küzdjek fennmaradásáért, amelynek egyetlen szilárd biztosítéka a belső önrendelkezés”.*

Az elvi nyilatkozatnak, melynek tartalmát Borbély Imre úgy magyarázta, hogy az önrendelkezés = saját ügyek intézése érdekében szerzett joggal, első lépése a *kulturális autonómia, egy magyar tanács és a személyi kataszter kialakítása, amit a közigazgatási területi önkormányzat létrehozása követ, óriási visszhangja volt.* Iliescu elnök a nemzetállamra hivatkozott, arra, hogy Románia a legdemokratikusabb

nemzetiségi politikát folytató állam; a szenátus és a képviselőház megszavazta: tűzzék napirendre és ítéljék el az RMDSZ-nyilatkozatot; a román sajtó és a parlamenti nyilatkozatok Budapestről irányított nyílt diverzióról, az RMDSZ hazaárulásáról, irredentizmusáról szóltak; a liberálisok bukott vezetője, *Cimpeanu* arról beszélt, hogy ő előre látta a magyarok árulását, *Petre Roman* az egységes román állam elleni merényletről, a *Polgári Szövetség Pártjának* kolozsvári szervezetében előjogokról; *Ioan Gavra*, az RNEP vezetője magyar terrortól és aberrációról beszélt. A *Tinere-tul Liber* cikkírója nem kevesebbet állított, mint azt, hogy Magyarország – míg korábban Ukrajnában – újabban Oroszországban keres támaszt revíziós törekvéseihez, amelyet a szomszédos országok magyarságának autonómiakövetelése vezet be. (Napjaink nyugati sajtója hasonló állít.)

Gabrielescu parasztpárti politikus éppúgy egyedül maradt a véleményével:....a kolozsvári elvi nyilatkozat csak az 1918-as *Gyulafehérvári Határozatokra* támaszkodik, s az abban lefektetett kulturális autonómiát meg kell adni a magyarságnak. . . – mint *Domokos Géza*, aki elítélte az RMDSZ belső önrendelkezésére vonatkozó nyilatkozatát.

Mind román, mind magyar részről sokan meg voltak győződve: az RMDSZ radikalizálódása *Tőkés László* református püspöknek köszönhető; s hogy hamarosan elkerülhetetlen lesz a szakadás az RMDSZ legfelsőbb vezető köreiben.

Sajnálatos, hogy a kolozsvári *Szabadság* nevű napilap november folyamán helyt adott mintegy tucatnyi magyar politikus és közéleti személyiség – *Cs. Gyimesi Éva*, *Bányai Péter*, *Szilágyi N. Sándor*, *Dáné Tibor* – *Tőkés László*t elítélő cikkeinek. Ezekben többek között azt vetették a

szemére – mint *Eckstein – Kovács Péter* –, hogy nem kellett volna a belső autonómiával provokálni a románokat, hanem *Iliescu* elnöknek kellett volna átadni egy, a legsürgetőbb problémákat tartalmazó csomagtervet. 1993. január közepén *Tőkés László* nyílt levelében úgy értelmezte, hogy 1992. november óta összehangolt támadó akcióorozat indult ellene és az RMDSZ egyes vezetői ellen, amelynek mindenekelőtt a *Szabadság* című kolozsvári lap adott helyet, de a *Román Szabad Európa Rádió* és a *magánleveleknek* álcázott propagandairatok is.

Az RMDSZ III. kongresszusán, 1993 januárjában a következő határozat született az autonómiával kapcsolatban: „A történelmi és földrajzi sajátosságokat tekintetbe véve, a romániai magyar nemzeti kisebbség számára a helyi és regionális öngazgatást, a személyi és kulturális autonómiát tekintjük irányadónak és követendőnek. A személyi autonómia kiterjed identitásának megőrzése céljából a kultúra egészére, az anyanyelv használatára, a vallásra, az oktatásra, a társadalmi szerveződésre és az információáramlásra.”

Egyfelől *Tőkés* kijelentése – „Romániában egyfajta etnikai tisztogatás folyik” –, másfelől az állítólagos *Kohl–Gorbacsov* 1990-es, a térséget új érdekszférákra osztó paktuma okozta akadályok ellenére, és annak ellenére, hogy a magyarság Romániában sorozatos provokációnak volt kitéve, a történelmi körülmények mégis kedvezni látszottak az RMDSZ-ben az önfeladást képviselők, az ún. „mérsékeltek” háttérbe szorításának. S miközben egyik ET delegáció a másikat követte az országban, az RMDSZ-nek sikerült kidolgozni egy mérsékelt, a nemzetközi alapkormányokkal is dokumentált tervezetet.

Az RMDSZ Szövetségi Képviselőinek Tanácsa 1993. november 14-én fogadta el Marosvásárhelyen és terjesztette fel a „nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről” szóló törvénytervezetet, amelynek három fejezete 63 szakaszt tartalmaz.

Az I. Általános fejezet megállapítja az autonóm közösség fogalmát, mely szerint az a kisebbség, amely saját elhatározásából, a belső önrendelkezés elve alapján – ez az autonómia különböző formáiban nyilvánul meg – gyakorolja jogait, valamint azt, hogy ez bármely nemzeti kisebbség elidegeníthetetlen joga, hogy önmagát autonóm közösségként határozza meg és ez által őket, „mint államalkotó tényezőket” megilleti az egyéni kisebbségi jogokon alapuló személyi autonómia és a helyi öngazgatási és regionális autonómia.

Az 5. szakasz szerint: a személyi autonómiával rendelkező közösséget öngazgatási, valamint az ehhez kapcsolódó döntési és végrehajtási jog illeti meg az oktatásban, a kultúra, a közélet, a társadalmi tevékenység és a tájékoztatás terén.

A 6. szakasz: azokban a közigazgatási egységekben, amelyekben „az egy nemzeti kisebbség

források – alapítványok, adományok stb. – is rendelkezésére állnak.

A II. fejezet 13–59-ig terjedő szakasza a nemzeti kisebbségek és autonóm közösségek általános jogaival foglalkozik.

A) Az egyéni kisebbségi jogok körébe tartozik: a nemzeti önazonossághoz, a kettős vagy többes kötődéshez való jog; a névelmezés tiltása, az *anyanyelv szabad használata* a magán- és közéletben, a közigazgatásban, bíróságokon; saját egyesületek, szervezetek, pártok szervezési joga, oktatási rendszer, az anyanyelv, a saját történelem ápolása, a vallás szabad gyakorlása, nem kormányzati nemzetközi szervezetekben való részvétel, személyi adatok védelme, a család- és utónév választás szabadsága, a cégtáblák, feliratok, tájékoztatók, egyházi és polgári szertartások, családi ünnepek anyanyelv használati joga.

B) A nemzeti kisebbségek és autonóm közösségek *közösségi jogai* a következők: a hagyományok őrzésének, az identitás megválasztásának joga; jog az önálló jogi és politikai alanyisághoz, a *belsőönrendelkezéshez*, az önazonosságuk szabad érvényesítéséhez a különböző autonómiák révén, az akadálymentes külföldi kapcsolatokhoz, a közszolgálati rádió és televíziós műsorhoz, s ha közösségi jogaikban sérelem éri őket, fordulhassanak jogorvoslásért az állami szervekhez, illetve nemzetközi fórumokhoz. *Ahol a lakosság 10%-át teszik ki, használhassák a helységnevek, intézmények, utcák stb. neveit anyanyelvükön.* A 24–25. szakasz az állami költségvetésből való részesedéssel, illetve a nemzeti vallási ünnepek megtartásával, *nemzeti jelvényeik* használatával foglalkozik.

A C) pont a nyelvhasználattal kapcsolatos kívánalmakat foglalja össze, amely tartalmazza az *anyanyelven való oktatás és kép-*

séghez, vagy autonóm közösséghez tartozó személyi többségben vannak, a helyi öngazgatási autonómiát és ezek társulásaiban a területi alapon működő regionális autonómiát gyakorolhatják” és az illető kisebbség anyanyelvét hivatalos nyelvként is használhatja.

A 7. szakasz biztosítja, hogy a közigazgatási egységek és választókerületek határainak megvonásával *figyelembe kell venni a kisebbségek és autonóm közösségek települési viszonyait.* Ez volt a követelése a dualizmus korában valamennyi nemzetiségnek, és a Magyar Népi Szövetség 1946-os nemzetiségi törvénytervezete szerint: a 65% nemzeti kisebbségek által lakott területeknek biztosítani kell a területek egyesülését.

A fejezet foglalkozik még a *szabad kapcsolattartással azokkal az országokkal*, amelyekhez etnikai, vallási, nyelvi, kulturális kapcsolatok fűződnek, a hátrányos megkülönböztetés, az asszimilációs politika, a ki- és áttelepítések, a történeti, kulturális műemlékek megsemmisítésének tiltásával, és aláhúzza: *a kisebbségek közjogi alanyisággal rendelkező intézményeit az állam anyagilag támogatja*, de egyéb

zés jogát, az állami intézményekben, valamennyi szinten, ezenkívül a természetes személyek, egyházak stb. jogát oktatási intézmények alapítására, hogy az állam garantálja az anyanyelvű óvodai, elemi, középfokú, szakmai, felsőfokú, posztgraduális oktatást és a tudományos címek anyanyelven való megszerzésének jogát, ott, ahol nincs meg az előírt tanulók száma, ott 4 tanuló esetén indíthassanak elemi és középfokú csoportokat, 7 tanuló esetén főiskolai csoportot, az állam, illetve a helyi közigazgatási szervek tartják fenn az állami és egyházi oktatási intézeteket és hozzájárulnak a magán tanintézetek költségeihez is, a nemzeti kisebbségeknek joguk van az anyanemzet történelmének ismeretéhez, *saját tanfelügyelőséghez*, az állam ismerje el a külföldi diplomát, a többségi nemzet ismerje meg a kisebbség kultúráját, történelmét.

A közművelődésben, a tudományos életben, könyvkiadásban részesüljenek egyenlő elbánásban. Különleges alkalmakkor a Parlamentben is használhassák nyelvüket; azokat a közigazgatási egységeket, ahol a lakosság 10%-át teszik ki, *minősítsék két- vagy többnyelvűnek.* Itt használ-

magánbeszélgetésről és a magánlevelezésről van csak szó. (Többen kifogásolják, hogy nem kötötték ki a tervezet szerkesztői-szerzői: a nemzetiségi katonák kapjanak az általuk lakott régióban kiképzést.)

A II. fejezet D) pontja a személyi autonómiával kapcsolatos tudnivalókat foglalja össze. Kimondja: a magukat autonóm közösségként meghatározó nemzeti kisebbségeknek joguk van a személyi autonómiához, az autonóm közösségnek joga van saját tisztségviselőit megválasztani és önkormányzatára vonatkozó Statútumot kidolgozni.

Az E) és az F) pont, a sajátos státusú helyi önkormányzatok, illetve a regionális autonómiával foglalkozik és a következőket fogalmazza meg:

E) *Sajátos státusú helyi önkormányzatok*

54. szakasz: Azok a közigazgatási egységek, ahol valamely nemzeti kisebbség és autonóm

önkormányzatokban a román nemzethez tartozó személyek, illetve a más kisebbségekhez tartozó személyek részvételének lehetőségét biztosítani kell.

56. szakasz: a sajátos státusú önkormányzatok hatásköre a helyi önkormányzatok *Európai Chartájának* rendelkezései az irányadók.

F) *Regionális autonómia*

57. szakasz: a sajátos státusú önkormányzatok társulása a helyi *önigazgatási autonómia* alapján biztosított.

58. szakasz: a regionális autonómia alapján létrejött önkormányzati társulásokban az autonómia alapján létrejött önkormányzati társulásokban az autonóm közösség *hivatalos nyelvként anyanyelvét is használhatja*.

59. szakasz: a regionális autonómiát gyakorló autonóm közösség maga határozza meg önkormányzatának szervezeti és működési szabályzatát.

A III. *Záró rendelkezések* címet viselő fejezetből a legfontosabb passzus, amely az 1945 után a *nemzeti kisebbségektől elvett vagyonok, könyvtárak, levéltárak visszaszolgáltatásáról* szól.

PAPP ANNA

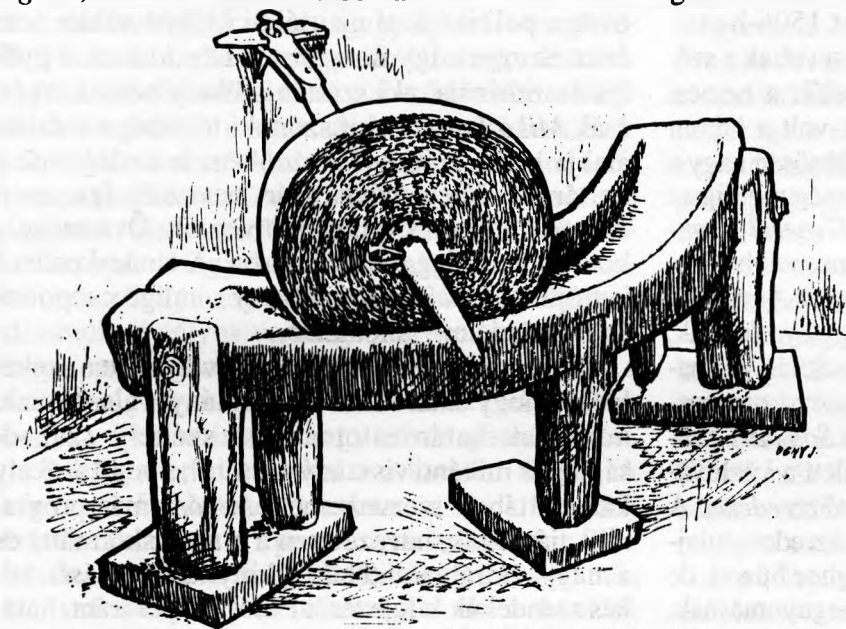
hassák nyelvüket szóban és írásban, a közületek, utcák legyenek két- vagy többnyelvűek, a nyomtatványokat, rendeleteket adják ki nyelvükön, jegyzőkönyveiket vezethessék anyanyelvükön és anyanyelvű vagy a nyelvüket jól ismerő tisztviselőket alkalmazzanak. (Ezt egyébként valamennyi 1948 után született román alkotmány biztosította.)

Jelentős a törvénytervezetben, hogy nemcsak az igazságszolgáltatásban, bírói eljárásban, gazdasági életben igényli a nyelvhasználatot szóban és írásban, hanem az egészségügyben és a hadseregben, bár ez utóbbi esetében a

közösség a lakosság számához viszonyítva számbeli többségben van, a helyi önigazgatási autonómia alapján törvényben szabályozottan *sajátos státust* *kaphatnak* és hivatalos nyelvként az illető nemzeti kisebbség és autonóm közösség anyanyelvét is használhatják.

55. szakasz: a sajátos státusú

OLAJÜTŐ

Forradalom és szabadság II.

A székelyek az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban

A székelyeket *Berzenczey László* kormánybiztos, marosszéki középirtokos nemes, országgyűlési képviselő hívta egybe. A *Gubernium*, amelynek elnöke ekkor *gróf Mikó Imre* volt, először ellenezte, majd maga is bekapcsolódott a székely nagygyűlés szervezésébe. Október 16-18-án mintegy 60 000 székely gyűlt össze az öt székely székéből, a többség Udvarhelyszékből, Csík- és Háromszékből. Marosszékből kevesen, Aranyosszékből pedig éppenséggel csak küldöttség indulhatott útnak a már fennálló polgárháborús állapotok miatt, hiszen az utakat ellenőrző román népfelkelő csapatok éberségének, többször ellenállásának a leküzdésével juthattak el az udvarhelyszéki *Agyagfalvára*. Egyébként nem véletlenül gyülekeztek a székelyek a Nagykillő mellett fekvő agyagfalvi réten. Itt ugyanis már többször tartottak a történelem folyamán székely nemzetgyűlést, a legnevezetesebbet 1506-ban.

1848 októberében *Agyagfalván* jelen voltak a székely társadalom rétegeinek a képviselői: a nemesi rend, a városok, a falvak népe, s ott volt a három székely határőrezred is. Utóbbinak különösen nagy a jelentősége: a határőrezredek ugyanis még mindig az osztrák katonai főparancsnokság, a *Generál Commandó* alá tartoztak, s *Puchner* főparancsnok határozottan megtiltotta, hogy a székely ezredek *Agyagfalvára* menjenek. A székely főtisztok aggályoskodtak, mert szerették volna elkerülni a nyílt szakítást a főparancsnoksággal, mégis a háromszéki ezred parancsnoka, *Dobay Károly* ezredes, valamint *Sombori Sándor*, a huszárezred parancsnoka engedett a közkívánságnak és *Agyagfalvára* vezette az illető ezredeket. A csíki ezred főparancsnoka, *Dorsner* ezredes, tulajdonképpen a császári főparancsnoksághoz húzott, de kénytelen volt engedelmességni a tömegnyomásnak,

így a csíki ezred sem hiányzott *Agyagfalváról*. *Agyagfalván* gyülekeztek a nemzetőri csapatok is, amelyeknek választott tisztak álltak az élén.

Az *Agyagfalván* összegyűlt székelyeknek sorsdöntő kérdésekben kellett állást foglalni: meg kellett határozni a székelység helyét a magyar forradalom és a kibontakozóban levő ellenforradalom viszonyában, részvételét az erdélyi magyarság önvédelmi harcában, kifejezésre kellett juttatnia az erdélyi népek iránti szándékát. A nagygyűlés határozatai, mind rövid távon, mind perspektivikusan történelmi jelentőségűek voltak. A nagygyűlés elnökéül a *BűGubernium gróf Mikó Imrét* nevezte ki, de a székelység ragaszkodott ahhoz, hogy szabadon választott elnöke legyen – és maga választotta meg elnöknek ugyancsak *gróf Mikó Imrét*, aki nagy népszerűségnek és tekintélynek örvendett a székelymagyarság körében, bár túlzott óvatos politikájával az utóbbi időben sokan nem értettek egyet. Így *Berzenczey László* sem, a gyűlés összehívója, aki szintén székely nemes, akárcsak *Mikó Imre*, s akit szónoki tehetsége s daliás alakja miatt *székely Kossuthként* is emlegettek a kortársak; főleg mégis azért nevezték így, mert *Kossuth Lajosnak* feltétlen híve volt. Őt a székely köznép valósággal bálványozta. A tanácskozást a kettőjük – *Mikó és Berzenczey* – mögé csoportosulók küzdelme jellemezte.

Berzenczey eredetileg azzal hívta össze a székelyeket, hogy önálló székely kormányt válasszanak, hozzanak határozatot az ősi székely szabadságjogok mikénti visszaszerzéséről, s hogy székely katonai tábort szervezzenek. *Mikóék* más programot ajánlottak, nevezetesen a magyar kormány és a magyar király iránti hűség kinyilatkoztatását, békés szándékuk kifejezését Erdély népei iránt, határozat elfogadását védelmi ügyekben. Végül a két irányzat összevetéséből kompromisszumos határozatok születtek. A gyűlés hiteles jegyzőkönyve szerint a székelység kifejezésre juttatta, hogy Magyarországon és az erdélyi részekben a kamarilla működése oda vezetett, hogy „az ország békés polgárait nemzetiség színe, ürügye alatt egymás ellen lázították, annyira, hogy az egymással századok folytán békében élt nemzetiségek egymást fegyveres erővel megtámadni részint készülnek, részint már meg is

támadták és nyílt háborút folytatnak". Így volt: Erdélyben a polgárháború gyakorlatilag már az agyagfalvi gyűlés előtt megkezdődött.

A tanácskozás első napján a székelyek hűség- esküt tettek a magyar alkotmányra és a királyra, békére hívták fel a románokat és szászokat. A székely társadalom belső ellentéteinek megoldására hozott határozat kimondotta: *jogban és kötelezettségben a székelyföldnek minden lakója egyenlő*; a székely határőri rendszer megszűnik, a megszervezendő haderő a császári katonai főparancsnokságtól elszakad s *csak a magyar minisztériumnak engedelmeskedik*. Ezek a határozatok kijelölték a székelység helyét a magyar nemzetben: a teljes jogegyenlőség kimondásával a magyar polgári forradalom alapelvét kiterjesztették a székelységekre, feloszlatták a székely rendi natiót, nemzetet, ezzel a székelyek egyénekként, polgárokként integrálódtak a magyar nemzetbe, amelyhez a középkor óta mint külön státussal bíró magyar etnikum, rendi nemzet tartoztak.

Miközben a tanácskozás folyt, folyamatosan jöttek a polgárháborús hírek, hogy magyar családokat hurcolnak *Balázsfalvára és Naszódra*, hogy *Urban Marosvásárhely* ellen készül a közeli *Szászrégenből*, amelyet már korábban megszállva tartott. Ezért Berzenczey és pártja a székely katonai tábor megalakulását elfogadtatta a nagygyűléssel, s megfelelő előkészület nélkül a négy dandárra osztott, mintegy 30 000 fős székely katonai erő kiindult a megtámadott erdélyi magyarság védelmére és a Székelyföldet bekerítéssel fenyegető császári erők visszaszorítására. Kezdeti sikerek után azonban a nagyrészt újoncokból s kiképzetlen népből álló felkelő csapatok fegyelme megbomlott, s a már bomladozó székely haderő Marosvásárhelynél *Gedeon* tábornoktól súlyos vereséget szenvedett. Ehhez a fegyelem megbomlásán kívül hozzájárult, hogy a székelység egyetlen ágyúval sem volt felszerelve, hogy a katonatisztek nagy része passzív volt, mert kényszer alatt vállalta a katonai akciót. A kényszert Berzenczey alkalmazta, aki a forradalmároknak ahhoz a típusához tartozott, akit *Bibó István* nagyon nem szeretett, olyan forradalmár, aki számára minden lehetséges, de a konkrét feladatok előtt tehetetlennek bizonyult. Az események miatt *Kossuth* árulónak nevezte a székelységet. Az lett volna? Nem erről volt szó, hanem arról, hogy a hozzá nem értés, a katonai fegyelem semmibe vevése s a fennhéjázás bosszulta meg magát. A szalmaláng lelkesedés nem volt elegendő a tapasztalt osztrák tisztek által vezetett, fegyelmezett, jól felszerelt császári sereg elleni sikerhez. Ilyenformán a székelység 1848 őszén nem tehetett eleget a magyarság el-

várásainak, amelyek, lehet, meg is haladták tényleges erejét.

A székely katonai erő veresége súlyos következményekkel járt: Maros- és Udvarhelyszéket ellenség szállta meg. Csíkszékre a császári tisztek semlegességet kényszerítettek rá, miközben az erdélyi magyarság magára maradt, mert a császári katonai erő, a román és szász népfelkelés által is támogatva, kiszorította az erdélyi magyar katonai alakulatokat Erdélyből. Eközben irtóztató polgárháború folyt, amelyben a magyar nemzetőrsek lefegyverzése után a magyar nemesség és értelmiség, valamint tisztviselő családok tették az áldozatok zömét. *Kisenyeden, Zalatnán, Balázsfalva és Naszód* térségében, *Körösbányán, Marosújvárt*, majd a kalotaszegi peremvidéken október végén, november és decemberben *több ezer magyar polgári lakossal végeztek a román népfelkelők és parasztok*. Januárban *Nagyenyed* következett, ahol *600 halottja volt a Prodan és Axente prefektusok által vezetett légiók támadásának*. Mindezekért majd február–márciusban magyar ellenakció követelt több ezer áldozatot a románság köréből. Eredetileg az emberölést, lopást, gyűjtogatást elkövetettek megbüntetésére volt a cél, de közben ártatlan polgári lakosok is elpusztultak a falvakban végzett akciók során.

Mit történt eközben a Székelyföldön?

Említettük, hogy Marosszéket és Udvarhelyszéket megszállták a császári katonai erők, Csík semlegességet fogadott a *General Commandónak*, Erdélyből a magyar fegyveres erő kivonult. Csak Háromszék határozta el az önvédelem megszervezését, s védte meg a szék földjét fegyveresen, nem rettegve a sokszoros túlerőtől.

Nem legenda, történelmi tény: a mintegy 100 ezer lakost számláló kis Háromszék valóságos népszavazást rendezett 1848. november elején arról, hogy vállalja-e az önvédelemmel járó terheket és veszélyeket. A válasz egyöntetű volt: igen, vállalja. *Puchner* tábornok feladásra felszólító felhívását azzal utasítja vissza, hogy Háromszék nem támad meg senkit, de mindenáron megvédi magát. Szervezetten cselekszik, levonta az agyagfalvi sereg súlyos vereségéből adódó következtetéseket. Kormányt választ, amelynek élén *Berde Mózes* ügyvéd, a határőri katonai rendek közt népszerű ország-

gyűlési képviselő áll; a katonai ügyek irányítását *Dobay Károly* alezredesre bízták. A már meglevő katonai alakulatok mellé újabb nemzetőri csapatokat szerveztek s védővonalat alakítottak a szék határainál. 10–12 ezer katonát vonultatott fel a határok mentén. Ott voltak a széthullott székely tábor legbátrabb alakulatai a XII. zászlóalj (*ebben a székely diákok, fiatalok*) és a Mátyás-huszárok néhány osztálya. De még mindig kétséges volt, hogy a fegyveres önvédelemre sor kerülhet-e. A főtisztek vonakodtak vállalni a fegyveres harc kockázatát, ágyú nélkül nem lehet sikeresen szembe szállni az ellenféllel – mondták. Ekkor ajánlkozott *Gábor Áron* (1814–1849) arra, hogy ágyút önt. A „*lészen ágyú*” felkiáltás minden valószínűség szerint november 16-án hangzott el a nagygyűléssé szélesedett széki közgyűlésen, *Sepsiszentgyörgyön*. És ezzel megindult az önvédelem szervezete: a hadianyaggyártás központja *Kézdivásárhely*, ahol fejlett a céhes kisipar. Itt *Gábor Áron* irányítása mellett *Turóczi Mózes* (1813–1896) rézőntő műhelyében 64 ágyú készült, amellet lőszer, mindenféle katonai felszerelés. A falvak egymással versengve ajánlják fel harangjaikat, hogy legyen ágyú az önvédelemhez. Harangokból ágyúkat öntöttek. Minden falu ellátta a maga alakulatát. Eközben létrejött a központi élelmezési szervezet is. Háromszék 1848 decemberében öt ütközetben verte vissza az ellenség próbálkozásait. Közben *Heydte* százados biztatására román népfelkelők felgyújtották *Köpec* falut s 50 embert megöltek. Ez újabb erőfeszítésre készítette a széket: *Gál Sándor* vezetésével s *Gábor Áron* székely tüzéreinek hathatós támogatásával, a Háromszék szélén fekvő *Erdővidékre* betört elleniséget a székely haderő december 13-án szétverte. Háromszéket erőfeszítéseiben az ún. *Kiskomité*,

amely a legelszántabb forradalmárokat és szabadságharcosokat tömörítette, úgyszólván megkésztette: *Gál Dániel* (1811–1861) illyefalvi születésű ügyvéd, országgyűlési képviselő, *Bíró Sándor* (1816–1877) republikánus rétyi pap, s mindenk előtt *Gábor Áron* és sokan mások járták a falvakat, nem engedték eluralkodni az embereken a titokban terjesztett reménytelenség hangulatát. Háromszék harca meghaladta a helyi jelentőséget, nagyszámú osztrák katonai erőt kötött le, amelyek nem fordulhattak ilyen körülmények közt Magyarország ellen. Pedig volt egy ilyen terv is. Éppen emiatt az ellenség újabb erőket összpontosított, december 24-én nagy támadást indított; az ütközetet *Hídvégnél* a székely haderő elvesztette. Csak pillanatra, rövid egy-két napra feledkezett meg ismét a székelység a fegyelem kötelező szabályáról és azt az ellenfél azonnal kihasználta. Arról volt szó, hogy karácsonyt ünnepelni sok katona hazakéredzkedett vagy hazaszökött, lényegesen gyengítve ezáltal a védelmi vonalat. Egy veszített csata elég volt ahhoz, hogy a Háromszéken is felülkerekedő békepárt tárgyalásokat kezdjen és békét kössön 1848. december 28-án. Ezt a békekötést *Árapataki béke* néven ismeri a történelem. Igaz viszont az is, hogy ez a béke nem megalázó, amennyiben ennek értelmében az osztrák főparancsnokság csapatai nem vonulhattak be Háromszékbe. E békével véget ért Háromszék önvédelmi harcának első szakasza. A második szakasz *Bem* erdélyi hadjáratáról szóló hírek megérkezésével kezdődött 1849 januárjában. De ezt már Háromszék az egész székelymagyarsággal és az erdélyi magyarsággal együtt vívja.

Bem tábornok 1848. december 20-án indította meg az erdélyi hadjáratot, amely 1849. március 20-án *Brassó* bevételével sikeresen befejeződött. Ekkor *Puchner* csapatainak utolsó egységei is elhagyták Erdélyt, csak *Gyulafehérvár*, *Déva* és az érchegység maradt a császáriak, illetőleg az utóbbi *Avram Iancu* kezén.

Bem hadseregével érkezett vissza Erdélybe az a két székely zászlóalj és huszárcsapat, amelyek *Batthyány* miniszterelnök hívására 1848 nyarán mentek ki Magyarországra. Ezen alakulatok kiváló szolgálatot tettek, hiszen már mind harcedzett emberekből álltak, s a Piski-híd védelmét nem kis mértékben bátor közbelépésük döntötte el. Mivel a magyarországi harcokban és az erdélyi hadjáratban soraik megritkultak, *Bem* tábornok *Kiss Sándor* (1809–1849) ezredes vezetésével a háromszékieket hazaküldte, majd a csíkiakat is, hogy újrarendezzék soraikat és segítsenek az önkéntesek toborzásában *Bem* hadserege számára. Az *újoncozás januárban az egész Székelyföldön megkezdődött*, s február 4-én egy kisebb haderő *Gál Sándor* ezredes vezetésével el is indult, hogy *Bem* hadseregéhez csatla-

kozzék. Útközben azonban a Brassóhoz közeli Prázmár térségében a háromszékiekből és csíkiakból alakult mintegy 6000 főnyi csapat cári dzsidás alakulatba ütközött.

Cári haderő Erdélyben már februárban?

Igen, Bem sikeres hadművelete arra készítette Puchnert, hogy a Havasalföldön állomásozó cári csapatoktól kérjen segítséget. De bizonyos megfontolásokból mégsem a katonai főparancsnok, hanem Nagyszeben és Brassó város küldöttsége – élén Saguna ortodox püspökkel – hívta be az orosz haderőt. Ebből a haderőből indult el Háromszék felé az az egység, mely feltartóztatta Gál Sándor különítményét. Az új helyzetben Gál Sándor jobbnak látta, ha visszafordul Háromszékre és itt várja be a további fejleményeket. Végül február 19-én csatlakozott a székely haderő Bem hadseregéhez, s aztán folyamatosan érkeznek Maros- és Udvarhelyszéki újoncok is. A székelység Szeben március 11-i bevételénél kitűnően vizsgázott, mint sok utána következő csatában. Bem nagyra értékelte, szerette a székely katonát, nem csoda, hogy az áprilisban indított bánsági hadjáratára is nagyrészt székelyekből álló haderővel vállalkozott. A székelyek című versében Petőfi, aki szintén ott volt a Bánságban, szép emléket állított a székely bátorságnak.

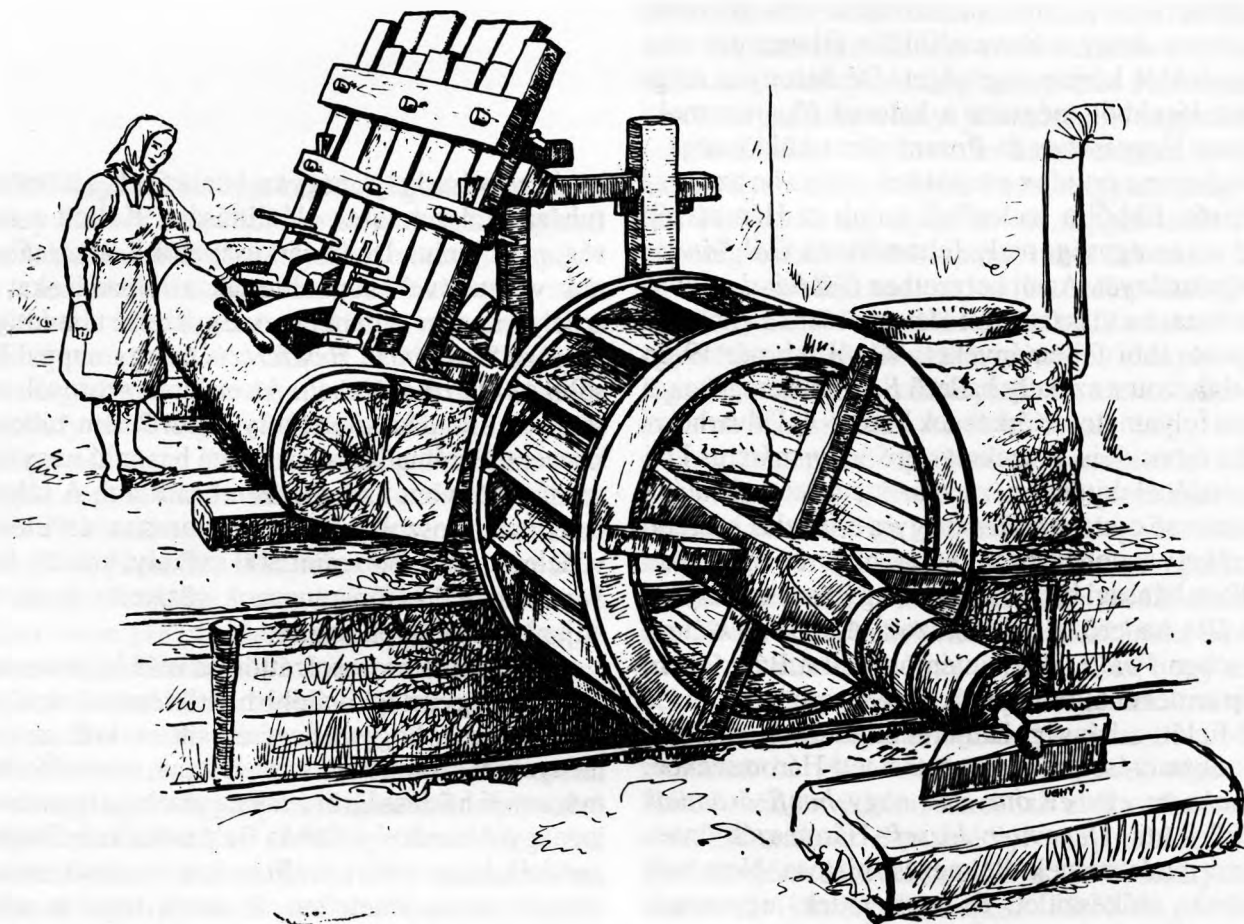
Mielőtt a bánsági hadjárat elindult, Bem tábornok elismerése jelül látogatást tett Háromszéken. „Csaknem egy év óta első nagy honfi örömről vala” – írta Dementér József Háromszék önvédelmi rendszerének élelmezési biztosa. Nem volt különös előkészület, de amit tettek, ugyancsak meghatotta a tábornokot: székely leánysereg virágkoszorút adott át ezzel a felírással: „A tábornok úr által hősileg kiküzdött s még teljesen kivívandó szabadságunkért ajánljuk e koszorút.” Köszönete mellett Gábor Áronnak őrnagyi előléptetését bizonyító oklevelet nyújtott át, Kézdivásárhelynek nyomdát ajándékozott.

Bem tábornok Gál Sándor ezredet bízta meg a Székelyföld védelmének megszervezésével. A dolog sürgős volt, mert a kivert császári erők készültek visszatérni Erdélybe és nem egymaguk jöttek, hanem a cári intervenciós hadsereg oldalán.

Az Erdélyben 1849 tavaszán alapított hat hadosztály közül a 6. alakult a Székelyföldön, amely mintegy 5000 főből állt s 26 ágyuúval rendelkezett. A székely hadosztály főparancsnoka Gál Sándor ezredes, a tüzérség parancsnoka Gábor Áron őrnagy. Feladata a Bodzai-, Ojtozi-, Gyimesi, valamint Tölgyesi, Tömöri, Töröcsvári szoros védelme volt. Nagyrészt székelyekből állt a brassói, valamint a beszercei hadosztály is. A Székelyföldön sietve kiszélesítették a hadiipari műhelyeket és ezek felújították az erdélyi haderő hadfelszerelését. Jelentős megrendeléseket kaptak a marosvásárhe-

lyi, kézdívásárhelyi, nagyszebeni céhek, különösen ruházati felszerelések előállítására. Kellett a sietőség, mert június 18-án cári csapatok Lüders tábornok vezetésével megindították a támadásokat az erdélyi magyar haderő ellen. Egyszerre támadtak a Temesi, Töröcsvári-, Beszercei- és egy nappal később az Ojtozi-szoroson. Az említett szorosok térségében állomásozó székely haderő nem tudott a koncentrált támadással szemben hasonló nagyságrendű összevont haderőt szembeállítani. A túlerőben levő oroszok a Tömösi-szoroson áttörték a védelmet, ahol több mint 300 székely, köztük Kiss Sándor ezredes főparancsnok vesztette életét. Itt álljunk meg egy pillanatra. . .

Arról, ami a szorosok áttörése után következett, azt írta az egyik legkiválóbb hadtörténészünk, Gyállokai Sándor, hogy nehezére esik ezekről az eseményekről beszélni, kellemetlen téma, mert előzőleg már annyi hősiességről írtak egyesek (alighanem a legnagyobb székely, Orbán Balázs Székelyföldjére gondol), hogy most a realitásokra visszavezetni az olvasót szinte lehetetlen. E sorok írója is sokat tanulmányozta ezt a kérdést, nemcsak az irodalom, hanem az eredeti források alapján is úgy látja, hogy az igazság ezúttal is valahol középen van. Mert igaz, hogy a székely haderő nem tudta feltartóztatni a cári és osztrák egyesült haderőt, de július 19. és augusztus 2. között, amikor a Székelyföldet az utolsó magyar katonai egység is elhagyta, több nehéz, nagy emberáldozattal járó ütközetet vállalt, általában mindig reménytelen helyzetben. De a csaták után újra rendezte sorait, s kétszer foglalta vissza Háromszéket a cáriaktól. Közben olyan helytállásról tett ez a maroknyi haderő tanúbizonyságot, mint a július 2-i kökösi csata, ahol elesett Gábor Áron ágyúöntő, a székely tüzérség főpa-

VÁNYOLO

rancsnoka, vagy a július 5-i sepsiszentgyörgyi ütközet, ahol két század honvéd, parancsnokával Gyertyánffy Ferenc (1827–1849) századossal egy szálíg elesett az egyik magaslati pont védelmében (*Eprestető*). S ne feledkezzünk meg arról a különítményről sem, amely Tuzson (1825–1904) őrnagy vezetésével a Kászoni hegyek közt, a Nyergestetőn egy napig még feltartotta az őt üldöző ellenséget, sok halottat hagyva a csatatéren a becsületért. Ez volt a Székelyföld védelmében vívott utolsó kísérlet. Közben megtörtént július 31-én a segesvári ütközet, s ott pusztult el Bem 3000 főnyi seregének jó része, ott tették jeltelen sírba Petőfi Sándor tetemét is.

Már csak a világosi tragédia volt hátra. . .

Milyen hát a székelység 1848–1849-es küzdelmének mérlege?

Mit kapott és mit adott?

Küzdes, küzdelem volt a javából. Amit kapott, azt főleg a társadalomtörténet értékeli nagyra. Megváltoztatta túlhaladott társadalmi berendezkedését,

s gyorsabb ütemben indulhatott el a több szabadságot ígérő polgári világ felé. 1848–1849 egyben nemzeti szabadságharc is volt, amelyben nagy véráldozatot és anyagi áldozatot hozott, akárcsak az összmagyarság. Mindennek ellenére, vagy talán éppen ezért, a székelymagyarság az 1848–1849-es forradalmat és szabadságharcot féltett nemzeti-történeti hagyományai közt tartja nyilván. Ez a hagyomány mai küzdelmének is egyik erőforrása.

EGYED ÁKOS

Bűnös virágok

Két-két és fél évtizede döbbenünk rá, és ha értetlenül is, de kénytelenek voltunk tudomásul venni a rendszerváltozásig, hogy a virágok bűnösnek találtattak, vétkeseknek nyilvánítottak, ellenségnek bélyegeztettek meg Romániában. Nem „a virágok” – csupán „virágok”. Bizonyos fajták. Azokon belül is, bizonyos színűek.

Az ország és a szocializmus ellenségei eszközének nyilvánított, elsősorban a *fehér szekfű* és a *fehér rózsza*.

De megkapta a magáét a vadon termő *margaréta* is, legfennebb enyhítő körülmények tudódott be, hogy sárga porzófészek is volt a közepén. Csokorban – a *kék búzavirággal* még elment –, de a *pipaccsal* már nem.

Kivételek azért voltak. A *hóvirág*, a *nárcisz* és a *fehér liliom*, a szüzesség jelképe. Talán azért, mert ezeket nem szokták ünnepek alkalmával csokorba kötve lengetni a felvonulók. Részben, mert amikor nyíltak, nem nagyon voltak nemzeti vagy internacionalista ünnepek – részben pedig, mint a liliom esetében – nem szokták csokorba kötni. Még piros fajtestvérével sem párosítják – és nem is párosították. Az ablakba se helyezik piros társai-

val zöld levélkörítéssel, hogy ilyenképp bátorítsák a magyar nacionalizmust, piros-fehér-zöld színeket fitogtatva, ami természetesen együtt járt az ország felदारabolásának a szándékával, sőt azzal a sanda diverzióval is, miszerint Erdélyt Magyarország-hoz kell csatolni.

Ne tessék értelmetlenül fogadni ezeket a sorokat. Alulírott – nem zavarodtam meg. Így hangzottak a – nemcsak sejtve, burkoltan, de nyíltan is kimondott vádak a *fehér szekfű* és a szintén *fehér rózsza* ellen, amelyek *nem volt tanácsos nyilvános helyekre kitenni, felvonulásokon kézben tartani*, még akkor se, ha más színű virág nem volt mellettük, ha egy árva zöld levél se tarkította a csokrot.

Ha nem volt a fehér virággal integető kézben (mert virágot mindenkinek kellett ám vinnie a felvonulásra!), nos ha nem volt piros virág, zöld levél a fehér virágot hordó kézben, lehetett a szomszédéban, ettől pedig félt volt, hogy egykettőre helyreáll az Osztrák–Magyar Monarchia.

Minthogy a piros virágot kiiktatni nem lehetett – elvégre a román nemzeti színek között is ott a piros és a világ proletariátusának Kánaánt ígérő, de azt sehol meg nem valósító zászlaja is piros volt – meg a zöldet sem lehetett kiharcolni a csokrokból, a tér virággruppjaiból, a természetből – maradt a fehér virág. Azt el lehetett dobni az emberekkel, el lehetett parancsolni az ablakokból.

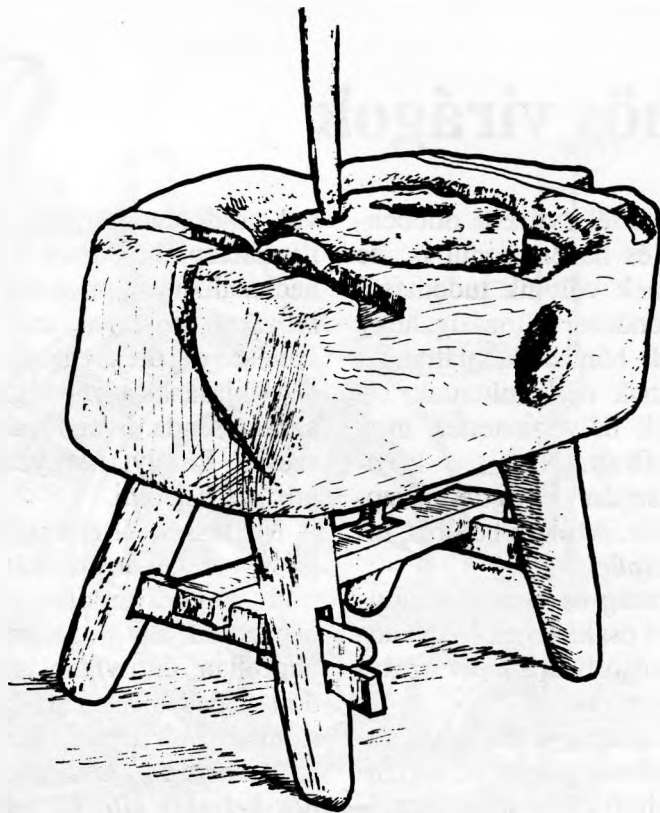
Valójában nem is a virágok voltak az első számú közel-

lenségek, inkább a *színek*. Azok közül is egy színekombináció, azon belül pedig – a fehér. Cenzorok siserehada leste a színes borítású könyvek, folyóirtok címlapjait: *van-e rajtuk piros-fehér-zöld színvariáció*, mintegy jeladasképpen az irredenta magyarságnak, hogy rajta! Hála azonban a hivatásos ébereknek, a címlapok lehetőleg kék alapon jelentek meg, vagy teljesen kimaradt belőlük a fehér, lehetőleg a zöld is. A felvonulásokon pedig csak tiszta piros, vagy piros-sárga-kék virágcsokrok köszöntek fel a tribünökre. Jeladás híján így belháborút sem tudtak támasztani az irredenta magyarok. Anynyira nem, hogy a '89 decemberi változás után egy csapásra senki sem kezdett törődni a színekkel, a virágokkal, igaz, a kötelező felvonulások is elmaradtak Romániában. Jóllehet a virágcsokrokban, dekorációkban ismét megjelent – miért ne? – a piros-fehér-zöld színekombináció is, az ország nem hullott darabokra, sőt azt se sínylette meg területi épsége, hogy március 15-én a székelgyházi városokban, Pünkösdkor a *csíksomlyói búcsún egy-egy piros-fehér-zöld zászlót is meglengetett a szél*, a templomi lobogók mellett.

Mindezt a Zuglóban, kertesi családi házában lakó *Donáth Sándor* juttatta eszembe az Óbudán át Pilisvörösvár felé tartó autóbusszon. Egymás mellett ülve szóba elegyedtünk, mint nyugdíjas a nyugdíjossal. Amikor megtudta, hogy Kolozsvárott élek, felragyogott: hiszen ő is kolozsvári! Onnan kellett eljönnie 1969-ben. „*Kellett*”? – néztem rá gyanakodva. Sokan települtek át, a sok közül azonban kevésnek „*kellett*” mindenképpen átjönnie. De bizony – neki „*kellett*”. Ő ugyanis – vallotta be nekem, olyan őszinte bizalommal, mint ha azt mondta volna, hogy bizony a magyar titkosszolgálatnak dolgozott – ő *kirakatrendező* volt. És elmondta történetét.

Szakmájában megbecsülték, a keresetre se panaszkodhatott. Egy idő után zavarni kezdték ugyan az egyre erősebben hangoztatott, majd visszafogottabban mondott, végül ismét csak felerősített nacionalista jelszavak, de neki senkivel sem volt baja, amíg...

A hatvanas évek első felében egyik kirakatába (a Főposta melletti hanglemez- és hangszerboltba) valamilyen ünnepi alkalomkor a vörös drapériák előtt díszelgő hangszerek és hangleme-

DARÁLÓ

zek közé, ha oldalt, szerényen is, de odakerült *három szál fehér szekfü*. Ezt vette észre valami „*központi*” ellenőr. Nyilvános gyűlésen lefasisztázták a kirakati-beli – úgymond – piros-fehérvörös színekért. Szerencsére román barátai kiálltak mellette, így holmi adminisztratív szankción kívül (prémiumelvonás) egyéb nem érte. De ettől kezdve – cinkeltté vált. Rájött, amíg nem késő, el kell hagynia az országot, különben előbb-utóbb nézheti, miből tartja el családját, ha éppen le nem tartóztatják. Így került Magyarországra. Itt a szakmájában dolgozott tovább. Immár nyugdíjas, a gyerekei sínen vannak. Hát odaát? Milyen az élet? Ki lehet jönni a nyugdíjból?

Nem tartozom sírós erdélyiek közé. Megvagyunk. A nyugdíjból – egyelőre – megélünk. Az élet? Mint mindenütt. Baj is

van, öröm is akad. Hogy változott-e valami? Bizony változott. Megvan a sajtószabadság. Megírhatjuk, elmondhatjuk, ami fáj, még ha nem is figyelnek oda azok, akik orvosolhatnák, és még valami: *megvalósult a törvény és hatóságok előtti teljes jogegyenlőség a virágok és színek között*.

Az emberek között? No hiszen, nem lehet mindent egyszerre...

FODOR SÁNDOR

Igen, revízió

Készülődés volt e rész előre tervezett címe, aztán, ahogy haladtam előre az írásban, úgy találtam, jellemzőbb, kifejezőbb lesz a revízió. Vagyis *felülvizsgálat, módosítás, átértékelés*. Dolgaink újrafelmérése.

De nem tagadom, szándékoság is van a címválasztásban. Kihívás? Egyesek szemében bizonyosan. Én azonban nem annak szánom, hanem ezzel is jelezni akarom, hogy *ne ellenségeink határozzák meg a fogalmakat, miket elemzéseink, vitáink során használhatunk*, mert ezzel bénítjuk magunkat és sohasem juthatunk el dolgaink kielégítő elemzéséhez.

Ha elleneink, a halál erői határozzák meg a „vívás” helyét, választanak „fegyvernemet”, írják elő a „szabályokat”, akkor még el sem kezdődött a küzdelem, s már veszítettünk.

Mikor például *Illyés Gyula* a hetvenes években a meghamisított értelmű nacionalista szó helyett bevezette a *patrióta*, a *haza-fi* kifejezést, akkor a kényszerű körülményeknek engedett, s emlékszem, hogy hálásak voltunk neki és alkalmazni kezdtük a szót – de *visszavonulás* volt.

Ne vonuljunk állandóan vissza, ne engedjük megfosztani

magunkat minden eszköztől és módtól, mert végül nem tudunk „*talajt fogni*”. Igen, *Anteuszok* vagyunk, de minket már nem tudnak levegőbe emelve agyonroppantani, ha a szavak, fogalmak, érvek eredeti értelmének visszaadásával szilárdan megvetjük lábunkat az erőt adó édes anyaföldön.

Ezért írom ide, hogy én, mint minden becsületes magyar testvérem, sőt mint az eredendő értékeket valló bármely embertársam a Földön, *nacionalista vagyok*. Azaz *nemzeti*. Mert természetes közösségem hűséges tagjaként szolgálom az egyetemes emberi értékeket.

Ebből egyenesen következik, hogy *soviniszta is vagyok*. Ahogy annak nevezte magát nem egy jeles hazánkfia, még e század elején is, a szó, a fogalom nemes értelmében: *népem, hazám javát akarom*, azért dolgozom, mert ebben látom magam és enyéim létének biztosítékát. Más dolog, hogy ezt nem a 20. századi győzők versailles-i vagy párizsi módján, s nem a szerbek vagy izraeliek eszközeivel képzelem.

S ha már ezt a két, megtisztított tartalmú fogalmat vállalom, akkor nem tagadhatom el, hogy *irredenta is vagyok*. A *visszatérés*, a *visszaváltás* híve. Vissza akarom szerezni a nemzettest durva fejszecepsapásokkal levágott részeit. Ha nem így gondolkodnék, sem az ember, sem a magyar névre nem lennék méltó.

Visszaszerezni minden eszközzel, de nem minden áron. Bármilyen módon, de nem bármikor. Nem fejjel a falnak. Mindig csak

olyan módszerekkel, amilyeneket a helyzet megkíván, megenged – ha kell, de ha annak jön el az ideje, akkor fegyverrel is. Ahogy fegyverrel vették el tőlünk történelmünk egy bémult, öngyilkos pillanatában.

Ezt nyíltan meg kell mondani, mert ha mindig csak visszakozunk, siránkozunk, akkor nemcsak hogy szomszédaink és a nagyvilág nem fog bennünket komolyan venni, hanem mi saját magunkat sem.

Mert végül elhisszük, hogy *mások jogosan* foglalnak el idegen területeket, *nekünk* azonban még az is *jogtalan*, ami a miénk. Hogy másoknak joguk van nemzetállamban élni, nekünk nincs. Hogy szóval, nekünk az egyetlen lehetséges eszközünk, a siránkozás.

Taktikusnak kell lenni, alkalmazkodni, legitimitást keresni, de erőt is mutatni, s ha kell, alkalmazni.

Ahogy például a két háború közötti magyar hatalom csinálta, s elsősorban *Horthy Miklós* kormányzó úr bölcsességének, áttekintő képességének köszönhetően: aláírtak Trianonban, hisz különben a csonka ország minden talpalatnyi helyét megszállták volna, de utána a diplomácia és a

propaganda minden eszközét megragadták igazságunk hangoztatására, érvényesítésére. Később viszont sem Sztálin, sem Hitler ajánlatait nem fogadták el az elszakított területek egyoldalú felszabadítására, csak mikor a „négy nagy” Münchenben megegyezett, azaz, amikor a magyar irredenta nemzetközi legitimitást kapott, akkor léptek föl fegyveres erővel. *(Ez az, amit például sem a szerbek, sem az izraeliek nem vettek figyelembe, s erre fognak ráfizetni a belátható időben.)*

És a magyar katona – hiába a sok hazudozás 1945 után – oroszládként harcolt a második világháborúban, őt, tízszeres túlerőt vert vissza. Mert tudta, hogy hazáját, nemzetét, főlzsabadított testvéreit védi. De ugyanígy küzdött már az első világháborúban is, mert tisztában volt azzal, hogy akkor fizet vissza 1849-ért. Ezért állítottak meg a Kárpátokban sebtében fölállított népfelkelő zászlóaljok harcedzett gárda-hadosztályokat. Mert tudták, hogy *a nemzet pusztát létét védik* a gyilkos kedvű orosz medvétől.

Tudták, mert érezték. Mert a népléleknek megvan a természetes ösztöne. S tudták, mert azokat a nemzedékeket még nem

siránkozásra, hanem hazafiságra, férfiasságra, kitartásra nevelték. Nevelték hivatalosan, de nevelte maga az élet. Az a tény, hogy vagy helytállunk vagy elpusztítanak.

Különösen a pusztulás korában.

S ezen elvek igazságából, helyességéből mit sem von le az, hogy mindkét háborút elvesztettük. Nem, mert az igazság, az élet, *az élethez való jog nem a pillanatnyi – történelmi léptékben mindenképpen az – nyeresek vagy veszteségek függvénye.* S különösen nem, ha az ideiglenes nyerők ezt a jogot hamissággal, hazugságokkal igyekeznek lefedni.

Például: az Osztrák–Magyar Monarchia a népek börtöne volt. . . Valóban? De a Monarchia már háromnegyed százada nincs, s tessék megnézni Közép-Európát! Nem csupán a két névadó nemzet szenved, hanem egyre nagyobb nyomorba és zűrzavarba kerülnek a volt „börtönlakók” is. Amellett, hogy e középhatalom felszabdolásával út nyílt a pánszláv hódítás előtt.

De út nyílik újra és újra minden rossz más behatás előtt is, ha Európa közepét nem rendezik. Ezt most már érteni kezdik Nyugaton is; ha nem is az egyes eladósodott és lezuillott országok politikusai, de a közvélemény mindenképpen.

Ám itt kell megjegyezni, hogy ki vetette föl a közép-európai népek szövetségének gondolatát? *Széchenyi.* De mint annyi minden mást, utólag ezt is *Kossuthnak* szokás tulajdonítani. Nem baj. Fő, hogy bekerült a köztudatba és az alkalmas történelmi pillanatban *Deák Ferenc* megvalósított belőle annyit, amennyit az akkori külvilág értetlensége megengedett.

És Európa közepe valóban csodálatos adottságú egy erős, életrevaló államszövetség, népek szövetsége megteremtésére.

Évezredek óta itt találkozunk Kelet és Nyugat, Észak és Dél. És helyben is: ezer szín, képesség, felemelkedési vágy, megfontolás, akarat. S persze hogy nem mind pozitív, de a különböző adottságok kiegészítik egymást, s a föllendülés motorjai lehetnek – ha az idegesek és nyugtalanok is rájönnek, hogy külön-külön semmit, együtt azonban mindent nyerhetünk. Békét, biztonságot, barátságot, gazdasági jólétet, kulturális-szellemi fölemelkedést.

Nem tudni, s nincs megmondhatója, kik lesznek tagjai ennek az egyesülésnek, de számot vetni lehet:

A lengyel természetes szövetséges, mert dél felé nincsenek érdekkellentétei. Az *ukrán* valószínűleg nem társul be, mert neki megvan a markáns történelmi-földrajzi helyzete és szerepe, de az csak előnyére válik, ha a nagy-oroszokkal való még beláthatatlan ideig húzódó ellentétei közepette legalább a hátában barátokat tudhat. A *román* nehezen tudja kikerülni ezt a szövetséget – a *szlovák* pedig egyáltalán. És a tehetséges, törekvő *szerb* is jól betagozódhat, ha a jelenlegi politikai kurzus hatalmi rémálmain túl tudja magát tenni.

Ráadásul ilyen egyenrangú és kölcsönösen előnyös társulásban tudna megbékélni a *horvát*tal, *szlovén*nel, *dalmát*tal. Délebbre nem érdemes tekinteni, mert az már egy másik vonzáskörzet, s a Balkán nagyobb részének „fölvállalása” – legalábbis kezdetben – ugyanúgy lehúzná a közép-európai egyesülést, mint Nyugat-Európát a déli csatlakozások.

A cseh, mint már régebb óta, ma is nyugat felé irányul, mert úgy érzi, hogy ő „mélto” a közvetlen kapcsolódásra, ám náluk is győzhet az a felismerés, hogy történelmük, gazdasági, földrajzi kapcsolataik, sőt társadalmi és gazdasági fejlettségük is inkább

ide csatolja őket. Az *osztrák* természetesen szövetséges, sőt kulcsszereplő ebben az egyesülésben, mert ő jelenti az „átmenetet” nyugat felé.

Átmenetet közvetlenül a *németekhez* és *olaszokhoz*. Mindkettővel sok „vitája” volt Közép-Európának az elmúlt századokban, ezek felújulása azonban a belátható jövőben már nem képzelhető, viszont biztos kötetst jelentenek a többi nyugat-európai nemzethez.

Ellenben északkelet felől még várható invázió, vagy annak szándéka. Ám ha az orosz kiheveri a hetvenéves pusztítás sokkját és lélekben is megnyugszik, akkor rá fog jönni, hogy ez a térség egy másik kultúra, s neki nincs rá szüksége, mert csak baja van vele. Újra legyőzni esetleg tudja, de *meggyőzni* sohasem. Lám, még a három kis balti népet, vagy a finneket sem. A kaukázusi népek túl büszkék, s túlságosan harciasak ahhoz, hogy érdemes legyen őket hódoltatni. Közép-Ázsiából a mohamedanizmus növekvő szellemi és anyagi ereje fogja őket visszahúzódtatni. S ahhoz is elég egy emberöltő, hogy a túlsúlyolt és kirobbanó erejű sárga Ázsia Szipéria s a Távol-Kelet egy részének föladására készítse őket.

Ám „Orosz Anyácska” még így is a Föld egyik legnagyobb területű országa marad, ritka lakossággal, szinte kimeríthetetlen természeti gazdagsággal, jóakarátú szorgalmas néppel, melynek alkotó kedvét és készségét a szörnyű évtizedek után újra fel lehet éleszteni.

Egyesült Európa úgy, hogy a néhány nagy és erős ország évtizedekkel ezelőtti megszervezte önmagát, majd egyenként engedte s akarja beengedni a kisebbeket: halva született ötlet. A gazdag nyugatnak ez csak addig volt jó, míg önmagát tekintette Európának – de már a „szegény dél” felvétele is zavarokat okozott, a

volt szovjet hódoltság bekapcsolása pedig egyenesen leromlást jelentene.

Leromlást a Nyugatnak és szolgásgot nekünk.

S mindegyik fél a másikat okolná, ahogyan már most is megvan a nyugati és déli államcsoport között.

Visszont ha mi itt megszervezzük önmagunkat, és nem külső segítség nélkül, de voltaképpen saját erőnkől felemelkedünk, akkor már, ha nem is egyenrangú és egyenlő értékű, de értékes és hasznos partnerek lehetünk.

Térségünkben most mindenki „Európába tart”, értvén ezalatt a Nyugathoz való közvetlen csatlódást. Merthogy azok jó módúak és jól megvannak, ha tehát beengednek az ajtón, leülhetünk az asztalhoz. Csak az eddigi négy év meggyőztetett ennek valótlanságáról, s még inkább meg fog győzni a következő néhány év.

Ezzel szemben az egész kontinenst kiegyensúlyozó közép-európai hatalom ma éppúgy törvénytörő, mint az évezredekben mindig, s a történelem arról is tanúskodik, hogy *Európa mindig akkor volt stabil, akkor fejlődött, amikor ez a hatalom létrejött és működött.*

Tudni kell azonban, hogy *ezt újraalkotni a magyarság nemzeti méltóságának visszaadása nélkül nem lehet.* Meg lehet próbálni, de nem fog sikerülni.

Nem, mert Európának azon pontján élünk, s még mindig tizenötmillióan, ahol bennünket kikerülni nem lehet. Ahová mindig, minden hatalom, formáció, ideológia, de kultúra és szellemiség is el akart jutni, s melyeket mi mindig ki tudtunk egyenlíteni, meg tudtunk békíteni, ezzel biztosítván a kontinens stabilitását.

S ezt a jó hagyományt mind a mai napig képesek vagyunk folytatni; e helyt hadd idézzem csak a legutóbbi példát: 1989–90-ben mi adtunk „receptet” arra, hogy

miként lehet békés átmenettel lebontani a szovjet-kommunista diktatúrát – ám a politikai hatalom létrehozásához gyengék vagyunk. Ami viszont nem jelenti, hogy nélkülünk meg lehet valósítani.

Képzeld el egy pillanatra – feltéve, de meg nem engedve! –, hogy szomszédaink legázolnak bennünket, s maradék hazánk utolsó talpalatnyi helye is megszűnik magyarnak lenni. Mi történne utána? A béke, a megértés, a felvirágzás kora köszöntene Közép-Európára? Ó, dehogy! Egymásnak esnének szerbek, románok, szlovákok, de akkor nehogy hátrányos helyzetbe kerüljenek, részt vennének az osztozkodásban a horvátok, szlovének, csehek, de talán még az osztrákok és ukránok is.

És véres marakodásuk súlya alatt beroppanna Európa közepe – mert megszűnne a magyarság kiegyenlítő, kiegyensúlyozó szerepe.

S mindez távolabbi és nagyobb hatalmakat készítené újabb hódításokra – azaz, *Európa most formálódó egyensúlya újra felborulna.*

... Igen, abban kell bízunk, hogy közel s távol fel fogják ismerni, hogy a kontinens, s azon

keresztül az egész világ békéje, biztonsága milyen összefüggésben van a magyarság ügyével. És könnyebb és gyorsabb lesz ez a felismerés, ha mi nemcsak panaszkodunk és instanciázunk, hanem erőteljes propagandát fejtünk ki érdekében.

Azonban, hogy megvalósuljon, s hogy minél előbb, annak legelső és legfontosabb feltétele, hogy te higgyél benne!

Mert jelenleg igencsak az a helyzet, hogy beszélünk, ábrándozunk, még cselekszünk is érte – de nem nagyon hiszünk benne. Pedig ím, már a legridegebb történelemformáló erő, a pusztá érdek alapján is lehetséges. S mennyivel jelentősebb tényező a *hit!* Nézz végig a világtörténelemben: minden nagy változást, minden újabb korszakot egy új hit, egy új eszme föláradása hozta meg.

Persze, az Örök Eszme, az örök Hit – a kornak megfelelő új formában.

Higgy hát, s ne kiüresült-keservesen, hanem buzgó szívvel, erős lélekkel, dús értelemmel légy nacionalista, sovinszta, irredenta – és akkor megvalósul Trianon revíziója!

Annál is inkább, mert a *huszadik századi szent szövetség felül-*

vizsgálata már elkezdődött. Revideál a német, s még revideálni fog a belátható jövőben. Revideál a francia, az angol – s hadd jegyezzem meg, hogy mindkettő éppen Trianon ügyében is. Revideált a spanyol, teljes önrendelkezést adva más nyelvű népeinek, rendezve dolgaikat a portugállal – s íme, Ibériából eltűnt a gyűlölködés, a vérengzés! Revideálni készül *Major* brit miniszterelnök, amivel, remélhetőleg, kitisztítható Észak-Írország gennyes sebe. Revideáltak az olaszok, mégpedig a dél-tiroli osztrákság teljes autonómiájának megadásával.

Revideálnak a jugoszláv bőrtönbe zárt népek, s hiába a nagyszerb álom, a horvátok és szlovének kiszabadulása a többi nép szabadságát is maga után fogja vonni az idő bemeérhető közelségében.

De revideáltak főként a szovjet kalodába zárt népek. S bár a visszarendeződés veszélye még igenis valós, változatlan a lehetőség, hogy a felszabadult nemzetek – köztük maga az orosz is – végleg megszabaduljanak korunk legrémesebb rémálmától, az Istent, az erkölcsöt nyíltan tagadó ideológiától és gyakorlattól.

Ám nem csupán Európa revideál. Az arabok, némileg függetlenítve magukat a dollár uralmától, valamivel egységesebben léptek fel palesztin testvéreik érdekében, s ezzel álláspontja felülvizsgálatára kényszerítették Izraelt.

A leglényegesebb azonban a sárga faj. Azon kétmilliárdos tömeg, mely az emberiség sorsát egyre inkább meg fogja *határozni*.

Japán, miután a Föld egyik legerősebb gazdasági hatalma lett, fokozatosan kiszabadul az USA rabságából, s a gazdasági befolyás mellé fokozatosan megszerzi a politikait, majd a katonait is. Belátható az idő, amikor Németországgal együtt a Biztonsági Tanács tagja lesz.

Hanem, ami még ennél is fontosabb, revideál Kína is. Az idegekbe, a sejtekbe beépült konfuceizmussal, taoizmussal, négyezer éves kultúrájának segítségével le fog számolni mind a marxista-leninista, mind a 'kozopolita' rögeszmékkel, s rátalál a kommunizmus és kapitalizmus közötti jó útra. Arra a *harmadik útra*, amit mi is régen elvesztettünk, s egyre tovább keresünk a pusztulás korát kiteljesítő Európában. . .

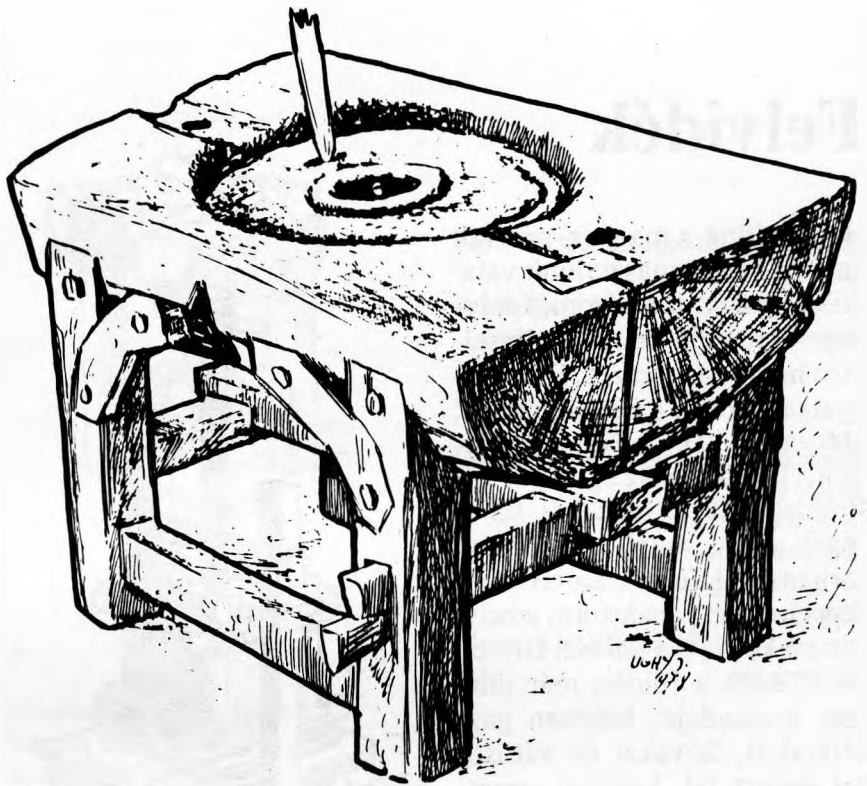
És az emberiség továbblépésének alapmozzanata a kínai-japán együttműködés megvalósulása lesz.

Látod, drága társam, mindenki átértékel a világ meghatározó zónáiban! S ehhez képest válik – nem veszélytelenné, de egyre lényegtelenebbé, hogy mindeddig az Amerikai Egyesült Államok az, mely alig revideál. Rámaradt a huszadik századi szent szövetség őrzése, mint számárra a fül, de túl gyenge hozzá. Nincs hitbéli, erkölcsi fundusa, civilizációja idegen közegbe átplántált másodvirágzás, gyökerei az óceánon áthúzva elszakadtak – ezért nincs bölcsessége, látóköre a rászakadt feladat áttekintéséhez, rendezéséhez.

S már ereje is egyre kevesebb. Sohasem is volt akkora, amekko-

rára a rajta fagyöngyként elősködő világmaffia sajtója fölfújta, de gyengülése most már leplezhetetlen: le akarja győzni Irakot, hogy Izrael számára biztosítsa az olcsó kuvaiti olajat, de ehhez még 27 ország segítségét kéri – utána pedig jajong, hogy a háború teremtette adósság fedezetét összekunyerálja. . . De nincs már pénz a hadsereg szinten tartására sem. A „legendás” US-Armyra, mely különben az USA történelme során egyetlen jelentős csatát sem nyert, hacsak az indiánok ellen nem. Mindkét világháborúban megvárta, hogy szövetségesei gyengítsék le az ellenséget, s csak akkor jelentkezett, a „termést learatni”.

Most már azonban mások aratnak, mégpedig a második világháborúban vesztes nemzetek, miközben az Államok, mind eladósodottsága, mind lezüllött társadalma révén, egyre alkalmatlanabb arra, hogy az események élére lendüljön. . . A fehér faj agresszív terjeszkedésének korábban az indián népeket nagy garrral kiirtotta, de ma már semmi eszköze, ráadásul semmi fogalma sincs arról, hogy mit kezdjen a négerekkel, kreolokkal, sárgákkal, arabokkal s más fajokkal, melyek legálisan bent élők s ille-

DARÁLÓ

gálisan beözönlő tömegei immár a lakosság többségét teszik ki.

Aktív, céltudatos tömegeket, miközben a tétova jenik azt látják, hogy a maffia menekül. Vissza Európába, de óriási erőfeszítéseket tesznek, hogy beépüljenek az arabok, a hinduk, s első sorban persze a sárgák közé. . .

Patton tábornok, McCarthy szenátor és Kennedy elnök a jenkini nemzeti akarat és céltudatosság utolsó nagy alakjai, s már ők is tragikus hősök. Carter vagy Reagan már csak lavírozni tudtak, s Bush vagy Clinton csak szánalomra méltó bábok. . .

Maradtak a pernye fűjásához a Wilson, Roosevelt, Eisenhower típusúak – akiktől egyébként mi magyarok a legkeményebb csapásokat kellett elszenvedjünk a két világháború, illetve 1956 alkalmával. . .

Látod, drága magyarom, az isteni gondviselés révén a revízió felé tartanak maguk az esemé-

nyek, de hogy milyen sebesen, s hogy mennyire biztosan, az már tőlünk függ.

Az egész emberi nemtől, de saját hatókörünkben tőlünk, magyaroktól is.

Revideálj hát te is – de először önmagadban. Mert ha azt megteszed, akkor leszel sikeres nemzet újraépítésében, s a más népeknek való segítségben.

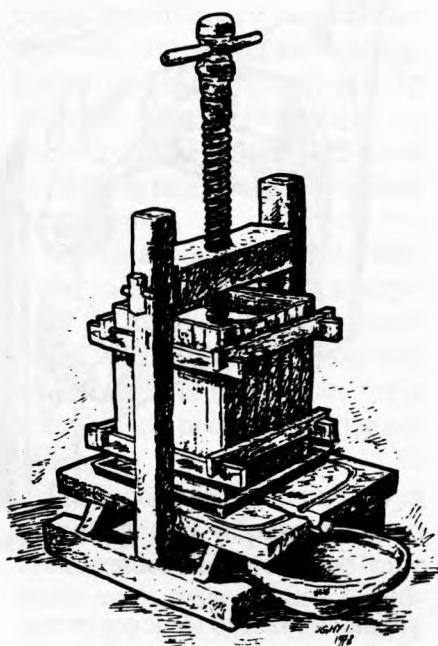
A tudatlan hitetlenség rombol – a Tudásra alapozott hit csodákat teremt. (Megjelent a Hunnia című folyóirat 51. számában.)

KUNSZABÓ FERENC

Felvidék

Ha átkelünk a magyar–szlovák határon, alig tapasztalunk valami változást, Komárom, Ipoly-ság, Tornaalja vagy Királyszel-mec magyarul beszél. Ez a magyarság, amely a Csallóközben, Mátyusföldjén, a Garam vidékén, Gömörországban és a Bodrogházban igazából többséget alkot, mégis kisebbségi sorban él. Létének ez mindenképpen olyan paradoxona, amelyre nem könnyű a válasz. Hiszen ott él ezen a földön már több ezer esztendeje: békésen gazdálkodott, falvakat és városokat épített fel, kultúrát teremtett, s ha kellett, fegyverrel is védelmezte szülőhelyét. Semmi része sem volt abban, hogy egy napon határvonallal, vám-őrségekkel, katonai megfigyelőállásokkal választották el azoktól, akikkel minden tekintetben egynek tudta önmagát. Aztán érkeztek idők, amidőn megtiltották, hogy anyanyelvén beszéljen, bezárták iskoláit, megfosztották földjétől, kis vagyonától és sokakat átüldöztek a határ túlsó felére, avagy összefogdostak és, akár a rab-szolgákat, bocsátották áruba csehországi városok piacterein.

A szlovákiai magyar irodalom, az egykori Felvidék ma-

SZŐLŐPRÉS

gyar irodalma, ennek a történelmi tragédiának a méhében jött világra ismét 1945 után. Kihívásokra válaszolt: van-e joga ahhoz a földhöz, amelyen született és dolgozik, amelyben apái nyugosznak, beszélhet-e a nyelven, amelyet őseitől örökölt, élhet-e abban a békében és biztonságban, amely minden emberi közösségnek kijár. Fájdalom és elszántság bujkál a verssorok, a történetek szövetében, a hűség nem szólam, hanem megtartó erő. Pozsony, Komárom és Kassa magyar irodalma valóban egy népközösség üzenete, és ezt az üzenetet az egész magyarságnak, mi több, Európának is meg kell hallania.

Zs. Nagy Lajos

Csehszlovákiai magyar költő fohásza az Úrhoz

Uram, világosítsd meg a mi elménk,
teremts nekünk minisztereket,
hóhányókat és
zongorahangolókat,
szabadíts meg bennünket a
fülcsengéstől,
a fülcimparangatástól és nyelvátültetéstől,
mert tüskés a mi sorsunk, mint a
kaktusz,
és kemény is, mint a kosok szarva,
tekints parasztjaidra, Uram,
nyakig a földbe dugva, mint a hagyma,
nem teremnek csak száraz szitkokat,
valamit tégy velünk, Mindenható,
ne fogdossunk galóca módra
legyeket mindörökké,
ültess le fényes küszöbödre,
dugd szivarzsebünkbe négyjegyed,
s avass be titkaidba!

Továbbá:

szívesen fogadnánk Tőled
néhány hatalmas harsonát,
számárállkapcsot,
kénköves esőt, miegymást.
Légy jó szívvel hozzánk, Uram,
kerfűünk néked égő csipkebokrot,
amelyből tündöklő kegyelmed
minket is verhet
most és örökkön-örökké

Ámen.

(Üzenet a barlangból, 1971)

(P. B.)

Tőzsér Árpád

Fejezetek egy kisebbségtörténelemből

1

Hogy is kezdődött?

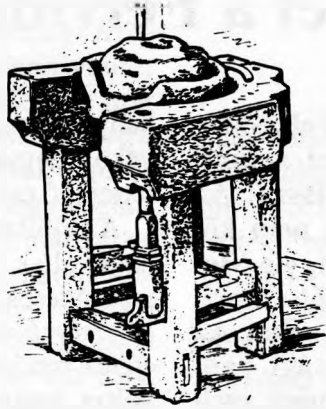
A gyermek ezen a sámlin állott,
s ebbe a falitükröbe bámult, és sírt.
S így bámult bátyja
– kezében katonaláda –
az ablak mögé
akasztott történelembe.

(Jaj, még megvan a keze,
tapinthatná az arcom,
még itt van a házban, melynek
csontjai vagyunk,
ketten a tükrö-jelenben,
háttal a történelemnek.)

Aztán elindult,
s valószerűtlen lett egyszerre,
valószerűtlen, akár egy vázlat:
két karja, háta, feje
domborzatrajz,
aztán már az sem:
puszta vonalak, pontok
egy ismeretlen táj térképén.

2

Volt szó, mit úgy tanultunk meg,
hogy beleköltöztünk lakni.
A kitelepítés lakótere
tágas volt, szellős.
Havas tájak lógtak a falán,
s egyetlen kijáratából
vonatok csattogtak elő.

DARÁLÓ

3

Nem mutattam, de megállt
bennem az ütő. Mereven
elnéztem az orra előtt,
gyermek voltomban észre ne vegyen!
Tizenöt éves voltam, és addig
nekem még senki sem mondta, hogy
„maga”.

Pirultam, izzadni kezdtem,
szűk lett az ingem nyaka.
„Maguk eszik meg Magyarországot!”
mondta. Egy kaszánya előtt
álltunk. Én vakációra
igyekeztem, de a határon
egy buzgó katona majdnem lelőtt.
Behoztak. Álltunk. A túloldalon
háztetők: piros remegés.
„Maguk...” Falvak feszengtek.
Fehér tornyokban harang
rángott, mint nyakban a nyelés.
Húsz éve... – „Maguk eszik meg...”
mondja a hadnagy és nevet.
Ebben a maguk-ban nőtt fel
egy gyermek, s kapott egy néptöredék
létet és – nevet.

Cselényi László

Dombok

I

Én itt születtem göcsörtös világ szegül
velem szembe vádolón
zúgnak a fehér hegyi orgonák megérted-e
rohanó századom

Fehér lila seszínű orgonák velük bizony
kemény volt a világ
fáradt fejem földeden nyugtatom de
nyugalmat nem adhatsz hűs hazám

II

Dombok hegyek rétek vizek erdők mezők
völgyek folyók
az életem két domb között úgy inog
mint hálón a pók
Az életem a százsínű dombok hegyek
rétek vizek
a létem mint hálón a pók kínálom s nem
kell senkinek

III

Enyém e század gondjait egészen csak
én érthetem
fejem fölött zúg az akác motorcsónak
száll a vízen
Enyém a kés a rádió a puskatus s a
gondolat
mely kutatja a csillagok titkát s az ősi
gondokat

IV

Én itt születtem: göcsörtös világ szegül
velem szembe vádolón
zúgnak a fehér hegyi orgonák meg kell
hogy értsd rohanó századom
Az ember végül nem él túl soká meg
kell hogy lelje az eltűnt hazát
fáradt fejét dombok rétek vizek veszik
körül mint egy köztársaság

(Erők, 1965)

Hogyan veszett el a Felvidék?

(1918. november – 1919. február)

A Felvidék, vagyis a történelmi Felső-Magyarország elszakításának gyökerei a múlt század második felére nyúlnak vissza. Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést nem követte egy osztrák–cseh kiegyezés és így a Monarchia nem alakult át trialista állammá, ahogy a cseh nemzeti erők szeretnék volna. Az uralkodó Ferenc József németországi nyomásra elállt attól a szándékától, hogy cseh királlyá is koronáztassa magát. Így indult a cseh nemzeti ellenállás, amelynek későbbi kiemelkedő vezetője a morva-szlovák szülöktől származó Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) volt, a későbbi Csehszlovákia egyik megalapítója és első köztársasági elnöke. A századfordulón még csak Cseh- és Morvaország autonómiájáért küzdött a Monarchián belül, az első világháború kitörése után csak fokozatosan körvonalazta egy önálló csehszlovák állam megalapításának szükségességét. Ehhez a nyugati antant-államokban kereste a szövetségeseket.

1916 márciusában Masaryk párizsi tartózkodása idején megalakult a Csehszlovák Nemzeti Tanács, amelynek elnöke lett.

Októberben az orosz hadseregben ismét engedélyezték a csehszlovák hadtest megalakulását és 1917 januárjában Olaszországban is önkéntes cseh alakulat szerveződött.

1918 elejétől felgyorsultak az önálló csehszlovák állam megteremtését elősegítő események: a francia kormány június 29-én elsőként deklarálta a „csehszlovák nemzet” jogát az önállóságra és a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot de facto csehszlovák kormányként ismerte el. (Az angol kormány augusztus 9-én, az amerikai szeptember 3-án.) Október 14-én Párizsban megalakult az Ideiglenes Csehszlovák Kormány, amelynek elnöke Masaryk, külügyminisztere Benes, a hadügyi tárca Stefánik tábornoké. Október 28-án Prágában kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot. Két nap múlva 30-án a felső-magyarországi Turócszentmártonban, a szlovákok „szent városában”, a Matica Slovenska, vagyis a Szlovák Anyácska kultúregyesület központjában a városból és környékéről sebtében összehívott né-

hány száz ember részvételével bejelentették: a szlovákok „egyenrangú nemzetként” csatlakoznak a létrejövő csehszlovák államhoz.

Az új államnak, Csehszlovákiának azonban még nem voltak keleten sem területei, sem nemzetközi szerződésekkel kijelölt határai. *Mindenekelőtt a területeket birtokba kellett vennie.* Milyen haderő állt ehhez rendelkezésre? Az olaszországi cseh légió volt a legnagyobb, mintegy 20 ezer fő, amelyet Benesnek a háború alatt ügyes taktikával sikerült megóvnia attól, hogy a véres Isonzó-Piave fronton bevessék és megsemmisüljön az osztrák–magyar csapatok elleni harcokban. Az alakulat végül csak a háború végén került haza cseh földre nagy kerülővel, és már csak a harc nélküli megszállási feladatokban vett részt. Az oroszországi cseh légió a bolsevik forradalom miatt Galícián keresztül nem tudott hazatérni. A vörösökkel harcba keveredve, a transzkontinentális vasút megszállásával hátrált Vlagyivosztk felé, és csak jóval a háború után, az óceánon át tért haza hajóval.

Csehszlovákiának tehát lényegében nem volt jelentős hadereje megalakulása színhelyén. Ezért megdöbbenő, hogy alig 80 ezer négyzetkilométernyi területű Csehország miként tudta elfoglalni a 62 ezer négyzetkilométernyi Felső-Magyarországot! Ennek nyugati felét az első hetekben ugyanis csak néhány kisebb cseh és néhány hozzájuk csatlakozott szlovák katonai alakulat szállta meg szinte ellenállás nélkül. Mi volt az oka a felvidéki kudarnak, hiszen a csehszlovák haderő ekkor még egy hadosztálynyit sem tett ki. Hogyan vált lehetővé mindez? A következőkben ennek a katonai okait elemezzük.

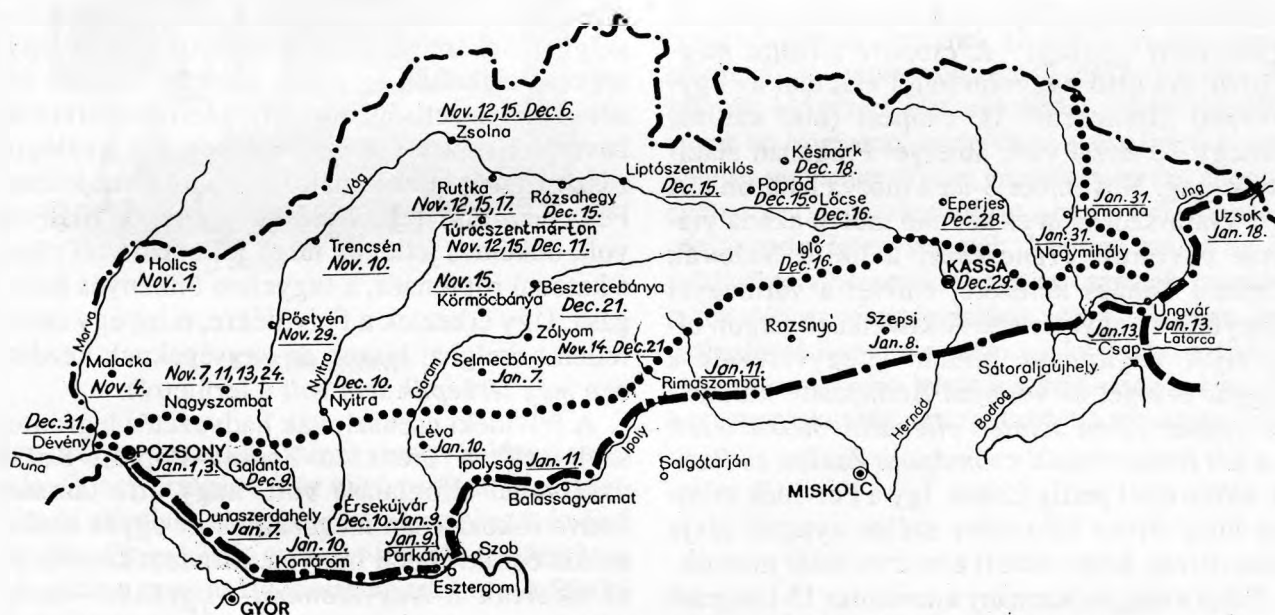
1918. november elején a Turócszentmártonban székelő Szlovák Nemzeti Tanács hatalma csak névleges volt, a Károlyi-kormánynak ekkor még lett volna lehetősége a magyar uralom megtartására Felső-Magyarországon! A helyi Szlovák Nemzeti Tanácsok, illetve Nemzeti Gárdák ugyan több helyen átvették a hatalmat, de Turócszentmártonnal, illetve a prágai központi kormánysszervekkel nem voltak közvetlen kapcsolataik, azok nélkül cselekedtek. Prága ez időben nem is számolt velük, hiszen jól tudta: mindenekelőtt katonailag kell birtokba vennie a felvidéki magyar területeket. Erre végül is novembertől 1919. január végéig került sor.

Először is az egykori osztrák–magyar hadkötelezettségi rendszer alapján Csehszlovákban megkezdtek a csehszlovák hadsereg megszervezését. Így válik érthetővé, hogy a *Felvidék katonai elfoglalása tulajdonképpen néhány cseh tiszt ösztönzésére indult meg a 25. lövészezred tartalék zászlóaljával*. Az alakulat az alsó-ausztriai *Sankt Pöltenből* tért vissza a morvaországi *Kromerizsbe* és november 1-jén *Hodoninon* vonult át. A határ túloldalán néhány kilométerre a már magyar területen fekvő *Holics* városka (*Nyitra vármegye, szakolcai járás*) helyi szlovák nemzeti bizottsága megkérte a zászlóaljat, hogy foglalja el a települést, ahol állítólag nagybirtokokat és zsidó kereskedéseket fosztogattak. Az akciót *Augustin Ripka* főhadnagy hajtotta végre 11 tiszttel és 120 katonával. Segédszázada azonban a hozzá csatlakozott szlovákokkal alig három hét alatt ötszáz fős zászlóaljja gyarapodott, amellyel hamarosan elfoglalta a Felvidék délnyugati sávját és Pozsonyt fenyegette.

A főhadnagy a továbbiakban igen kezdeményező volt: ellenállás nélkül november 2-án elfoglalta az egbelli olajkutakat, 4-én pedig bevonult a mintegy hatezer lakosú *Malackára*, és ezzel mintegy harminc kilométerre megközelítette Pozsonyt. Mindez azonban nem kerülte el a magyar Honvédelmi Minisztérium figyelmét és erősítést küldött Pozsony védelmére, hiszen azt ekkor csak 549 katona és tiszt, 3922 nemzeti gárdista, 603 polgárőr, az alakuló 13. gyalogezred, egy repülőgép és a 2. számú páncélvonat védte. (!) A magyar kor-

mány ehhez erősítésül egy fél zászlóaljnyi katonaságot küldött Nagykanizsáról és egy század karhatalmi erőt Budapestről. Ezek a magyar katonai erők védtek Pozsonyt a 33. csehszlovák légionárius ezred által 1919. január elején történt elfoglalásáig.

A vállalkozó cseh főhadnagy, *Ripka* közben erősítést kapott és előrevonult, elfoglalta *Zohort és Dévénytő* vasútállomását. Itt összeütközött a magyar nemzeti gárdával. *Ripka* csapata kimerült, és kapva kapott a pozsonyi katonai parancsnokság javaslatán: állapotodjanak meg egy demarkációs vonalban. Ez megtörtént, a vonal *Dévényújfalutól* a *Kis-Kárpátok* 524. magassági pontjáig húzódott a pozsonyi főpályaudvartól 10 kilométerre északra. Ez a demarkációs vonal aztán 1918 végéig érvényben maradt. Emögé húzódott a morva-magyar határra az ideiglenes szlovák kormány, amelyet november 4-én nevezett ki a prágai Nemzeti Bizottság. A kormányt mintegy száz cseh rendőr kísérte. Ehhez csatlakozott a 25. losonci ezred egy százada is (148 fő), amely a Szlovák Légión megjelölést kezdte használni. Ez az egység november 6-án

- Bartha Albert hadügyminiszter és Milan Hodža csehszlovák követ 1918. december 6-i megállapodásában kijelölt ideiglenes demarkációs vonal
- Az 1918. december 23-i antantjegyzékben kijelölt demarkációs vonal
- A Nyugat-Ukrán Köztársaság katonai alakulatai által 1919. január közepén elért legmélyebb vonal

betört Szokolcára és a következő napon elfoglalta Nagyszombatot. A helyi magyar szervek ez ellen népgyűlésen tiltakoztak és kiáltványt küldtek a magyar kormányhoz. Budapest végre ráébredt a veszélyes helyzetre és jelentős erősítést küldött: mintegy 400 tengerészt, egy üteget, két századot az utak védelmére és Pozsonyból egy gépfegyveres századot, valamint egy tüzérségi üteget. Pozsonyból egy páncélvonat tört be magyar tengerészekkel a nagyszombati állomásra. Másfél óras tűzharc után a csehszlovák egységek kiűrték a várost és Holicsra vonultak vissza. A magyar páncélvonat Szenicéig üldözte őket.

Itt azonban a magyar egység súlyos harcra keveredett, mintegy száz halottat vesztett, sokan megsebesültek és a csehek zsákmánya lett a páncélvonat. A hozzáférhető adatok túlzónak tűnnek a veszteségeket illetően, de a *Szenice* és *Jablánc* közötti csata volt a legvéresebb a Felvidék elvesztése során. A csehszlovák csapatok ezután három oldalról bekerítették Nagyszombatot és november 24-én újra elfoglalták a várost. A Malacka–Dévényújfalú–Nagyszombat által határolt Pozsony vármegyének mintegy felét kitevő területet ekkor alig 450 fős csehszlovák csapat, az úgynevezett „holicsi” I. csoport tartotta megszállva. Az első nagyobb harci alakulat az úgynevezett „trencsényi” II. csoport (600 katona, mintegy 20 tiszt) volt, amelyet Prágában alakítottak meg. November 8-án a morva határon tört be a Vlára-szoroson és két nap múlva akadálytalanul bevonult Trencsénbe, a helyi Szlovák Nemzeti Tanács kérésére, amivel a vármegyei közgyűlés is egyetértett. A következő napon elfoglalják Vágújhelyt, miután lefegyverezték a magyar őrséget és vonattal Budapestre küldték. November 12-én szintén ellenállás nélkül esett el a két fontos vasúti csomópont Zsolna és Ruttká, előtte éjjel pedig Csaca. Így a Felvidék mintegy húsz-ötven kilométer széles nyugati sávja csehszlovák kézre került a morva határ mentén.

Ekkor a magyar kormány a november 13-i belgrádi katonai egyezmény megkötése után végre rászánta magát a Felvidéken komolyabb katonai akciókra. A Zólyomból elindult három századnyi magyar katonai erő két nap alatt a Turóc-folyó völgyében haladva, visszafoglalta Ruttkát, Turócszentmártont és Zsolnát.

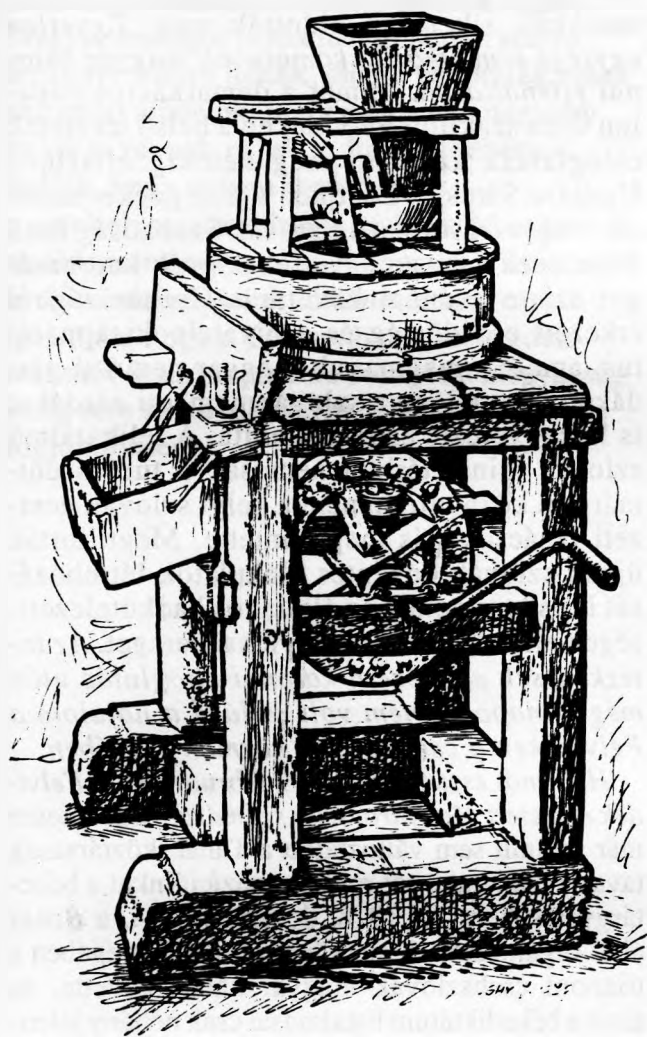
Az utóbbi városból 15-én az ott székelő Szlovákiai Csehszlovák Katonaság Parancsnoksága Morvaországba menekült. Az akció a Károlyi-kormány legnagyobb katonai sikere volt a Felvidéken – *mindössze három századnyi haderővel!* – a csehszlovák egységeket Turócszentmárton és Trencsén körzetében kiűzte a morva-magyar határ mögé. Turócszentmártonban a magyar katonaság internálta *Matus Dulát*, a Szlovák Nemzeti Tanács elnökét.

A csehszlovák fél jól ismerte azt a tényt, hogy 1918. november 13-án az antant kelet-balkáni frontjának parancsnoka, *Franchet d'Espérey* általános irányvonalat adott ki az új magyar hadsereg megszervezésére, „az ország nyugalmanak és rendjének” fenntartására. E szerint Magyarország hat korosztályt tarthatott fegyverben, összesen nyolc hadosztályt (hat gyalogos és kettő lovas). A tengerészekből külön dandárt alakítottak mintegy háromezer fővel. A Károlyi-kormány rendeletére már november 2-ától megkezdtek a nemzeti gárdák és a vasúti rendészet felállítását, az utóbbinak rövid idő alatt tízezerre nőtt a létszáma és a legszervezettebb egységek közé tartozott. A magyar hadsereg szervezése 1919. február végére fejeződött be, és ekkor mintegy 70 ezer katonája volt. A hat gyalogos hadosztály közül kettőt – a 37-es, illetve a 39-est – a Felvidékre betört csehszlovák csapatokkal szemben állították fel.

A magyar hadsereg szervezésével egyidőben építették ki az új csehszlovák hadsereget. Az utóbbinak a legtöbb gondot a fegyver- és felszerelés, a tüzérség hiánya okozta: „6000 puskával kezdtük” – jelentette ki egyik beszédében *Václav Kľofác*, az első csehszlovák nemzetvédelmi miniszter. Az első egységek Cseh- és Morvaországban önkéntes alapon szabályos katonai egységként alakultak az átvett osztrák–magyar védelmi kötelezettségi törvény szerint. Felvidéki bevetésre november első felében hat gyalogos zászlóalj és kilenc önálló századot hoztak létre. Fegyverzetük, felszerelésük igencsak hiányos volt, önkéntes jellegük miatt jellemző volt rájuk a katonai rögtönzés, a fegyelem önkényes felfogása. Úgy érkeztek a Felvidékre, mint egy ismeretlen országba, hiszen az egységeknek kezdetben még térképük sem volt a területről.

A felvidéki csehszlovák hadvezetés legfontosabb célja a Trencsén–Zsolna–Poprád–Kassa vasútvonal elfoglalása volt, hogy erre támaszkodva fokozatosan megszállják az egyes szakaszokat északról déli irányba. Mindezt kombinálni akarták a Nagyszombat–Nagykálna–Ipoly-ság–Losonc–Miskolc vasútvonal elfoglalásával. Pozsonyt önálló akcióval akarták bevenni. A főleg kassai önkéntesek által védett zászlóaljnyi zsolnai magyar helyőrség december 5-én Trencsén irányába támadott. *Nemeskutasnál* véres ü-

közetbe keveredett és jelentős veszteséget szenvedett. Visszavonult *Zsolnára*, majd éjjel kiürítette a várost és *Kassáig* vonult vissza. A következő napon a csehszlovák katonaság akadálytalanul bevonult *Zsolnára*. Azonban nem érezte magát a Vág folyó völgyében addig biztonságban, amíg a szomszédos *Nyitra* folyó völgyéből a magyar katonaság bármikor rátörhetett a városra és *Trencsénre* vagy *Pöstyénre* és *Galgócon* át *Nagyszombatra*. Félelmük beigazolódt, mert *Érsekújvárról* váratlan támadást indított

KÉZIMALOM

egy magyar zászlóalj *Galgóc* visszavételére: a csehszlovák helyőrséget a Vág túlsó partjára, *Lipótvárra* űzte és elfoglalta a vasúti hidat. December 6-án éjjel azonban *Pöstyénből* a csehszlovák erők erősítést kaptak, ezért a magyar katonaság kénytelen volt feladni *Galgócot* és *Galántáig* vonult vissza.

Közben november végén Budapestre érkezett *Milan Hodzsa*, a csehszlovák kormány új követeként, hogy tárgyaljon a felvidéki magyar közigazgatás felszámolásáról és a magyar katonaság

visszarendeeléséről. *Jászival* tartott tárgyalásai közben *Hodzsa* és a Szlovák Nemzeti Tanács több képviselője hajlott arra, hogy a szlováklakta vidékek messzemenő autonómiát kapjanak. A csehszlovák kormány azonban *Hodzsát* november 30-án dezavualta, hivatalos közleményben adta tudtul: *Hodzsa* nem kapott felhatalmazást ilyen jellegű tárgyalásokra. December 3-án *Vix* alezredes tudatta *Franchet* üzenetét a magyar kormánnyal, hogy azonnal vonja vissza csapatait a Felvidékről. A kiürítendő terület határait nem közölte, ezért *Bartha Albert*, a *Linder Béla* helyére lépő új hadügyminiszter és *Hodzsa* december 6-án ideiglenes demarkációs vonalban állapodott meg, amely lényegében a magyar–szlovák nyelvhatárt követte a Felvidéken, *Dévény–Bazin–Szered–Érsekújvár–Verebély–Garamkovácsi–Lest–Losonc–Szomolnok–Margitfalva–Hernád-völgye–Tőketerebes–Szobránc–Homonna–Laborc-völgye–Lengyel* határ. A megállapodást azonban a prágai kormány érvénytelennek nyilvánította.

Közben a csehszlovák csapatok tovább támadtak a Felvidéken, december 8-án harc nélkül elfoglalták *Modort*, a következő napon *Bazint* és környékét, valamint *Galántát*, amelynek az 1910. évi népszámlás szerint 3274 lakosa volt, ebből 2933 magyar, 202 szlovák, 115 német. Hasonló módon, ellenállás nélkül vették be *Nagyatpolcsányt* és az egész Felső-Nyitra-völgyet, ugyanígy *Nyitra* városát is 10-én, ahonnan eltávozott a magyar katonaság, a háromszáz fős városi gárdát pedig lefegyverezték. Két nap múlva az *Érsekújvárra* visszavonult magyar csapatok megkísérelték *Nyitra* visszafoglalását, de a városban levő csehszlovák katonaság parancsnoka túszként letartóztatta a város néhány jelentős személyiségét. Hatására a magyar lakosság visszautasította a magyar kato-

naság akciójának támogatását. Közben a magyar erők demoralizálódtak, és a *Zsolnán* állomásozó, illetve a *Nagyszombat–Nyitra* útvonalat lezáró egységek szétfutottak.

A győztes antanthatalmak Katonai Tanácsa közben a csehszlovák küldöttek javaslatára – még a *Barta–Hodzs*a egyezmény előtt – november 25-én kijelölte az ideiglenes magyar–cseh–szlovák demarkációs vonalat. Ezt azonban csak december 24-én – karácsony szentestéjén, micsoda szemtelenség! – *S. Pichon* francia külügyminiszter jegyzékének formájában terjesztette elő hivatalosan a magyar kormánynak *Vix* alezredes. Az új vonal meghúzásának körülményei igen jellemzőek voltak. A *párizsi békekonferenciának fogalma sem volt arról, hogy hol húzódnak Szlovákia határai, hiszen ilyen tartomány vagy autonómia jellegű közigazgatási alakulat sohasem létezett a Magyar Királyságban. Benes nem esett kétségbe, hanem a békekonferencia hatalmasai előtt zsebéből előkapott egy térképes turistaprospéktust és kizárólag stratégiai alapon, a Duna, az Ipoly és a vasúti fővonalak mentén meghúzta Szlovákia határait. Ezenkívül azt is hangoztatta, hogy ezen a vonalon belül – vagyis a történelmi Magyarország északi területein, a Felvidéken – 1918. október 30-a, vagyis a turócszentmártoni szlovák elszakadási és önrendelkezési deklaráció óta a magyar csapatoknak és a magyar közigazgatásnak nem volt joga a csehszlovák erők ellen harcolni, illetve tartózkodnia. (Ezt az érvet egyébként a szlovák történészek ma is hangoztatják, mint a legfőbb jogcímet az államalakulással kapcsolatban.)*

A második, a *Pichon*-féle demarkációs vonal *Dévény*nél kezdődött a Duna és az Ipoly folyók mentén *Ostyánig*, onnan *Rimaszombat–Tornaalja–Perkupa–Hidasnémeti–Lasztóc* településeken át az *Ung–Laborc* folyók torkolatáig, majd az *Ung* folyó mentén az *Uzsoki hágóig*, vagyis a régi galícia–magyar határig. Ez a vonal a *Rimaszombat* és *Csap* közötti, Magyarország javára tett jelentősebb változásokkal gyakorlatilag azonos volt a trianoni magyar–csehszlovák határral. Így került alig másfél esztendő múlva 1920. június 4-én a békeszerződéssel kereken egymillió magyar, népszavazás nélkül, Csehszlovákiához, akik zömében összefüggő nyelvterületen éltek a *Csallóköztől* a *Tisza*hátig, mintegy 800 kilométer hosszú, 10–15 kilométer széles sávban.

A csehszlovák légió vezérkara elégedett volt, mert az egész akciót jelentéktelen áldozatokkal, sikeresen oldották meg. *Egyetlen egysége sem ütközött komolyabb magyar katonai ellenállásba.* Immár a demarkációs vonalon túlra szakított Felvidéken a belső területek elfoglalása azonban még hetekig eltartott. Utoljára *Sáros* és *Zemplén vármegyéket* szállták meg, elsősorban a Szlovák Szabadság Első Ezredének csapatai. A csehszlovák katonaságot szinte azonnal követte a Csehországból érkezett csendőrség és a hivatalnoki apparátus, amely a megmaradt magyar nemzeti gárdához hasonlóan a szlovák nemzeti gárdákat is lefegyverezte és felszámolta. A teljhatalmú szlovák minisztérium nemcsak a turócszentmártoni központi, hanem a helyi szlovák nemzeti tanácsokat is megszüntette. Megtiltották újabb szlovák önkéntes alakulatok létrehozását is és bevezették az általános hadkötelezettségen alapuló sorállományú hadsereget. Az intézkedések ellenére a katonai elfoglalás után még hónapokig nem volt szilárd a hatalom a Felvidéken a csehszlovák kormány kezében.

Hetvenöt esztendeje, 1919 februárjára a Felvidék elveszett Magyarország számára. A helyzeten már semmit sem változtatott a Tanácsköztársaság tavaszi hadjárata, sőt rontotta pozícióinkat a béketárgyalásokon. Az 1918. december 24-i, a *Benes* által sugalmazott demarkációs vonal lényegében a trianoni csehszlovák–magyar határt követte, és azon a békediktátum hatalmasai csak néhány jelentéktelen területi engedményt tettek *Kassa* alatt, Magyarország javára.

BOTLIK JÓZSEF

A „Pozsonyi Hídfo” 1946/47*

Amikor az első világháborút lezáró béketárgyalásokon a vesztes oldalon végzett Magyarországot példa nélkül állóan súlyos területvesztésre ítélték, aligha gondolták volna akkor élt elődeink, hogy még ennél nagyobb bajok is várnak rájuk. A baleseti sebészek tudják, hogy milyen veszedelmes a csonkolásos sérüléseket kísérő sokkhatás az áldozatra nézve. Akárhányszor is írták már le előttünk, napjaink történései újra csak igazolják, hogy a Trianonban elszenvedett traumát és az amputáció sokkját a magyarság máig sem tudta kiheverni, s vélhetően nem is fogja sohasem.

Nem könnyű ma már beleképzelnünk magunkat abba az apokalipszis-hangulatba, amely a húszas évek legelején a megcsonkított országra borult. Pedig sejthető volt, hogy a háborút 1918 őszén nem fejezték be, csupán abbahagyták a végsőkig kimerült, kivérzett európai nemzetek, hogy azután majd egy következő nemzedék folytassa azt az örült küzdelmet, amit apáinknak már nem maradt erejük döntésre vinni. És megpróbálják jóvátenni a győztesek rablóbékéjét, amivel, meg a szörnyszülött utódállamok létrehozásával a következő öldöklési fordulót amúgy is előre műsorra tűzték.

Magyarországnak az újabb háborúban törvényszerűen a revans oldalán való részvétele visszahozta ugyan a határain kívülre szakadt intakt magyarlakta területeit, ám tudni lehetett, hogy ezek jövőbeni megtartása a német–olasz–japán győzelemhez kötődik. Miután azonban az újabb forduló is a központi szövetség vereségével végződött, *ismét az angolszász hatalmak rendelkeztek Európa jövője fölött, immáron a szovjet birodalommal szívélyes egyetértésben*. Az újból győztes nyugati demokráciák természetesen helyreállították a versailles-i status quót, azzal a csekélynek nem nevezhető szépséghibával, hogy a kontinens keleti felét lovagiasan átengedték fegyverbarátjuknak, Sztálinnak, a szabadrablás és a rendőri felügyelet céljából. A legnagyobb vesztes ezúttal Németország lett, óriási területeitől fosztva meg, de a kárvallottak közé sorolhatjuk mindazokat a javarészt szláv országokat is, amelyeket a németellenes koalíció tagjaiként igazított le a nagy orosz testvér.

José Ortegy Gasset jegyezte meg még a harmincas évek derekán, hogy „*a történelem mindmáig szemben állt az ésszel*”. Velünk, magyarokkal ezt nem nehéz elhitetni, bár hozzá kell tennünk, hogy tapasztalataink szerint nem is annyira a megfoghatatlan történelem cselekszik a józan ész ellenében, hanem annak a nemegyszer hideg fejjel számító főszereplői. Mint például a teheráni–jaltai–potsdami hármas, akiknek tízmilliók sorsát évtizedekre eldönteni elegendő volt egy tenyérnyi papírfecni, meg egy tintaceruza.

Magyarország jövője is ilyen módon tétetett Sztálin kezébe. A négy győztes hatalom 1946 áprilisától júliusáig Párizsban ülésező külügyminisz-

* Térképünk a hátsó borító belső oldalán

teri tanácsa, amely a háborút lezáró békeszerződéseket volt hivatva előkészíteni, valójában már az Európa-szerte *de facto* fennálló helyzet nyomában kullogott, a fegyverek által kikényszerített helyzetet volt csupán hivatva papírra lefektetni. Május 7-i dátummal semmisnek nyilvánították az 1938. és 1940. évi Bécsi Döntéseket és érvénytelenítették a kárpátaljai és a délvidéki magyar terület visszacsatolásokat.

A keletről jövő invázió végzetes esztendeinek légkörében, amikor a Szovjetuniót a nemzetközi tárgyaló fórumokon képviselő *Visinszkij* nagykövet komolyan felvetette a teljes magyarság deportálását az Urálon túlra, még úgy tűnhetett, hogy a korábbi területvesztések újbóli szentesítésével még olcsón megússza az ország az újabb katonai vereséget. (Nem beszélve persze az ország kifosztásáról, a többszáz ezer hadifogolyról és elhurcolt civilről, a Bácskában lemészárolt tízezrekről és a dollár-százmilliókban kirótt hadisarcról.)

Hosszas előkészítő szakaszt követően végül 1947. február 10-én ült össze a párizsi konferencia, amely a szövetséges hatalmak által Magyarországgal (és Olaszországgal, Bulgáriával, Romániával, Finnországgal) aláírandó békediktátumról rendelkezett. Visszaállították Magyarország 1938. január 1-jén életben volt – trianoni – határait, és ekkor tudódott ki, amire 1920-ban már gondolni sem mert volna a porig sújtott magyarság: *még további területvesztéseget is el kellett szenvednie!*

A nagyhatalmak által másodszor is világra segített Csehszlovákia küldötte, *Clementis* külügyminiszter-helyettes a béketárgyalások további előkészítésekor 1946. szeptember 10-én állt elő azzal az új javaslattal, amely szerint *a szlovák tagköztársaság fővárosával szemközti magyar területből hasítsanak ki egy újabb, öt községet magába foglaló földdarabot, ezáltal saját hídfőt teremtve Pozsonynak.*

A történelmi várossal és a várral átellenes déli Duna-parton már 1920-ban Szlovenszkónak ítélték Ligetfalut, éppen az újonnan kreált főváros biztonsági szempontjaira hivatkozva. A „*pozsonyi hídfő*” stratégiai megfontolásokból történő további kiszélesítésének tervét a Szovjetunió, Ukrajna és Jugoszlávia is támogatta. Sztálin „jóindulatú” hozzáállásán nincs mit csodálkoznunk, hiszen ekkora ő

már lekapcsolta a korábban Csehszlovákiához tartozott Ung, Bereg és Máramaros megyék nagy részét, s az ily módon annektált Kárpáton-túli ukrán tartománnyal igazi hídfőállást és stratégiai felvonulási területet létesített, négy későbbi csatlós országnak határai közé ékelve.

A számunkra mindmáig érthetetlen és az ortegai józan ésszel felfoghatatlan inkább az, hogy a győztes nagyhatalmak miért részesítették minden kérdésben előnyben a háború alatt feltétlen németbarát politikát folytató, klerikál-fasiszta szlovák bábállam követeléseit Magyarországgal szemben? A dolgok jelenlegi történelmi állásának tükrében különösen ostobának és bűnösen felelőtlennek mutatkozik térségünkben a békedöntések következtében *magyarelles* tendenciája.

Még akkor is, ha az eredetileg igényelt 5 magyar településből végül is „csak” hármat: *Horvátjárfa-lut, Oroszvárt és Dunacsúnt* szakították el az országtól. *Rajka*, valamint *Bezenye* a miénk maradhatott. Annak a kompromisszumnak az árán, hogy – miután az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem támogatta a további határmódosítást – Csehszlovákia megelégedett az úgynevezett „*pozsonyi hídfő*” mintegy 20 km-es kiterjesztésével.

Három újabb, a középkor óta folyamatosan lakott települését veszítette el tehát Magyarország 1947. február 10-i hatállyal, a párizsi békeszerződés aláírásának napján. A Győrből Pozsonynak tartó ősi országúton már Rajkát elhagyván megállít a határsorompó, a magyarelles imperializmus élő mementójaként. Hozzávetőleg 150 km²-nyi földterület, s vagy 5000 polgár került újabb tételként a 20. századi magyar veszteséglistára.

Oroszváron (ma. Rusovce) Árpád-kori eredetű, gótikus stílusban átépített templom áll, és gyönyörű angolpark közepén a Windsor-kastély mintájára épült pompás neogót palota látható. Eredeti tulajdonosai *Coburg Stefánia* főhercegnő – *Rudolf* trónörökös özvegye – és gróf *Lónyai Elemér* voltak. Ma állami kézen van. *Dunacsún* (Cunovo) szomorú nevezetessége lett az 1992 októberére itt elkészült keresztgát, amivel *Szlovákia egyoldalúan elterelte az országaink közötti határvonalat képező Duna főágát.*

Horvátjárfa-luval (Jarovce) együtt a három község 1971 óta közigazgatásilag Pozsonyhoz tartozik, és afféle alvófalvakként élnek szürke hétköznapi életüket az egyre terebélyesedő szlovák főváros árnyékában. Magyar lakosságuk az utóbbi két évtizedben erősen megfogyatkozott, s lassan már csupán a szomorú történelmi nevezetesség fűződik a nevükhöz: *a „pozsonyi hídfő” céljára szakították el őket anyaországuktól.*

Nagyszeben helytállása

1916. augusztus végén Románia hadserege betört Erdélybe.

A támadók egyik célja Nagyszeben elfoglalása volt.

Augusztus utolsó napjaiban az ellenség már a városhoz közeledett. Bizonytalanság uralkodott; sokan elmenekültek. Augusztus 31-én *Borger Viktor* polgármester vezetésével az előljárárság elhatározta, hogy Nagyszeben átadása ügyében tárgyalni fog a román hadsereggel.

Augusztus 31-én este a város küldöttsége találkozott is *Moscioiu* ezredessel, de másnap reggel, amikor a Regát előőrsei megjelentek Nagyszeben alatt, a magyar huszárok visszaverték őket. Erősítés is érkezett a városba. Az új helyzetben szeptember 1-jén a szebeni városatyák úgy döntöttek: nem hódolnak be az ellenségnek.

Az ellenség itt állt Nagyszeben határában. Megkezdődött az ostrom. „A Főtér kísértetiesen üres. Fejem fölött a nagy ég kékjében izzó piros vonást húz a síró-sívító ágyúgolyó, s a Sparkasse épülete fölött óriási robajjal megy szét; dörgésére cserepek hullanak a járdára” – emlékezik vissza *dr. Rejőd J. Tiborc* naplójában. Érdekes

kontrasztot jelentett az, hogy a sötétségbe borult városban a torony órája továbbra is ki volt világítva.

Néhány napig viszonylagos csend uralkodott. A románok ugyanis tüzérségi utánpótlásra vártak. Miután ez megérkezett, szeptember 6-tól megkezdődött Nagyszeben ágyúzása. Sokan elmenekültek. A lakosság egy része azonban itt maradt.

Dr. Jickeli nagykereskedő vezetésével megszervezték a polgárőrséget. Ez gondoskodott a nehéz helyzetben a rend fenntartásáról. Nagyszeben magyar, német és román lakosai a bajban összefogtak. A polgárőrségben a románok közül derekasan állt helyt *Stoia esperes, Proca dr. és Tritean*.

A vasutat a hadsereg használta. Időnként azonban a vonatok a lakosság részére is hoztak élelmet; nagy ritkán még posta is érkezett. A közellátási helyzetet megkönnyítette az, hogy szeptember folyamán az eddigi lakosságnak csak kisebbik része tartózkodott Nagyszebenben.

Az iskolák és a fürdő egyelőre zárva tartottak. A helyi újság sem jelent meg. Szeptember 18-án azonban hazatért a városba a nagy tekintélyű *Metz* tanár. Pesti újságokat hozott magával. A városban elterjedt a szólásmondás: „*Amíg Metz tanár úr a városban tartózkodik, az oláhnak nincs merszük bejönni.*”

A szebeniek érdeklődéssel olvasták a fővárosi újságo-

kat. Nagy derűtséget keltett az Est napilap egyik híre. „*Nagyszeben szép régi épületeivel át kellett adni az ellenségnek, aki birtokába vette a várost.*” (??) „S mi erről mit sem tudunk!” – mondták ironikusan a helyi lakosok.

A nagyszebeniek példamutató fegyelmettséggel viselték el az ostrom nehézségeit. A híres *Bruckenthal Múzeum* festményeit katonai páncélvonat szállította a hátszágba. Ugyancsak a honvédség segítségével vitték biztonságosabb helyre az árvaház gyerekeit.

Már két hete tartott az ostrom, de az élet lassan kezdett normalizálódni. Szeptember 18-án ismét megnyíltak az iskolák. Aznap újra megjelent a helyi újság. A vízszolgáltatást megjavították, így a városi fürdő újból kinyitott.

A piacot is megtartották. Ez persze kockázatosnak bizonyult. Szeptember 20-án ugyanis a honvédekkel együttműködve letartóztatták a gyanús egyéneket. Nagy részük fosztogató volt. Az őrizetbe vettek között azonban ellenséges ügynökök is akadtak. . .

A harmadik hét végére az ostrom elakadt. A románok *Szeben*

Elbalkánosítás Erdélyben

– A kettős kisebbségi sors –

külvárosáig jutottak, de tovább egy lépéssel sem.

Falkenhyn tábornagy az Erdélyben harcoló osztrák–magyar–német erők főparancsnoka ekkor elhatározta, hogy a román támadókra Nagyszebennél fog csapást mérni. Szeptember 26-án reggel meg is indult a támadás. Előzetesen a szebeni lakosokat figyelmeztették: nem tanácsos az utcán járni, „mert nagy lövöldözés lesz”.

„*A véres kard városunk felett szikrázni kezd*” – írta ekkor *dr. Rejőd J. Tiborc* naplójában. Szeptember 26-án egész nap szóltak az ágyúk. A lakosság azonban a helyén maradt. Az idézett napló szerint „*jóleső ijedtség az, amikor az emberek szíve a saját ágyúink dörögésére dobban nagyot*”.

Szeptember 27-én még folytatódtak a harcok. A románokat Nagyszebennél nagy vereség érte. 28-án már a küzdelem a várostól délre folyt. A huszonnyolc napos ostrom véget ért.

Négy héten keresztül volt Nagyszeben frontváros. Lakosságának 1916. szeptemberi helytállása megérdemli az utókor megbecsülését.

DR. MERÉNYI LÁSZLÓ

Az I. világháború után a terjeszkedési engedélyt kapott Balkán hamar megerősíti pozícióit a Kárpát-medence keleti, déli részein. A II. világháborút követően a hidegháború és a szocializmus éveiben a Kelet-Kárpát-régió elbalkánosítása már oly tökéletesen sikerült, hogy Erdélyt hivatalosan is Dél-kelet-Európához, azaz Balkánhoz sorolják, lévén, hogy a besorolás alapkritériuma a társadalmi-gazdasági-kulturális fejlettségi szint alapján ennek felel meg. *Ennyit „fejlődött” tehát Erdély 40 év alatt, a szocialista építés Kelet-Európájából Dél-kelet-Európájába csúszott le.*

Bár tapasztalhatók jóindulatú próbálkozások magyar részről Erdély közép-európai betagolására, *mindhiába.* Erdélyt egykoron sajátos sorsközösséget alkotva „*egy töről fakadó*” etnikai, művelődésbeli, gazdasági sokszínűség jellemezte. Napjainkra Erdély lakossága szinte teljes egészében átrétegződött. Zsidósága, németajkú lakossága elvándorolt, pótolhatatlan veszteséget hagyva maga után. *A magyar lakosság arányszáma is csökkenőben, részben elvándorlás, még inkább az egyre nehezező életkörülmények okozta ter-*

mészt szaporulat csökkenése miatt.

Az elmúlt századok folyamán Európa minden irányából idevándorlóknak menedéket, megélhetést, valamint európai szintű kultúrát, művelődést biztosító Erdély ma már sem gazdasági, sem kulturális szempontból nem emelkedik a közép-, bizonyos vonatkozásban még kelet-európai szintre sem.

Az utóbbi 70 év alatt lezajlott folyamatos betelepítés Dél- és Kelet-Románia felől mára már meghozta „gyümölcsét”. A betelepülő lakosság meghonosította magával hozott vallását, kultúráját, sajátos életfilozófiáját, életformáját, ezzel *fokozatosan visszaszorítva és helyenként beolvasztva az előző századok küzdelmei következtében amúgy is megcsappant számú, létszámában már korábban is kisebbségben levő magyar lakosságot.* Dél-Erdély, Beszterce-Naszód, Szilágyság számos korábbi nagy településén a magyar már csak az omladozó katolikus, evangélikus, református templom: dacolva sorssal és idővel, utalnak arra, hogy itt valamikor még mások is éltek.

Porhó egy 1500 lelket számoló település a Szörényi-érc-hegység lábánál a Bánságban. Az I. világháborúig magyarok, néhány szerb és román család élt a faluban, ma már senki sem tud magyarul, sem szerbül, itt mindenki román lett és ortodox. A katolikus templomot átalakították, csak az elgyomosodott temető, templom mellett korhadozó fejfáin, sírkövein, moha alól előkapart nevek tanúskodnak az el-

hantoltak nemzetiségéről. És *Porhó* nem az egyedüli eset Erdélyben. Vannak települések, városok és egész vidékek, amelyek, ha még nem is jutottak e kis bán-sági település sorsára, a jelenlegi feltételek mellett minden esélyük megvan erre.

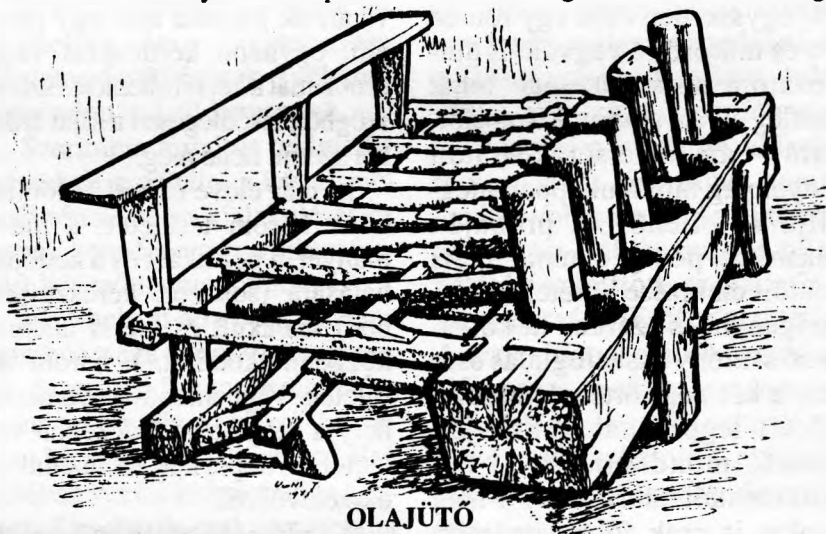
A szomorú sorsú települések között találhatjuk a *Gyulafehérvár* közelében lévő *Magyarigent*. Hajdan nagyszámú, csaknem teljesen színmagyar, katolikus lakossággal rendelkezett, ma már csak néhány kései utód él a községben. A Fogarasi-havasok lábánál, a hajdan virágzó *Halmágyban* a korábbi magyar nyelvű lakosságnak már csak töredéke beszéli ősei nyelvét. A *Székelyföld* peremén *Görgényszentimrén*, a *Teleki* grófok egykori birtokán a század eleji 2/3-nyi magyar lakosságból mára csak néhány család maradt. Pontosabban 70 magyar az 1300 lakosból. A legriasztóbb példákat azonban a nagyvárosok mutatják. Közöttük *Kolozsvár*, ahol a lakosság összetételében 1910-ben még 80% volt a magyarok aránya és csak 10%-nyi a román és ennél is kevesebb a más nemzetiségűeké. Az 1950–60-as évek fordulóján a folytonos román betelepülések hatására a románság arányszáma elérte a magyarét, majd az 1992-es hivatalos népszámlálás szerint már a román összlakosság 80%-ra növekedett, a magyaroké viszont 20% alá süllyedt. De még a *Székelyföld* egyik legerősebb „nyelv-bástyáján”, *Csíkszeredában* is érezhető a magyarság visszaszorulása. A II. világháború után még 98% a magyar ajkú, ami 70%-ra esett vissza, miközben a románok részaránya 30%-ra nőtt.

A számok önmagukért beszélnek. Erdély magyar, német településeinek többségében folytonos az elrománosodás és nem is csak a vegyes lakosságú régiókban.

A tömbben élő székelyföldi magyarságra is rányomja bélyegét a Balkán. A korrupció meg-

szokott jelenséggé vált, függetlenül a korábbi gazdasági növekedéstől, jelenbeni pangásától. Ennél is súlyosabb a társadalmon eluralkodó közöny, a lelket pusz-

lalni – nemzetiségit, vallásit – a századvég Európájában nem könnyű dolog. Még nehezebb az újabb – a balkáni – szokásrendszert befogadni. A *menni* vagy

OLAJÜTŐ

tító megalkuvás, a szolgálékűség, a nyájszellem. Ezek balkáni eredetű beidegződések. Nagyon sok tisztességes embert idegenítenek el ezek a jelenségek, melyek megszokhatatlanok. Az anyagi nehézségek mellett az élet minden területén jelentkező képtelenségek ezeket kergetnek emigrációba. Ha az elvándorlás intenzitása időnként csökken is valamelyest, megfékezése a jelenlegi feltételek között szinte lehetetlen. Kettős kisebbséget vál-

maradni döntés kényszere szorít minden jóérzésű embert.

Magyarországon kívül a menedéért kopogtató előtt majd minden kapu bezárult. Történjék is bármi, Európa sokáig hét lákattal zárkózik el Romániától, s mivel itt élünk, a magyaroktól is. De az erdélyi magyaroknak Magyarországon is nehéz a beilleszkedés. Egyetlen megoldás a helyben maradás.

SZŐCS ANNA

Eltérő történelemszemlélet

Konfliktusforrás a magyar–román kapcsolatokban

Eleve be kell vallanom, hogy elsődleges tevékenységem nem a tudományos búvárkodás. De mindig is mindenben a tárgyilagosság igazság felfedése izgatott – bár egyszerűen csak egy román író és műfordító vagyok. E dolgozatom szakszerűsége tehát esetleg ilyen alapon kifogásolható – ám a felsorakoztatott tényanyag mindenképpen megállja az ellenőrzés próbáját. Másrészt pedig a téma igazi adatolt elemzése köteteket venne igénybe, s ezért az itt következő szerény összefoglalás csupán a két nép történelemszemléletét legpregnansabban jellemző, mondhatnám, kirívó mozzanatait tükrözheti, s még azokat is csak főbb vonásaikban. Mégpedig gyakran a lélektant is segítségül véve, ugyanis az az érzésem, hogy a történelemtudomány ennek az aspektusnak eddig aránylag kevés figyelmet szentelt.

Mivel saját meglátásaim rokoníthatóak többek között *Makkai László* és *Köpeczi Béla* felfogásával, főleg az ő ténymegállapításaira hivatkozom – és ellentétpárként három nagy román történész – *Xenopol*, *Iorga* és *Prodan* – beállításait igyekszem érzékeltetni.

A magyar és a román nép geopolitikai elhelyezkedése révén elkerülhetetlen volt – és ma is az –, hogy a számos összefüggést is mutató történelmi fejlődésvonal, illetve annak kutatása nem egy pontján, egyazon kérdéskört vagy problémát a két fél ellentétes szemszögből, elsődlegesen a saját érdekei szerint ítélte meg.

Itt már eleve el kell különítenünk három területet: a tudományét, a politikáét és a kettejük hatására (sokszor: keresztüzében) kialakult és ma is alakuló közgondolkodását. E három területen végbemenő folyamatok helyes megértése érdekében valamelyes képet kell felvázolni az összetevőkről.

A tudományosság és a politika művelését mindenkor és mindenütt az értelmiség látta el – a közgondolkodás pedig főleg a nagy tömegek szintjén tulajdonképpen az értelmiség által kialakított kész produktumot vette és veszi át. Ez annál igazabb, minél fejlettebb egy társadalomban a közoktatás. Ám ezek szerint a kialakuló történelemképért is a tudomány, a történelemkép gyakorlati alkalmazásáért pedig a politika felelős, tehát az értelmiségi elit.

Magyar–román viszonylatban eleve megállapítható, hogy a két értelmiségi réteg, osztály vagy elit, egymástól részben eltérő vonásokat mutat. Ez egyrészt bizonyos alapvető alkati tényezőknél tudható be, másrészt annak, hogy a két nép és társadalom fejlődéstörténete eltérő, annál is inkább, mivel a román társadalom modernkori fejlődése a ma-

gyarához képest is *később* indult be. Így aztán *különbség áll fenn a magyar és a román értelmiség identitástudata és általában a saját népével szembeni kötelességtudata terén is.* Ha pedig e két tényező a román értelmiség esetében – enyhén szólva – halványabb, ennek egyik fő okát abban látom, hogy a román értelmiség, mint az egész román nép is, hármass történelmi megosztottságban élt és alakult hosszú évszázadokig. A kárpátkaréjon belül eleve magyar, majd osztrák–magyar, Moldvában főleg kelet-szláv, Havasalföldön pedig bizánci örökségre épülő levantei–balkáni–török hatás érvényesült: a három birodalom döntően meghatározta a három régió fejlődésvonalát. *A két úgynevezett dunai fejedelemségből létrejött, majd teljes függetlenségét elnyert román állam léte még a másfél évszázadot sem érte el, az összromán állam, Nagyrománia pedig a trianoni békeszerződés dátuma szerint mindössze hetvenhárom esztendőtté szűklétezt.* És bár az erdélyi románok (itt és a következőkben e kifejezés a Magyarországtól Romániához elcsatolt összterületet jelzi) – tehát ha az erdélyi románok polgárosodása már a 18. században meg is indul,

könnyű prédája lett a politikumnak, hiszen nagy része a paraszti sorból hozta magával a hatalom iránt érzett kényszerű engedelmességet, más része pedig a hatalommal való szövetkezés előnyeit kívánta élvezni. *A politika és a hatalom a román történelemben még ma is egyet jelent.*

A tudományosság és a politika szövetségének Erdélyben már a latinista iskola megszületése óta, a 18. század első harmadától, tehát eleve a románság egyenjogúsítása volt a célja – s ezt sajátos, némileg elkülönítő vonásnak tekinthetjük, de a történelemtkép végletes ferdülésének gyökereit mégis épp itt kell keresnünk.

Szerintem mindezt tekintetbe véve kell megítélni a két népnél a történelemtkép kialakulását és ennek keretében a konfliktusforrást képező momentumokat.

Első helyen áll ebből a szempontból maga a román etnogenezis és területi folytonosság, valamint az egység kérdése – amelyet Moldvában a 17. század első felében vet fel krónikájában *Grigore Ureche*, de csak egy mondat erejéig. Ugyanakkor azonban Erdélyben, a román nyelvre lefordított Új Testamentum előszavában *Simion Stefan* ortodox érsek tagadja a román egységet, legalábbis nyelvileg, mondván, hogy *a három régió románjai nemigen értik egymás szavát*. A probléma korántsem a saját államalakulataiban (Moldva, Havasalföld) élő románságot kezdte első ízben foglalkoztatni, hanem az erdélyit, a magyar és olasz humanisták tanulmányozása révén a 18. században. Ezek nyomán alakul ki az erdélyi román írástudókban a meggyőződés, hogy az addig önmagát valachnak nevező népnek valami köze kell legyen a rómaiakhoz, mégpedig a nyelvi hasonlóság révén, amit *Traianus* császár hódítása is valószínűsített. Másrészt az ortodox vallású erdélyi románság egy részének áttérése a katolikus

vallásra, illetve az ennek fejében elvárt előnyök részleges elmaradása arra készítette *Inocentiu Micu Klein* unitus püspököt már a 18. század derekán, hogy politikai síkon lépjen fel az erdélyi románság vallási, társadalmi és politikai egyenjogúsítása érdekében. E harcban egyik főbenjáró érve a román „natio” előkelő, római, tehát úgymond nemes eredete volt, valamint a feltételezett római-dák keveredés pillanatától számított szakadatlan, folytonossága Erdély területén. A tézis, illetve annak egyoldalú elfogadása az akkor román tudományosság kezdeti szintjét tekintve talán indokolt. A másik fél elutasító magatartása úgyszintén.

A mi témánk szempontjából azonban megállapítandó, hogy *Micu-Klein* püspök és az erdélyi latinista iskola által szentírásnak tartott féligazság az idők folyamán kiengesztelhetetlen vitává nőtte ki magát, *létmeghatározó konfliktussá* fajult és lényegében minden azóta felmerült és sajnálatosan még ma is tetőző ellentétnek, bajnak ősforrása lett. A román tudományosság gyors modernizálódása, fejlődése dacára a román közgondolkodás még ma sem tudja, hogy e tudomá-

a fejedelemségekben ez még a 19. század második harmadáig várat magára. Szerintem világos, hogy *ennyi idő alatt inkább csak társadalmi réteg jöhet létre, de nem igazi értelemben vett osztály, s főleg ennek tudata*. A magyarság körében e folyamat, bár Nyugat-Európához képest szintén valamely késéssel, de sokkal kedvezőbb feltételek mellett alakult. A magyar értelmiség zöme ugyanis kimutathatóan a 19. század elejétől rohamos anyagi romlásba csúszott dzsentrí (tehát magyar gazdasági viszonylatban középbirtokos), azaz nemesi osztály tagjai közül került ki, s így elfogadható a feltételezés, miszerint a magyar értelmiség bár más „területről” származó, de az új helyzetben is ható, kész osztálytudattal jött létre. E tény *sokkal szilárdabb identitástudatot és a nép iránti felelősségtudatot jelent annál, amely a román értelmiségnél lehetséges*. Innen is adódik szerintem, hogy általában a magyar értelmiség és sajátosan a magyar tudományosság aránylag kis mértékben és nem egészében vetette alá magát a politikumnak, a románnál függetlenebb maradt s ma is az. A román világban viszont az értelmiség sajnálatosan kevés kivétellel

nyosság kimagasló pozitív egyéniségei (például *Rosetti*, de mások is) már a 19. század végén elvetették a latinista iskola által megfogalmazott tételt, amely azonban még ma is kiváló fegyvernek bizonyul a hatalmiságra hajlamos mindenkori román politika kezében. Hiszen ebből fejlődött ki a magyar ellenségkép, amelynek megfelelően – valóban római gondolkodásmód nyomán – a magyar nép (mint „küvről jött”) csakis barbár lehet és mint olyan, nem csak alsóbbrendű, de a Honfoglalás révén becstelen is, mert úgymond: a másét vette el. A román tudományosságnak eszébe se jut, hogy ha valóban állammá szerveződött őslakos, kész románságra telepedett volna is a honfoglaló magyarság, szabályos hadviselés, valamint nem kevésbé szabályos békekötés folyamányaképpen tette – legalábbis az akkori fogalmak szerint. Úgy vélem, lehet ennek is annyi érvényt tulajdonítani, mint az egy évezrednyivel későbbinek. . .

A román etnogenezis és kontinuitás ilyen felfogása igen sajnálatos és anakronisztikus módon még ma is alapvető tétele a románok magyar ellenségképének és meghatározza a román magatartásformát általában a nemzet és kevés kivétellel annak elitje szint-

jén is. Olyannyira, hogy a valóban létkérdést jelentő itt és most problémáit is teljesen elhomályosítja.

Egy másik jelentős eltérés a történelemképet illetően a 16. és 17. század fordulóján lejátészódott, úgynevezett *Mihai Viteazul* mozzanat. A negyvennyolcas forradalmár és romantikus román történetíró, *Nicolae Balcescu* nyomán a román történészek zöme napjainkig a nemzeti tudat korai megnyilvánulásának szeretné elfogadtatni a havasalföldi hadvezér-fejedelem rövid katonai uralmát a három románlakta terület felett. *Balcescu* művét a romantikus elvárás, a nemzeti büszkeség élesztgetése jegyében írta, saját ideálját a múltra visszavetítve – s az ő korában ez hatott is. *Mára azonban szintén a nacionalista hatalmi politika veszeljes fegyverévé minősült*, ugyanis a köztudatban azt a mitikus érzetet táplálta (szintoly kitörölhetetlenül, mint az etnogenezis és a folytonosság elmélete), miszerint a románság, valamely kivételes, eredendő kiválasztottságnak köszönhetően, a modern értelemben vett nemzettudat dolgában jó két évszázaddal megelőzte, ezúttal nem is az örök ellenség magyarságot, hanem magát Európát. Azt hiszem, minden kommentár fölösleges, amint fölösleges azt is taglalni, hogy a magyar történetírás és ennek nyomán a köztudat miért nem fogadhatja el ezt a történelemképet sem. Erdélyből kisugárzóan valóban megszületett – de az erdélyi fejedelmek politikájában – egy „*Dacia rediviva*” gondolata (*Báthory Zsigmondtól II. Rákóczi Györgyig*), vagyis egy olyan föderációra való törekvés, amely a hármass szövetség révén hathatósan ellenállhatna egyrészt a török, másrészt az osztrák nyomásnak. Ám ebből kizárólagosan román tudatosságot kierőszakolni, méghozzá elhivatottsággá dicsőítve, még akkor is durva túlzás, ha nem vesszük tekintetbe, hogy

ez a felfogás még most is, a 20. század végén tudatformáló és nemzetnevelő szerepet játszik Romániában.

Hasonló módon torzított kép jelentkezik a román történetírásban és köztudatban az 1784-es *Horea*-lázzal kapcsolatosan. Ezt a mozgalmat, amely nyilvánvalóan *II. József* császár egyik kísérlete az erdélyi magyar rendiség ellenállásának megtörésére, a román történelemírás a nemzeti elnyomatás elleni lázadásnak tekint, bár nemzettudatról még abban a korban sem beszélhetünk. A felkelés tömegeinek összetételében kétségkívül a román elem dominál, de a nemzeti indíttatásnak nemcsak az mond ellent, hogy a felkelők szép számmal dúlták fel román földesurak jószágait is, hanem főleg maguk a felkelők követelései, amelyek tisztán gazdasági-társadalmi jellegűek voltak. A politika nyomására vagy legalábbis elvárására néhány román történetíró más vonatkozásban is kihegyezte ezt a témát, a *Horea*-lázzal a francia forradalom előfutárának minősítve. Ám ezen már jóformán csodálkozni sem lehet, ha meggondoljuk, hogy két vagy három évvel ezelőtt egy román lapban megjelent cikk szerint, idézek: „*a magyar 1956-nak előzménye a román 1953 volt*”. Magyarán: a bukaresti Világifjúsági Találkozó olyan forradalmi tett, amely – három évvel később – magára ébresztette a magyarságot!

Az 1848–49-ben lezajlott eseményekkel kezdődik az az időszak, amikor már a mindennapi valóságban és néha szinte tömegméretekben jelentkeznek gyakorlatilag is konfliktusok. És ez az időszak sajnos még nem zárult le ma sem. Mégpedig azért, mert a jelzett kor feszültségei közepette kölcsönös lett, főleg a közös múltat illetően, a történelemkép torzulása-torzítása és minden konfliktus újabb konf-

liktusokat szült. Az első világháború után pedig a nagyon is friss keletű úgynevezett Nagyromániában erősen hatott az identitásavarig is kiterjedő *bizonytalanságérzet*, annál is inkább, mivel az áhított egyesülés most már mindenki számára nyilvánvalóvá tette azt a világnézeti, gondolkodásmódbeli, általában szellemiségi különbözőséget, amelyről fennebb szóltam és amely *valójában ma is megosztja a román népet*. Az új állam hetvennégy esztendő fennállása alatt Trianontól napjainkig még ezen felül átélt egy polgári (s talán valamennyire liberális) demokráciát, egy királyi diktatúrát s rá egy katonait, a második világháborút, az átállást, aztán a kommunista, illetve nacionálkommunista diktatúrát, amely napjainkra liberál-demokratának álcázott posztkommunista vagy neokommunista rendszerbe torkollott. Még felsorolni is sok! Persze mindez erősen zilált állapotot állandósított az egyén és a társadalom életében csakúgy, mint a kultúrában, gazdaságban és politikában is. Ilyen körülmények között *belső kiegyensúlyozottságról vagy a történelemszemlélet normalizálódásáról a mai román társadalomban szó sem lehet. Sőt a hatalmi politika számára a hagyományos ellenségkép látszik most is a legmegfelelőbb eszköznek ahhoz, hogy a közfigyelmet a belső és külső krízisről, a számos zsákutcáról elterelje.*

Azonban ettől függetlenül, a magyar tudományosság higgadtabb, toleránsabb, tárgyilagosabb és önkritikára hajlamosabb magatartása a román tudományosság egyes képviselőinél mindinkább visszhangra talál. És ez reménykeltő még akkor is, ha gyors és látványos eredmény egyelőre nem várható.

PATENAU GELU

Történelmi mozgóképek

Mindenféle nevelés szándéka, kötelessége, számos eltérő nézet ütközésére adhat alkalmat s eredményeiben már eleve megkérdőjelezhető. A gyereknevelés különösen az.

A huszadik század második felében Ceausescu Romániájában magyar gyermeket nevelni nem volt könnyű feladat, s nehéz lenne eldönteni, hogy a nevelt vagy a nevelő számára volt-e bonyolultabb. Félreállni azonban nem lehetett, s a szülők százezrei vállalták e generációról generációra adott „ravasz török és kelepcek” közötti vesszőfutást. A múlt idő használatát itt nem igazolható, hiszen mindez – sajnos – a mára is éppúgy érvényes, mint a tegnapra vagy tegnapelőttre.

Az erkölcsi miheztartás végett és annak megkönnyítése okán, az isteni parancsolatoktól az emberi intelmekig számtalan szabatos és a maga szemzőgéből egyértelmű útmutatást ismerünk. Meg lehet tudni belőlük, hogy milyen elvek alapján nevelik a jó keresztényt, a jó muzulmán, zsidót vagy kommunistát, de nem találtam közöttük katekizmusát annak, hogy hogyan neveljem saját fiamat úgy, hogy ne legyen belőle se mártír, se áldozat, de megmaradjon tisztességesnek és magyarnak, hogy ne ordítson együtt semmiféle farkassal, de agyon se marassa magát vinnyogó falkáikkal.

Szinte tudatot kellett hasítani! Kétféleképpen rögzíteni minden erkölcsi tételt, a „ne lopj”-tól a „ne ölj”-ig. És ezzel nem lehetett

várni – hisz élet és biztonság függött tőle – attól, hogy az alig cseperedő gyermek, adott pillanatban, felnőtt diplomataként tudja eldönteni, hogy hol, mikor, miről, mit kell gondolni, és ugyanarról mit kell vagy lehet mondanivaló. A drámai alternatívát szinte a végszó kimondása előtt dobta elibénk az élet. Vagy janicsárt nevelsz a gyermekedből s végignézed, hogy az ellenséges állam és rendszer hogy operál ki tudatából mindent, amit te szentnek, igaznak, becsületesnek tudsz, vagy idejekorán vállára rakod az örök mérlegelés terhét, számolva annak kockázatával, hogy összeroppanhat alatta gyermeked. Az, akit még csak meg sem kérdeztél annak idején, hogy akar-e a világra, erre a huncut világra jönni?

A kötelező színlelés szomorú tananyagában szükségképp a logikai sorrendnek is fel kellett cserélődnie: *a gyermeknek előbb kellett megtanulnia, hogy hol, mit mondhat, s csak jóval később érthette meg, hogy miért.*

Közben körülöttünk nőttön-nöttek egy szélsőséges nemzeti elemekkel dúsan átszőtt, tőlünk idegen ideológia falai. Velünk szemben a győztesek tákolták saját nemzeti múltjukat, hogy an-

nak vetve hátukat, abból mindet kirekesztően, vagy épp abba beolvasztón építsék a jövőt.

Arsenáljukban valósággal nehézfegyver-szerepet kapott a filmgyártás. Abban, hogy – a század elején még saját történetsgárdájuk elitje által is megalapozatlannak tartott – dákóromán fantazmagória, máig úgyszólván általános hitelre tett szert népük nagy tömegeiben (beleértve a majdnem teljes intellektuális réteget is), komoly szerepe volt az utolsó évtizedek nagy anyagi ráfordításokkal megvalósított, nyilvánvalóan történelem-, sőt mítoszteremtő szándékkal készített filmjeinek is.

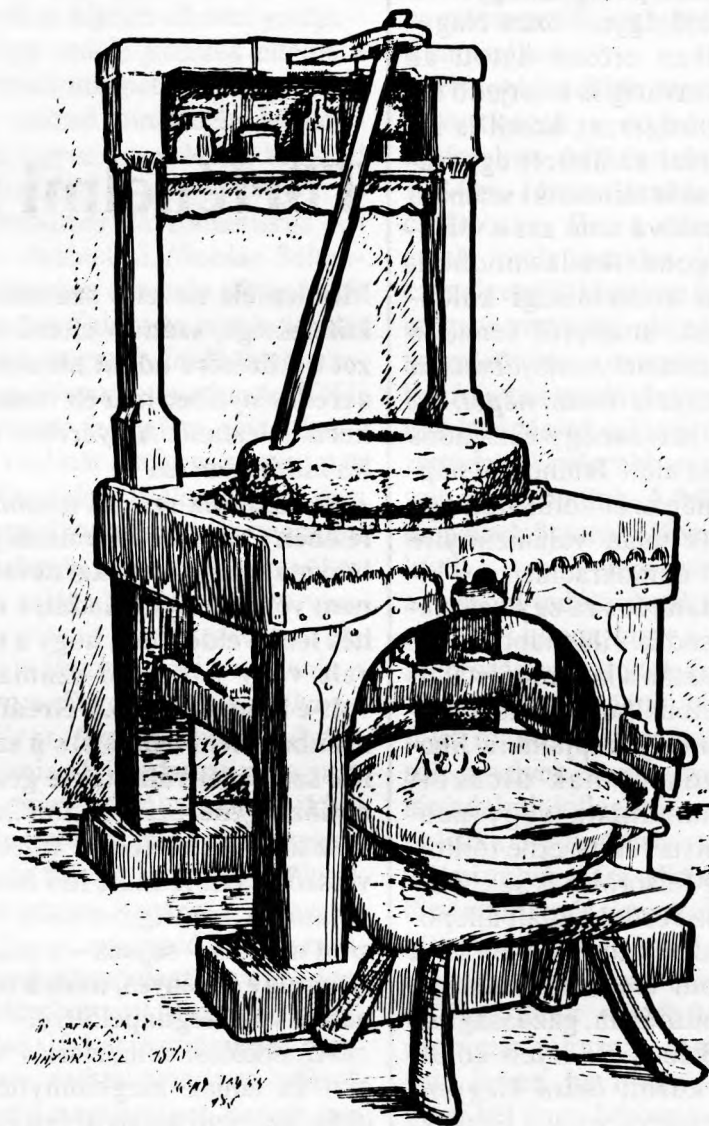
Egymás után hagyták a bőségesen szubvencionált filmgyárakat a nagy, mozgalmas, színes, tömegvonzó, szélesvásznú produkciók, dákokról, rómaiakról, dicső fejedelmekről és nagy hadvezérekéről, kik mind hősök voltak és egyben ősök is. Török, lengyel és magyarverő ősök. Nemegyszer volt alkalmam „élőben” látni épp e filmek tömeghatását. Az volt az érzésem, hogy a közönség szinte fizikailag is megnő a lelkesítő múlt lélekemelő pillanatai láttán. Az előadás után mintha egy egyenesebb de-

rekú, délcegebb társaság hagyta volna el a termet, annál, amely órákkal azelőtt a széksorokba helyet foglalt.

A fiam úgy 10–12 éves lehetett, mikor egy magyar filmet hirdettek az egyik moziban. A reklámképeken kuruc korabeli vitézi öltözeteket láttam, s várakozásomat megerősítette az olvasott cím „Kisdobos”. A sok-sok évvel azelőtt látott „Rákóczi hadnagya” jutott eszembe, képzeletben lovasrohamok, villogó szabályák, vert labanchadak képe villant fel. Délután immár bent is ültünk a vetítésen. Az elsötétített teremben fiam várakozásteli sze-

me csillogott. Aztán... aztán jött egy túlélő csellengőkből verbuválódott rablóbanda, a nemzet drámájából kiragadott magántragédiájával. Loptak, öltek, bűnöztek és bűnhődtek. Valóságghűségét egy percre sem kétlem. Nem is volt rossz film. Csak utána lehorgasztott fejjel, szótlanul mentünk hazafelé. Úgy éreztem, hogy *becsaptak az „enyémek”, a határon túli hazám filmesei.*

Nem tudom pontosan, mennyi idő telhetett el, míg ismét ismerős, zsinóros atillákat, mentéket, csákókat láttam a reklámtáblákon. Zord hegyeken vonuló lovakat, s a címet: „Nyolcvan hu-

ID. BEREZKY ZSIGMONDNÉ
SÁRKOVÁTS MÁZÖRLŐJE 1898

szár”: – „Lenkey százada” – borzongott belém a vélt felismerés, nem is lehet más. Igen, ez is Világosba, sáncfogság halálába torkolló, de mégis legalább ennek előtte, csillogó magyar dicsőség, ragyogó máramarosi bevonulás és győztes csaták! Már sorba is álltam a jegyekért (hosszú sorban, hisz a behozott kevés magyar filmet minden magyar megnézte, bármi is volt az). A történet ismét igaz volt, de a század nem a Lenkeyé. Ezeket a huszárokat még a győztes csatákig sem engedte el a forgatókönyv, sárba, mocsárba süppedtette őket. Réti virágra sem hullhatott hősi vérük, csak hínárba, békalencse közé. Nem érhetette szó a ház elejét, ez is jó film volt, remek színészgárdával, játékkal, felvételtechnikával. Tudom, csak éppen nem kellett volna megcsinálni!

Alig hiszem, hogy egyedül figyeltem volna fel a magyar filmgyártás e destruktív hatására. Egy partnerem egész biztosan volt. A *Román Filmterjesztő Vállalat. Gondosan vigyázott rá, hogy csak olyan film kerülhessen a romániai magyar néző elé, amely fajtájának képviselőit – függetlenül a kortól, amelyekről meséltek – valamiként negatív erkölcsi, jellemi tulajdonok birtokosaiként tünteti fel.* Arra csak utóbb jöttem rá, hogy ez az említett válogatás lényegében nem volt nehéz, hiszen hasonló filmekből állt a „kínálat” nagy része. (Kivételként említeném az *Erkelt*, az *Egri csillagokat*, néhány filmesített *Jókai-témát*.)

Még 1991. március 15-én sem tudtak egyéb hazafiasan lelkesítő filmet előhozni az archívumból az ország elé, mint azt a bizonyos „80 huszárt”!

Vajon 1100 év történetében tényleg ne lehetne egyetlen periódust, egyetlen történelmi pillanatot sem találni, ami anélkül lehetne lelkesítő, hogy idegen tollakkal kellene felruházni? Vajon

ma, amikor az információk nagy százaléka vizuális úton (televízió, film) jut el az ifjúsághoz, annak hazafias nevelése, vagy ahogy ma úgy látszik, inkább illik mondani: „identitástudatának kialakítása” elképzelhető-e ennek felhasználása nélkül, sőt hiánya ellenére? Nem a mások, fentebb ellenpéldaként felhozott történelemhamisítását akarom propagálni, de azt sem értem, hogy akar a magyar közélet eredménytelően törekedni azoknak a négy évtized során keletkezett nemzettudati hiátusoknak a betöltése érdekében, amelyek létezését elismeri ugyan, de folyamatos újrateremtésük ellenében semmit sem hajlandó tenni.

Az ország népének az a része, aki addig nyitva tartja és akkor nem zárja el, hallhat a TV-műsorzárásakor egy *Himnusz*t, s egy *Szózat*ot. Eltekintve attól, hogy e szent imák naponta való ismételése esetleg éppenséggel levon azon ünnepi jellegéből és értékéből, ez így vajmi sovány „nemzeti nevelés”. Talán *Für Lajos* egyik régebbi felmérésből derült volt ki, hogy a honi egyetemi ifjúság egy része a Kádár-korszak végén egyszerűen nem tudta, hogy milyen nyelven beszél a székely. Kíváncsi volnék rá, hogy az ország e szellemi reménységére hogyan válszolna egy-egy – a *Himnusz* vagy *Szózat* – részleteit, történelmi vonatkozásait analizáló tesztelésre? Hogyha megkérdezik pl. mit jelent az, hogy „nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára”? – és mikor történt ez a bizonyos nyögés, vagy hogy „... zászlód gyakran plántálád vad török sáncára. . .” ki? mikor? hol tett effélét?

Ezzel szemben ugyan az audiovizuális fórumok műsorainak van gondja arra, hogy napon-ta órákat közvetítse Lombroso-képű félmeztelen vagy talmi csil-

logású goncokba öltözött, köztudottan ártó decibelzuhattal tolmácsolt afrikai dzsungelvonalásait, majd a horror és szexberratív-filmek egymásutánját!

Így akarnánk öntudatos, dolgozó, becsületes, szociális érzékkel és egyéb emberi értékkel áldott és vértezett ifjúságot nevelni?

Vagy végre elhagyva – (sajnos valós értékeivel együtt) a maxista-leninista tanokat, a sztálini, Kim Ir Sen-i, Emver Hódzsza-i stb. hülyítő mesékkel együtt most a ló túlsó oldalára esve, egyfelől a kommunista oportunitást cseréljük szemforgató vallási farizeizmusra és a kapitalizmus selejtjéből stb., szeméteiből veszünk át, ami csak bojtortjánként reánk ragad, ugyanakkor a nagy vállalkozói lázunkban eladunk a *néhai Édes Haza* maradékából mindent, ami eladható, értéket, szépséget, halat, vadat, s mi jó falat, lányainkat, asszonyainkat. . . „hadlé ki ad többet értük?!”

Nemcsak tolvaj kurucokról, mocsárba lőtt szabadságharcosokról forgattak nálunk filmet. A moziközönség számtalan alkalmat kapott arra, hogy a deportálások kollektív szégyene miatt röstelkedjen újra meg újra, vagy hogy a „hideg napok” miatt pi-

A háború utáni újraéledő nemzeti filmgyártás fölös buzgalommal sietett a hamis „Horthysta” történelemmel való leszámolásra, s arra, hogy kellő és illő önkritikát gyakorolva szocialista realitással hozza a nézők elé történelmünk negatív eseményeit.

Hasonló szándékból fakadt a „Hideg napok” drámai képeivel arcpirító magatartást kényszerítve az időközben felnőtt, utána következő vétlen generációra is. Vajon nem lett volna jobb várni vele, míg a szerbek, illetve az egész mondvacsinált „jugoszláv” utódállam bevallja a 40 000 ártatlan magyar ma már bizonyított kivégzését? Vagy arról készíti filmet (érdekes lehetett volna különösen a festői környezetben), hogyan ölte a sziklabarlangok és mélyedések közé 300 000 honfitársát (asszonyt, gyereket válogatás nélkül), akiket a „korrekt” angolszászok visszaszolgáltattak Tito bosszút lihegő fogdmegjei kezébe.

A múltat szerintem is be kell vallani, de nem egyoldalúan, mert abból a jövő számára levonható tanulságai is csak egyoldalúak lehetnek. Torzított beállítások csak torz szemléletet szülhetnek, azzal a veszéllyel járhatnak, hogy a valóság későbbi kiderülése egyszerűen sokkolja azt, akit ilyen szempontból teljesen felkészületlenül érint. A sokk hatásai pedig szükségképpen kiszámíthatatlanok, esetenként jóvátehetetlenek is lehetnek.

Amíg például úgy tetszik valakinek, mindig van gondja arra, hogy a közgondolkodás fókuszából nehogy egy pillanatra is kikerüljön a holocaust, magyar vonatkozásokkal tűzdelt és ismételt büntudatébresztő kétségtelen ténye, addig a románoknak úgy tetszik, sikerült agyonhallgatni nemcsak a háború alatt általuk Transzniszftriában elkövetett zsidó és cigány-tömeggyilkosságokat, hanem jóval ennek előtte minden

muljon tehetetlen orcája. Gondot fordítunk arra, hogy a románoktól szóban és írásban számtalan bocsánatot kérjünk (utóbb épp Egerben) az észak-erdélyi 40-es bevonulás során történt ippi és ördögkúti vérengzésekért.

Ezekkel párhuzamban dehogy is merte volna valaki említeni (és ezzel a román nemzeti érzékenységet sérteni) – példapárként bár a szárazajtai, csíkszentdomokosi lefejezetteket vagy a gyantai 52 lelövöldözöttet, amelyek legfiatalabbja még nem volt 8 hónapos és legöregebbje elmúlt 80 éves!

Iprről, Ördögkútról, Bánffihunyadról is lehetne beszélni, de úgy, hogy a filmkockákon ne csak a megtorlás kegyetlen túlkapásai kapjanak helyet, hanem a géppuska is, amely a templomtoronyból a bevonulókra kelepelt.

És azután befejezni egyszer ezt az örökös felhánytorgatást. Odatéve, ahol helye van, a történelemben, amelyik tetszett vagy sem, de közös. Tanulásaiból a jövő alakulását kell segíteni. Testvériséget – jó testvériséget – kár hazudni, de egy megbecsülésen és becsületességen alapuló együttélés feltételeit meg lehet teremteni, s az abból alakuló valós közeledésnek nem lehetnek határai.

náci segédlet vagy kényszer nélkül végrehajtott *iasi-i és bucaresti zsidóirtást is, amelynek során részben bestiális kegyetlenséggel, egyetlen napon (Corzio Malaparte: „Kaputt”) több mint 12 000 zsidó férfi és fiúgyermek veszítette életét.*

Talán én, akinek apja az egyetlen olyan magyar főispán volt, aki 1944. március 19. után többek között azért hagyta ott hivatalát, mert nem akarta a deportálásokat végrehajtani, feltehetem a legalábbis „kényesnek” ítélt kérdés: miért van az, hogy a munkaszolgálatosok (senki által kétségbe nem vont) szenvedéseire annyival több kilométer filmszalagot áldoznak, mint azokéra, akik ugyanakkor rossz felszereléssel, ruházattal, korszerűtlen fegyverrel a kezükben harcoltak, hazájuktól távoli háborúban, amelyet még csak nem is érezhettek sajátjuknak? Miért ugyanaz az arány a náci halállágerek foglyainak mártírumát ábrázoló és az orosz fogolytáborok, valamint az ezek felé vezető halálutak (tragédiában, drámaiságban, az előbbieket mögött semmivel el nem maradó) embertelenséget a kortárs néző elé vetítő filmtetekercsek mennyisége és minősége között? Nem volna-e realisabb – ha úgy tetszik, gyümölcsözőbb – az értelmetlen és igaztalan emberi szenvedés e sötét korszakaira való nézői rálátást egy objektívabb és manipulálatlanabb szemlélet szolgálatába állítani?

A mai magyar közélet lehető egyszavas jellemzői közé úgy érzem, óhatatlanul odakíváncozik

A „román” Kalotaszeg

a „siránkozó”. Siránkozók és siránkozások között élünk és az már csak a jelenség furcsaságai között említhető, hogy a hallható, olvasható, látható, folyamatos sirámok hangadói nemegyszer százezres havi jövedelem körül jár, rózsadombi villatulajdonosok.

Nem mondhatnám, hogy ezek tételesen ne volnának megalapozhatók, de talán nem is a mondanivaló, inkább a hangnem miatt jut eszembe mind gyakrabban egy új aktualizást nyerő régi fogalom, a destruálás. Ilyenkor egyben kiemelkedik a rákérdezés lehetősége is, vajon nem egy hasonló társadalmi réteg végzi-e ezt, mint az, amely a század folyamán és ugyane nemzet történelmében néhányszor már játszott emlékeztető áldatlan szerepet?

Furcsa dolog ez a „békés átmenet”. A békés jelző ebben nem pusztán további életet garantál és átvészélést egyesek számára, hanem egyben átmentést és továbbvirágzást az elmaradt acatolástól, illetén megmenekült dudvának. Nem csupán továbbélést, hanem lehetőséget a tovább destruálásra, tovább-bomlasztásra, tovább-megosztásra és nyilván a továbburalkodásra.

Mert szerintem nem igazságos a fiúkban büntetni az apák vétékét, de ostobaság esélyt adni rá, hogy ugyanazok fiai, sőt unokái gátolhassák egy társadalom egészséges fejlődését, akik egyszer-kétszer már a tönk szélére juttatták azt.

MIKÓ ISTVÁN

Tanulságos könyv került az olvasó asztalára: *Nicoale Steiu* bánffyhungyadi történelemtanának szűkebb pátriájáról, Hunyad vidékéről frott tanulmánykötete.¹

A szerző, esszének nevezett 18 írást közöl, amelyek a római *Resculumról*, *Kalotaszeg* településeiről, *Bánffyhungyadról*, a *Ho-rea* felkelésről, az 1848–49-es forradalomról, a második világháború helyi eseményeiről stb. szólnak.

A könyv elsősorban a román ifjúságnak, a vidék lakosságának íródott. „*A hazafias útikalauz*” a szerző szerint a képzelethez, a szívhez és az értelemhez szól, a román múltat *Avram Iancu* szellemében idézi. A kötet esszéi azonban nemcsak lírai olvasmányok, hanem tudományos formában közölt írások, a szerző jegyzetapparátust mellékel, középkori forrásokra, szakirodalomra hivatkozik.

Kalotaszeg – közsímmertén egyes etnikumú – magyarok és románok által lakott terület, emiatt természetes az, hogy a magyar olvasót is érdekli a szerző véleménye a közös történelmi múltról.

Az alábbiakban csak arra vállalkoztunk, hogy e közös múlt néhány alapvető kérdésében összevetjük Nicolae Steiu véleményét Kalotaszeg középkori forrásanyagával.

Az ősi Kalotaszeg

Kalotaszeg a középkorban nem volt egységes terület. Az ősi Kalotaszeg a Kalota- és Almás-patakok melléke, tehát a – Felszeg

és az Alszeg – Bihar vármegyéhez tartozott, a Nádasmente, a Nádas és Kapus vize közé eső táj pedig Kolozs vármegyéhez. Ezt a különállást követte az egyházi felosztás is: a Felszeg és Alszeg ugyanis a bihari püspökség kalotai főesperességét alkotta, Nádasmente az erdélyi püspökség kolozsi főesperességének része volt.²

A két területet hatalmas erdőrengeteg – egy gyepű – választotta el egymástól, melyre a fennmaradt település helynevek utalnak, mint pl. Kapus (1282), Ispánlese, Látópatka (1444) stb. Kalotaszeg – a magyar történészek egyöntetű véleménye szerint – Erdély azon vidékei közé tartozott, ahol a magyarság a legkorábban megtelepült. A Kalota és Almás patakok mellékét a bihari ispánság kelet felé terjeszkedő lakói foglalták el, a Nádas és Kapus vize közé eső tájat Kolozs vármegye királyi népei szállták meg.³

Az ősi Kalotaszegen, a Bihar megyéhez tartozó részen – vizsgálódásunkat erre a területre összpontosítjuk – az Erdélyt birtokába vevő magyarság egyik nemzetsége – feltehetően a Kalota-nemzetség – telepedett meg és szervezte meg a vidék településhálózatát. Később a Kalota-

nemzetség Győrmonostoron nemzetiségi monostort emelt, Almáson pedig benedekrendi monostor épült.

A településhálózat

N. Steiu szerint Hunyad vidékén a magyar honfoglalás előtt homogén román településhálózat létezett, amelynek egységét a feudális magyar állam előrenyomulása bontotta meg, de amelynek lakossága a 14–15. században is túlnyomó többségben román volt.⁴

A váradi püspök tizedjegyzékében (1291–94), valamint a pápai dézsmajegyzékben (1332–37) Bihar megyéből a következő kilenc falu szerepelt: *Almásmonostor*, *Bábony*, *Bökeny*, *Farnas*, *Hunyad*, *Monostor*, *Szentkirály*, *Valkó és Zentelke*.⁵ Steiu a váradi tizedjegyzékeket, településtörténetünk páratlan értékű forrásait nem említi, pedig azok a román forráskiadásokban szerepelnek.⁶ Mellőzve ezt a forrást, jutott arra a téves következtetésre, hogy mivel a 14. században szereplő kilenc faluból csak négyet említettek a pápai tizedjegyzékek, csak ezeknek a falvaknak van katolikus magyar lakossága, az egyéb forrásokban felsorolt többi tele-

pülést pedig ortodox románok lakják.

Közismert tény, hogy a 11. században tíz falu épített egy templomot és még a 13–14. században is sok olyan település létezett, amelynek nem volt temploma, sem papja, tehát a tizedjegyzékekben sem szerepeltek. A különböző források egész sor vitathatatlanul katolikus és magyar lakosságú települést említenek, mint pl. Bihar megyében: *Magyarbikalt* (1249, „terra Bekaly”), *Körösfőt* (1282, „villa Crysfev”), *Sztánát* (1288, „terra Zthana”), *Nyárszót* (1391, „Poss regalis Nyarzo”), *Sárvásárt* (1391, „Salwasara”), Kolozs megyében: *Középlakot* (1219, „villa Cuzep-lac”), *Egerest*, *Jegenyét* (1263), *Inaktelkét* (1299) stb.⁷

A későbbi évtizedekben, századokban ezekben a magyar falvakban is felépültek a katolikus templomok, amelyek mind a mai napig falvaik között őrzik a félköríves vagy csúcsíves építészet emlékeit.

A középkori Kalotaszeg túlnyomóan román jellegét szerinte az ún. román adót a „juhötvenedet” fizető falvak is bizonyítják, 1461-ben azonban csak öt (!) ilyen falut említenek a források: Kalotát, Kelecelt, Incselet, Méregiőt és Zentelkét.⁸

Kalotaszeg magyar falvai az évszázadok során sokat szenvedtek, a pestis, a viszálykodások mind hozzájárultak a magyarság pusztulásához, a vidék etnikai metamorfózisához. Az idők folyamán olyan falvak veszték el a magyarság számára, amelyek a középkorban magyar lakosságúak voltak, mint pl. *Bedecs*, *Derite*, *Székelyó* stb.

Bedecs középkori gótikus katolikus templomának falaira a betelepülő román lakosság ortodox ízlésű fedélszerkezetet és tornyot ácsolt.

Deritének a 13. század végén római katolikus egyháza volt, a 15. századból tíz vitathatatlanul magyar nevű jobbágya ismert. 1634., 1744. évi határjárása:

csupa magyar dúlőnevet tartalmaznak, de 1864-ben falut 450 lelkes „tisztá román” településnek mondják.

Bánffyhunyard

Kalotaszeg „fővárosa”, a vidék évszázados vásáros központja Bánffyhunyard. A település első említése 1332–37-ben *Hunak*, illetve *Hunad* formában történik. A pápai tizedjegyzékek ekkor megnevezik „Marc”, illetve „Mark” nevű katolikus papját és „István” nevű káplánját, előbbi 14 garast, utóbbi 2 garast fizetett a dézsma-szedőknek.⁹ A Márk, mint bibliai eredetű név, a középkorban Európa-szerte igen népszerű személynév, Velence védőszentje Szent-Márk volt, ezért érthetetlen számkra, hogy a szerző Hunyad papját minden különösebb indoklás nélkül román nemzetiségűnek minősíti. Megemlíti, hogy a vidék legnagyobb településének központjában a 13. században templom épült, de azt elfelejti megjegyezni, hogy itt egy latin rítusú magyar egyházközség templomáról van szó és nem román ortodox templomról.

Nicolae Steiu szerint a középkori Hunyad román lakosságú település. Csánky Dezsőre hivatkozik, aki 1465-ben (?) 140 Hunyadi családot említ, nyolc személy mestersége nevén szerepel, közülük ötnek a neve latinul van írva a szerző szerint, nyilván azért, mert ezeket a mesterségeket helybeli román mesteremberek gyakorolták.¹⁰ Ellenőrizve a szerző által idézett forrást, megállapítható, hogy az említett adat az 1493-as esztendőre vonatkozik (!), és a felsorolt 140 felnőtt lakos nevének döntő többsége a városban ma is élő magyar családok nevei: Balog, Bán, Bokor, Bot, Búzás, Csete, Czucza, Demeter, Fábián, Ferencz, Fodor, Gál, Gáspár, Illána, Jakab, Kacsá, Kata, Kató, Katona, Kiskati, Kis, Kupa, Kós, Lénárt, Márton,

Menyhárt, Nagy, Pap, Péter, Szilágyi, Székely, Vincze, Vég, Szőcs stb. Etnikai vonatkozása a következő három névnek van: Czigány, Palócz, Tót, román nemzetiségű személyre feltehetően a Boer és a Moldvai név utal.

E bánffyhungyadi névsor a magyar családok évszázados kontinuitásának vitathatatlan bizonyítéka.

Vajdaságok és kenézségek

Kalotaszegen a középkorban – a szerző állítása szerint – a politikai, közigazgatási autoritást román vajdaságok és kenézségek gyakorolták, amelyek a magyar uralom előrenyomulása miatt visszaszorultak ugyan, de a havasok alatt a 18. századig fennmaradtak. Arról, hogy e terület a középkor folyamán a Magyar Királysághoz tartozott és ezen belül Bihar vármegyéhez, mint politikai-közigazgatási egységhez, említést sem tesz.

Hunyad vidékén a Méregjói és a Kalotai Vajdaságot említi, szívesen az előbbihez öt, az utóbbihoz 15 vajdasági falu tartozott.¹¹ Forrása Stefan Pascunak az „Erdélyi Vajdaság” című könyve.¹² A kolozsvári történész valóban említi a fenti vajdaságot, annak alapján, hogy 1369 és 1511 között Méregjő faluban öt román vajda nevét említik a források. Feltételezése szerint a vajdasághoz tartozott Incel és Bedecs is.

Pascu a Kalotai vajdaság létezését a 15. századi adatok alapján feltételezi, ebben az évszázadban ugyanis Kalota faluban „több vajda nevét említik”. Szerinte a vajdasághoz tartozott a három Föld, marótlaka, Nyires és Csucs is, ahol szintén említik a román vajdákat. Vajon milyen alapon feltételezi Stefan Pascu, hogy az ún. Kalotai vajdaság autoritása alá tartozott a magyar lakosságú Bánffyhungyadi, Körösfő, Nyárszó, Ketesd stb., ahol román vajdákat említenek a források? Stefan Pascu csak felté-

telezi a magyar falvaknak az említett vajdasághoz való tartozását, N. Steiu, ezt mint történelmi tényt állítja! Kik is voltak valóban a forrásokban szereplő román vajdák és kenézek és kikre terjedt ki autoritásuk?

Történetírásunk bizonyossága szerint a 14. század közepétől az erdélyi román társadalom életében nagyarányú rétegződés következett be. Egyesek közülük a felemelkedés bizonyos fokozatain keresztül eljutottak az ún. feltételes (conditio-narius) nemességhez. Ezek a félnemes vajdák a magyar király megbízása alapján bíráskodtak a román lakosságú falvak felett, tisztségük apáról fiúra öröklődött.¹³

Közismert tény, hogy az erdélyi románok főfoglalkozása a pásztorkodás volt az egész középkor folyamán, csak juhaik után adóztak. A félnemes vajdák feladata közé tartozott a juhötvened begyűjtése a román falvak jobbágyaitól. A vajdák és kenézek tehát a román falvak előljárói, bírói voltak, a magyar falvak felett azonban semmilyen politikai vagy közigazgatási autoritást nem gyakoroltak.

A kalotaszegi helynévanyag

A történész számára a történelmi helynévanyagnak mindig forrásértéke van, ugyanis ezek az elnevezések századokon keresztül megőrzik annak az etnikumnak az emlékét, mely megszervezte a vidék településhálózatát, falvainak, domborzati formáinak, dűlőinek nevet adott.

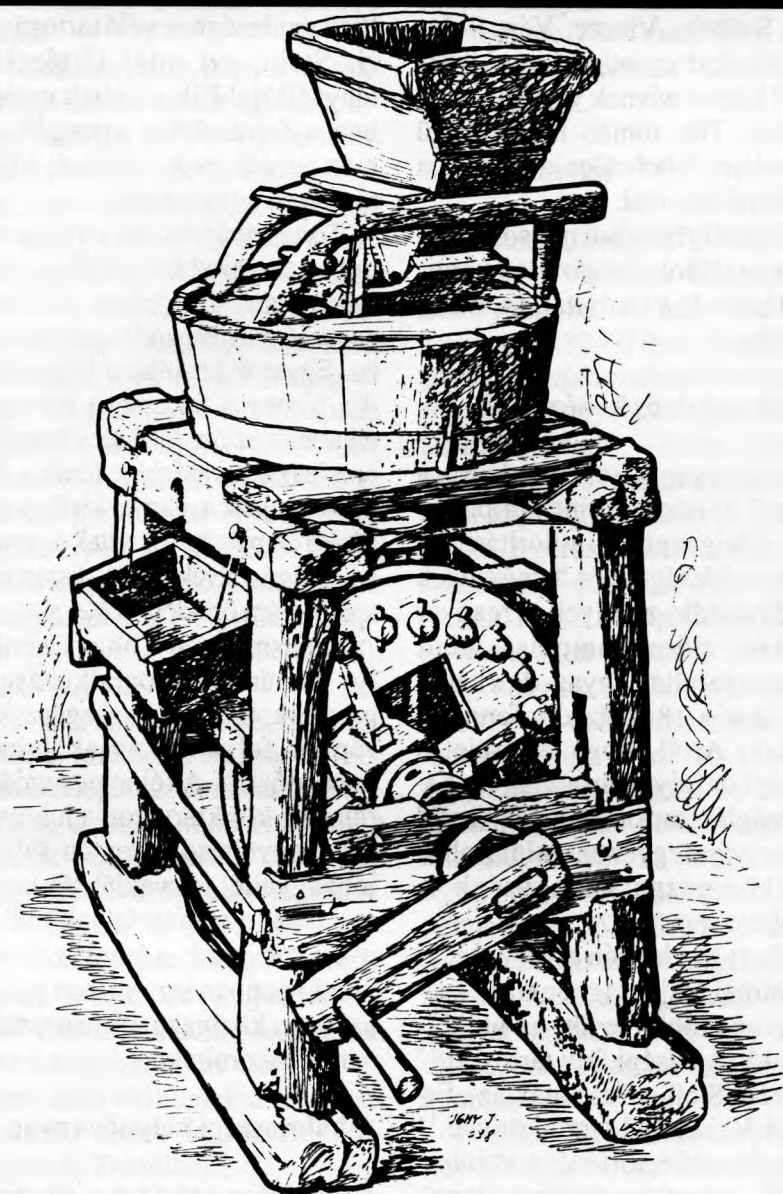
Steiu szerint Hunyad vidékének túlnyomó román többségét a terület helynevei is bizonyítják, amelyek trák-dák eredetűek, de amelyek közül csak néhányat említ, mint például: *Kapus* (?), *Körös*, *Magura* stb. helyneveket.

A magyar nyelvészeti kutatások bebizonyították, hogy Kalotaszeg helynévanyaga döntő többségében magyar, illetve szláv eredetű.¹⁴

A helynevek tanúsága szerint a honfoglalók közül Kalotaszegre is a székelyek érkeztek elsőként. Magyar helynév a Székelyjő és Méregjő falunév. A régi magyar nyelvben a „jó” elnevezés „folyót, vizet” jelentett. Nyilvánvaló, hogy e két település első lakói, névadói a magyarok, illetve a székelyek voltak. Ezt bizonyítják Székelyjő dűlőnevei. „Székelytető”, „Székelytelek”, de „Méregjő” határnevei a „Tölgyes-szeg”, „Kőorr” (1408), a „Nagy- és Kis Méreg-jő pataka” (1499).¹⁵ Magyar eredetű helynevek: *Hunyad* (Honod személynévből), *Farnas* (Furnos személynévből), *Bikal* (Bükkaljból), *Almás* (a monostor almáskertjéből), *Gyerőmonostor* (Gyerő családnévből), *Körösfő* (a folyó forrásvidékéről, fejéből), *Kapus* (gyepükapuból), *Szentkirály* (Szentkirályunk nevéből), *Ketesd* (ikerfalura utaló elnevezés), *Nyárszó* (a nyárfából és a száraz völgyet jelentő asszóból), *Középlak* stb. Kalotaszeg településhálózatának kialakulásában fontos szerepet játszottak a vidék szláv telepei, amelyek az avar hatalom megszűntekor a 800-as évek táján keletkeztek. Nyelvészeink szerint szláv eredetű elnevezések: *Kalota*

(szláv személynévből), *Dragana*¹⁶, *Daróc* (vadbőrt szolgálta-
tók a falu határában a 6–7. száza-
di szláv hamvasztásos temető),
Bábony (babin, jelentése öreg-
asszony), *Valkó* (Vlk, jelentése
farkas), *Sztána* (stin, juhfejő
szállás), *Zentelke* (földvár), *Zso-
bok* (gödör) stb. Szláv eredetű
helynév a Valkó melletti domb a
„malató” (fűzfás), a *Lunca*
(völgy, rét), a *Dumbrava* (sertés-
makkoló hely), a *Magura* (kődös
hegy). Sebesvár magyar elneve-
zését 1319-ben említik a forrá-
sok, a vár román nevét, Bologát
sokkal később. Sebesvár római
neve Resculum volt, a falu mai
román lakossága a castrum terü-
letét szláv elnevezéssel gredisté-
nek nevezi (!).

A szerző könyvében követke-
zetesen a túlnyomóan román la-
kosságú középkori Hunyadról,
Kalotaszegről beszél, képzelete át-
írja a vidék történelmét, állításait
azonban a rendelkezésünkre álló
középkori források sorra megcá-
folják. Nicolae Steiu jegyzetappa-
rátsa, helyenként – elsősorban a
magyar szakirodalom esetében –
sajnálatosan pontatlan, *Jankó Já-
nos* neves etnográfus nevét „*I. Já-
nosnak*”, *Szabó T. Attila* Erdély
tudós nyelvészének nevét pedig
„*T. Attilának*” írja.

KÉZIMALOM

Jegyzetek

1. Nicolae Steiu: De sufletul Jancului (Jancu lelkéről) Cluj-Kolozsvár, én. 138.
2. Balázs Éva: Kolozs megye kialakulása, Budapest, 1939.
3. Jakó Zsigmond: A gyulai vártartomány urbáriumai, Kolozsvár, 1944.
4. N. Steiu: im. 24–24. o.
5. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza, Bp. 1987. I. 584–588. o.
6. Documente Privind istoria Romaniei, vol. II. 341. ol.
7. Szabó T. Attila: Kalotaszeg helynevei, Kolozsvár, 1942.
8. N. Steiu: im. 25. o.
9. Documente privind istoria Romaniei, vol. III. 44. o.
10. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, Bp. 1913. V. 305. o.
11. N. Steiu: im. 25. o.

12. Stefan Pascu: Voievodatul Transilvaniei, 1986. III. 534. o.
13. xxx: Erdély története, Bp. 1988. I. 344. o.
14. Kniesz István: Párhuzamos helynévadás. Bp., 1944. 29. o.
Györffy György: im. III. 344. o.
15. Csánki Dezső: im. 382. o. és Györffy György: im. I. 572. o.
16. Györffy György: im. 572. o.

SEBESTYÉN KÁLMÁN

Mit ér az ember?

Az éppen csak születni készülő kelet-európai demokráciák vajúdása közepette a felmerülő számos probléma egyik legkényesebbike és legfeszítőbbje a cigánykérdés. Az amúgy is feszült, válsággal terhes társadalmi helyzetben, amely a rendszerváltási kísérletekkel jellemző a térségre, az egyre inkább elmergesedő nacionalista törekvések közepette, ez a korántsem új gond, új színezetet nyer egész régiókban.

Magyarországon a nemzetiségi törvénnyel vélik feloldani a cigánykérdés okozta feszültségeket. Ha azonban tüzetesebben megvizsgáljuk, igen sok hiányosságot fedezhetünk fel ebben. Nem a megfogalmazásokban, nem az eszmékben van a hiba, hanem abban a hozzáállásban, ahogyan a törvényhozók viszonyulnak a többség és kisebbség egészségesnek nevezhető viszonyához. Az elmúlt tíz vagy több tíz esztendő azon tényét, hogy a bűnözés aránya tekintetében ez a népcsoport messze az összes többi előtt vezet, a hátrányos anyagi, társadalmi helyzettel magyarázni öreg hiba. Statisztikailag pontosan kimutatható ugyanis, hogy *a magyarországi parasztság, különösen a tanyavilágban élők, de a városi munkásrétegek között is igen sok család anyagi helyzete egy csöppet sem jobb, mint a cigány etnikumé. Hogyne is említsük a Ceausescu-időkben elszegényített és megnyomorított erdélyi magyar közösségeket.*

Hogy ezen családok és társadalmi rétegek tagjai mégsem váltak valamennyien bűnözővé, de ha ez megtörtént is, semmiféle bírói vagy társadalmi elnézésben nem részesültek, mint hátrányos helyzetűek, annak egészen más magyarázata van.

Ha nem is éltek egyértelműen tovább a hajdan, a Monarchia végnapjaiban már kialakulóban lévő polgári hagyományok, a magyar társadalomban egységesen érvényesültek bizonyos íratlan elvárások, létezési normák, s ezeknek legalább részleges be-

tartására nevelték gyermekkoruktól az egyéneket. Ezen normák lényege pedig abban áll, hogy az ember kiskorától tisztában legyen jogainak és kötelességeinek helyes, társadalmilag is megfelelő arányával.

Hátrányos helyzetűnek tehát európai értelemben véve csakis az tekinthető, aki kötelességeinek maradéktalanul eleget téve, mégis megfosztatik alapvető jogainak valamelyikétől.

Diszkriminációról is csak akkor beszélhetünk, ha bizonyos jogokat minden más társadalmi réteggel ellentétben, csakis az a kisebbségi népcsoport nem élvez, amelyről szó van. Ez azonban így is és úgy is igaztalan állítás volna a cigányságra vonatkoztatva.

Ma Magyarországon legalább kétfélmillió magyar él ugyanolyan szegénységben és kiszolgáltatottan, mint a cigány etnikum. Körülbelül ennyi ugyanis a rendkívül kis nyugdíjas idősök, hajléktalanok, tartósan munkanélküliek száma. Százezret meghaladó azon magyar családok száma is, akik évek óta tartósan élnek jóval a létminimum alatt, havi tíz-tizenötezer forintos jövedelemből, két, három vagy több gyermekkel. *Miért van az,*

hogy mégis ritkábban adják gyermekeiket állami gondozásba, kisebb ebben a rétegben a bűnözés aránya is?

A cigányság európai szintre emelése tehát nem a kisebbségi törvény meghozásával oldódik meg. Egy évszázadok óta társadalmi fejlődésnek, beilleszkedő készségnek, magatartásformák elsajátításának képtelenségében vergődő népcsoportnak *nem elég pusztán kiváltságokat adományozni*. Az etnikai alapon kedvezményezett csoport, amelynek így elnézik társadalomellenes megnyilvánulásait, más elbírálási rendszerben ítélnék fölötté bűnügyi, erkölcsi vagy gazdasági szempontból, soha nem fog beilleszkedni.

Vegyük például a francia vagy holland, belga társadalmat amely nemcsak a cigányokat, de a más etnikumú színesbőrűeket is oly sikeresen be tudta illeszteni a társadalom összképébe. E siker nem annak tulajdonítható, hogy rendkívüli kedvezményeket adott ezeknek a csoportoknak. Sokkal inkább annak, hogy *következetesen érvényesítette és megkövetelte mindazokat a társadalmi normákat, behajtotta mindazokat a kötelezettségeket, amelyek minden többségi polgárra is érvé-*

nyesek voltak. Nem az anyanyelvi kultúra és civilizáció visszaszorításáról beszélünk itt, hanem azokról az együttélési és viselkedési normákról, amelyek Európa-szerte minden emberre érvényesek. *Írottakról és íratlanokról*.

Kelet-Európában viszont lassan és biztosan távolodik ez az igen fontos szempont. Vegyük például a mindennapok jelenségeit: ha az átlagpolgár cigány személlyel kerül összetűzésbe, inkább feladja, elmenekül. Mert fél. A Kelet-Európában kialakult cigány gettók területére legtöbb helyen a rendőrség sem teszi be a lábát, csak kivételes alkalmakkor és nagyobb csoportokban. Azokban a falvakban, ahol a cigányok többségben vagy legalábbis számottevő arányban laknak, *teljességgel uralják a helyzetet*. Bármi megtörténhet, bárkit megverhetnek, meglophatnak, terrorizálhatnak, *többnyire következmény nélkül*. Ilyenkor tanú, bizonyíték nincs, hiszen ki merne kockáztatni velük szemben?! Az a néhány család vagy klán, amely ilyen helyeken teljességgel szabadon garázdálkodhat, sérthetetlenülé válik egyfajta bűvös kör folytán. Ez jellemző, sajnos az egész Kárpát-medencében.

Vegyünk egy konkrét erdélyi példát. Egy Hargita megyei községben két év alatt ugyanaz a cigány család agyonvert 4 embert, akik között ott volt a helyi rendőrség vezetője, de volt köztük tanárember is, kiraboltak több mint 20 polgárt, több mint 6 boltot, minden következmény nélkül. A tettesek nevét mindenki ismeri, sőt sokan tartózkodási helyüket is, de tanúskodni ellenük senki nem mer, mivel bizonyosan ő lenne a következő áldozat. Ugyanolyan büntetlenül vernék agyon, mint a többieket.

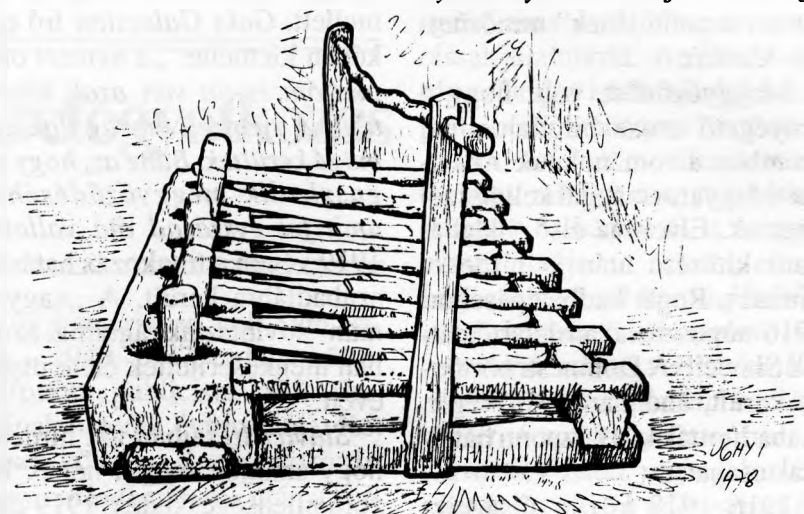
Vagy vegyük például azokat a magyarországi eseteket, amikor cigány etnikumú egyéneket ért

sérelmekről hetekig beszélt a rádió, televízió, kemény ítéletével sújtva az elkövetőket, *mindig markánsan kiemelve az etnikai motivációkat. De soha senki nem beszélt és nem beszél azoknak a köztisztviselőknek, népművelőknek vagy akár rendőröknek az ügyéről, akik a cigányoktól szenvedtek el tetteles vagy erkölcsi sérelmet*. Akiket leköptek, megverték, megrugdostak vagy nyomdafestéket nem tűrő szavakkal illettek nyilvánosan, amiért nem részesítették őket kivételes bánásmódban, amiért nem rendezték esetleges ügyüket azonnal és kedvezően, akár mások rovására is.

El lehet menni bármelyik önkormányzat szociális osztályára, s látni fogjuk: *a segélyben részesülők 80%-a, az állandó kedvezményekért folyamodók jóval több mint a fele a cigányok közül kerül ki*. Hallgassuk végig az átokáradatot, ami a tisztviselőre zúdul, ha netán elutasítja a kérelmezőt, hallgassuk meg a válogatott fenyegetéseket, amelyeket gyakran be is váltanak, többnyire éppoly következménymentesen, mint ahogy korábban megtették.

Az itt felsorolt problémákat nem oldja meg a kisebbségi törvény, s az említett jelenségek

tezik a probléma kezelésére. Vessük el a két végletet: *nem megoldás a teljes kivételezettség, sem a kirekesztés elmélete.* Hajlamosak vagyunk szégyenlősen elfordulni a legkézenfekvőbb megoldástól: *azonos jogok, azonos követelmények, azonos bánásmód.* Felejtjük el a „hátrányos helyzetű” kifejezést, felejt-

OLAJÜTŐ

íránt tanúsított nagyfokú elnézés olyan ellenszenvet vált ki a társadalom más tagjaiban a cigányság iránt, amely *egyértelműen kedvez az általánosító negatív diszkrimináció kialakulásának.* Ez aztán lehetetlenné teszi a cigány etnikum becsületes tagjainak beilleszkedését is. Így a kiváltságos helyzettel, ahelyett, hogy kedveznénk, inkább ártunk a cigányoknak. Gyakran a tisztességesen élő, alkalmazkodni törekvő cigányemberre is sandán néznek, pusztán etnikai hovatartozása már előítéleteket szül.

Mi volna tehát akkor a megoldás? Sokféle javaslat, elmélet lé-

sük el a „*kisebbség*” kifejezést, kezeljük a cigányokat az összes többi polgárral egyenlően. Ne legyenek velük szemben sem enyhítő, sem súlyosbító körülmények etnikai hovatartozási alapon. *Legyenek jogaik, de nyújtsanak is ezért valamit.* Ápolhassák hagyományaikat, de tartsák tiszteltben a másokét. Ismerjük el erőnyeiket, de ítélkezzünk gyávaság nélkül, álszentség, álhumánus álcája mögé bújtatott büntetteik fölött. Talán ez az egyetlen esélye egyenlővé válásuknak. Az, ha ténylegesen és minden értelemben egyenlőnek érezhetik magukat.

És végül, de nem utolsósorban, a cigánykérdés nemzetközi megítélésének problémájától se zárkózzunk el. Míg a szomszédos, oly érzékeny, önérzetes román állam eltűri, hogy Nagyszebenben cigány királyt, sőt császárt válasszanak, s azt megkoronázzák (lásd: *Cioaba* király és *Iulianus* császár), gondoljuk el,

mi történne, ha ezt az erdélyi magyar vagy szász közösség kísérelné meg? Míg Csehország és Szlovákia a szétválás után egymásnak próbálták passzolgatni a félig még vándorló életmódot élő cigányok tömegét, Nyugat-Európa szörnyülködve jegyezte meg: *nahát, ez nem humánus, nem demokratikus.* Ám eközben, míg az Európai Közösség békés türelemre inti a kelet-európai államokat e kérdésben, *Ausztria rövid úton kiutasította a bécsi tó határait elfogyasztó román cigányokat, Németország tízezerrel, különrepülőgépen küldte haza őket Bukarestbe.* Ők miért nem elnézőek? Miért nem vállalnak részt abból az integrálási küzdelemből, amelyet elvárnak az épp születőfélben levő keleti demokráciáktól? És *miért ítélkeznek a fel-fellángoló jobboldali mozgalmak felett itt nálunk, ha ők saját, hasonló jellegű kérdéseiket ilyen radikális módon oldják meg, gyakran a mi rovásunkra?*

Hisszük, hogy minden európai kisebbséget megillet az egyenlőség, önrendelkezés, nemzeti önazonosság joga. S ha ez csak külön törvény útján érvényesíthető, akkor úgy.

PORZSOLT RÉTHY EMESE

A román nemzet tanítója

Ioan Slavici a 20. századi román prózairodalom kiválósága egy sajátos nyomán, 1888-ban a váci börtönbe került, ahol egy évet töltött. (Itt ismerkedett meg *Herczeg Ferenc* íróval, aki – párbajügy miatt – ekkor ugyancsak ott ült.)

Később a Regátba költözött át. Az irodalmi élet vezéralakjai közé tartozott odaát. Sokan a

„nemzet tanítójának” minősítették Slavicit.

Meggyőződése volt, hogy a fenyegető orosz birodalommal szemben a románoknak Ausztria–Magyarországgal kell összefogniuk. Elveit az első világháború kitörése után is hirdette. Emiatt a Regát hadbalépésekor, 1916 augusztusában letartóztatták Slavicit. A Domnesti börtönbe került, ahonnan 1916 végén szabadították ki a központi hatalmak csapatai.

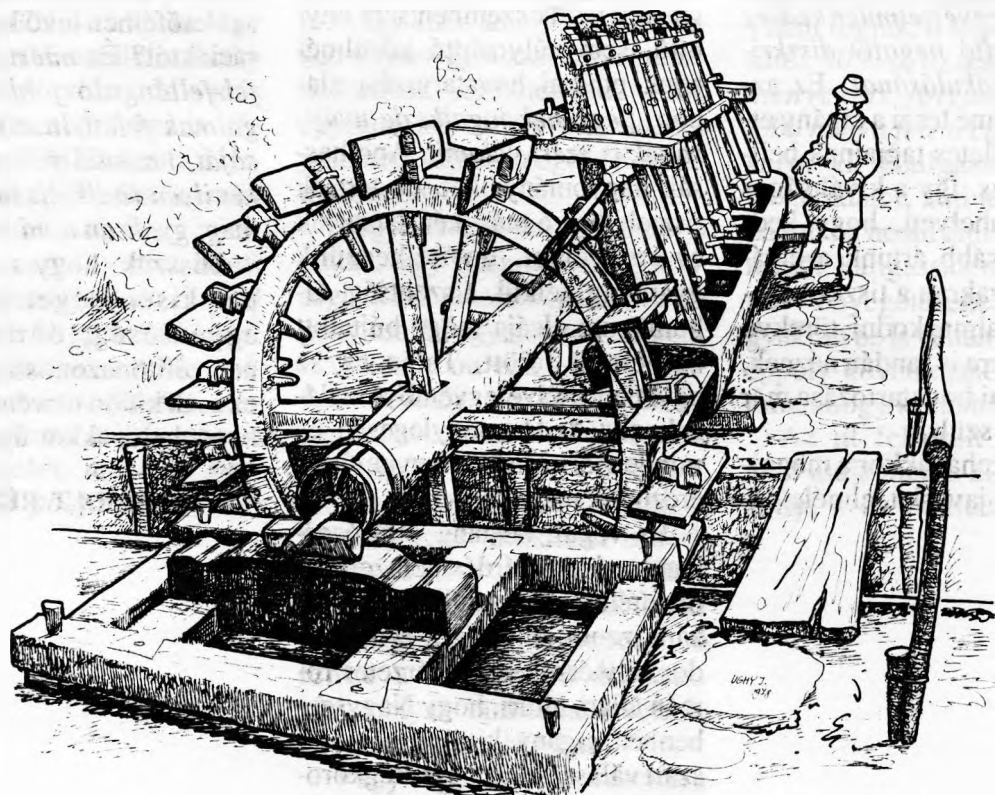
1916–1918 között újságcikkeiben továbbra is a Monarchiával való békés szomszédi viszonyt hirdette. Emiatt 1918 végén „hazaárulás” (?) vádjával letartóztatták. A hírhedt Vacaresti

börtönbe került, amit az író joggal hasonlított Dante poklához. „Itt életünk forog veszélyben” – írta. (Később *Börtöneim* című művében megjegyezte, hogy a váci fogházban sokkal emberségesebb bánásmódban részesült.)

A hadbíróság öt évre ítélte Slavicit. A közvélemény széles rétegei mozdultak meg az író mellett. *Gala Galaction* író cikkében kiemelte: „a nemzet öreg tanítója is ott van azok között, akik a nemzeti harag lakatjai mögé kerültek. Bűne az, hogy ragaszkodik meggyőződéséhez, amit fél évszázad óta vallott.” 1919 végén a tiltakozás hatására szabadlábra került. A „nagyromán” sovíniszták rágalmai azonban megkeserítették élete utolsó éveit.

Slavici írásaiban azt hirdette, hogy szűnjön meg a népek közötti ellenségeskedés. 1919 után elítélte azt, hogy „most románok nyomnak el másokat”. Figyelemre méltó megállapítás ez.

M. L.

DARÁLÓ

Arcfogyatkozás

Ez év januárjában volt *Sütő István* – 1949–1987, erdélyi költő, műfordító, publicista, tanár – halálának hetedik évfordulója. Két verses kötete – *Arcfogyatkozás*, *Nagy családi album* – után a harmadik már posztumusz kötetként, *Én Dániel* címmel jelent meg.

A rendszer szemében halmozottan eretneknek számított. Magyarorságot vállalta és vallotta úgy a hétköznapi életben, mint írásaiban. „... a megtalált mosolyba / belekacagnak a háromszéki erdők. ... az erdő kapui előtt naponta eljársz szólani se / kérni se szalad ki eléd senki jobbágyfalvakat / tanítasz beszélni mikó és mikes úr soknyelvű szolgaságát. ...” (*Nagy családi album*) Tény, hogy *Sütő István* szemben állt a román karhatalommal minden minőségében: magyarként, költőként, tanárként, újságíróként. ... emberként. Egy buldog kitartásával következetesen vál-

alta magyarságát és ennek következményeit, egy jobb jövő reményében. A kisebbségi lét mindennapjainak problémáiról tudósított jelennek és jövőnek versben, újságcikkben, tanteremben, az utcán. Ez adott értelmet rövid, zaklatott, forgószélszerű életének. Konok, kitartó, következetes munkájáért a román állam a nyolcvanas évek közepén elzárással jutalmazta. Az Írószövetség erőteljes közbenjárására kapott „csak” kéthónapi börtönt.

Sütő István kimondta, kiáltotta, hogy minden magyar, bárhol született és bárhol él, a magyar nemzet tagja. „... uram ereszkedj alá vadjaid illatos jászolával / hozzám a történelem trágatelepére hozz vértől / habzó zászlót, hozd madaraid balkáni röptét / hozz elfelejtett neveket és szavakat / hadd verje fel a szózsenge füve ezt a kőlomtárat / a törvényes gyilkosok poros angyalvárát / és engedd, hogy én is szóljak”...

JAKAB ZSOLT

Petőfi-szobraink (1850–1988)

„A *Petőfi-szobor* a legdrágább emlék kerek e földön, mert a legcsengőbb ércből van öntve: csupa hegedűszóból készült. ...” – mondta *Jókai* 1882 októberében a Magyar Tudományos Akadémián. *Varjas Károly* könyve: *Petőfi-szobrok hazánkban és határainkon túl (1850–1988)* nemcsak a szobrokról, hanem azok létrejöttének körülményeiről is beszámol. Valamint arról, hogy kik és hogyan működtek közre a *Petőfi-szobrok*

felállításának érdekében. „A szerző tudatában van annak, hogy munkája nem teljes, könyvében nincsen benne a földkerekségen fellelhető minden *Petőfi-szobor*. Bizonyára léteznek még

Petőfi-szobrok másutt is” – vallja könyve utószavában a szerző. De nem is a teljesség igényét vártuk ettől a könyvtől, hanem a szándékot, az indíttatást kell itt dicsérmünk, mely mindegyre veszélyeztetett nemzeti létünk ébresztésére szolgál a megújuló Európában.

B. J. B.

Erdély történeti kronológiája

XVI.

1479

október 9. Haszán-oglu Isza bég vezetésével mintegy 35–40 ezer főnyi török sereg tör Erdélyre a havasalföldi vajda csapataival együtt. Felgyújtják Szászvárost és a Szászföld falvait dúlják. Báthori István országbíró Gyulafehérvár körül gyülekező csapataival megindul a török ellen és segítséget kér Kinizsi Pál temesi ispántól.

október 13. A foglyokkal és zsákmánnyal megrakottan vonuló török had a Maros bal partján a Felkenyér és Gyalmár közti Kenyérmezőn megtámadja Báthori István csapatait. A túlerőben levő török már győzedelmeskedni látszik a magyar had jobb- és balszárnyán, sőt maga Báthori is megsebesül, lovát kilövik alóla. A három órája dúló és veszni látszó ütközetet a Kinizsi Pál vezetésével megérkező magyar csapatok fordítják győzelemre, megsemmisítő vereséget mérve a török seregre. (Kortárs feljegyzések szerint 30 ezer török és 8 ezer magyar esett el.) A diadal öröme rendezett esti lakoma mámorát jellemzi Kinizsi híressé lett tánca, szájában és kezeiben elesett törökökkel.

október 26. előtt. A király Báthori István országbírókat nevezi ki erdélyi vajdának Vingárti Geréb Péter utódául. Tisztségét – országbírói méltóságát is megtartva – 1493. január 19-ig leváltásáig viseli.

Az év folyamán 14 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 10 a krakkói, 2–2 az ingolstadti és a kölni, 1–1 a bolognai és a paduai egyetemre.

1480

az év folyamán portyázó török csapatok törnek be a vöröstoronyi szorosnál Erdélybe. A szászok azonban ispánjuk vezetésével legyőzik, az Oltba szorítják őket.

10 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 7 a krakkói és 1 a bolognai egyetemre.

1481

augusztus 21. Mátyás király Kolozsvár számára megadja azt a szabadságot, hogy fellebbezés esetén pereit közvetlenül Szebenbe terjeszthesse fel. Ezentúl közbeeső fórumként nem kell először Besztercéhez fordulniuk.

augusztus 25. A király az ország egész területére vonatkozóan vám- és harmincadmentességet biztosít az erdélyi szászoknak.

Az év folyamán 5 erdélyi diák iratkozik be a krakkói, 3 a bécsi, 1–1 a bolognai és a firenzei egyetemre.

1482

augusztus 19. Mátyás király az erdélyi szász városok kérésére az idegen kereskedőknek megtiltja Erdélyben a kicsiben történő árusítást és a nyers- vagy kikészített bőrök felvásárlását.

december 4. Bolkács mezővárosa (Küküllő vm.) évi két országos és hetenként egy hetivásár tartására kap engedélyt a királytól.

Az év folyamán a király 7000 arany forintért bérbe adja Erdély külkereskedelmi vámbevételeit: a huszadjövedelmet.

9 diák iratkozik be a krakkói, 2 a bécsi és 1 a párizsi egyetemre.

1484

november 8. VIII. Ince pápa I. Mátyás kérésére Vingárti Geréb László erdélyi püspököt nevezi ki Magyarország pápai legátusává. Megbízatását 1485. október 7-én a pápa kiterjeszti a Mátyás uralma alá tartozó összes tartományokra és területekre. Legátusi tisztségét 1488 őszéig viseli.

Az év folyamán 26 erdélyi diák iratkozik be a krakkói és 1 a padovai egyetemre.

augusztus 29. Mátyás király a nemesfém- és higanybányászatról nevezetes Abrudbánya lakosainak évi egy aranyforint adóját az ottani bányák művelésének előmozdítása érdekében három esztendőre elengedi.

Az év folyamán 13 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 9 a krakkói, 1–1 a ferrarai, a párizsi és a perugiai egyetemre.

az év folyamán. A nagyszebeni „Fekete Sas” városi gyógyszerár első hiteles említése.

43 erdélyi diák iratkozik be a krakkói, 7 a bécsi, és 1 az ingolstadt egyetemre.

1495

A jobbágyporták száma alapján végzett mai becslés szerint Erdély lakossága ekkor 425 ezer főre tehető. Ennek mintegy 60%-a magyar (és székely), 16%-a szász és 24%-a román.

Az év folyamán 7 erdélyi diák iratkozik be a krakkói, 4 a bolognai, 3 a bécsi és 1 a padovai egyetemre.

1496

január 24. Pókafalvi Kereki Boldizsár és testvérei, kegyúri jogokra hivatkozva az őseik által alapított pókafalvi kolostort – melyet a pálos szerzetesek elhagytak és többrendbeli felszólításra sem voltak hajlandók visszatérni – a ferencrendi szerzeteseknek adományozzák.

Az év folyamán 17 erdélyi diák iratkozik be a bécsi és 1 a krakkói egyetemre.

1489–1503

Kolozsváron gótikus stílusban felépül a Farkas utcai ferences (ma református) templom, János ferences szerzetes tervei szerint.

1492

február 2. Országgyűlés kezdődik Budán, melyen törvénybe iktatják, hogy az erdélyi vajdák és székely ispánok mindenkor a magyar natióból (rendi nemzetből) kerüljenek ki.

december eleje. Székely zendülés az őket sanyargató erdélyi vajda Báthori István országbíró ellen. A megmozdulást a szász városok is támogatják.

Az év folyamán 17 erdélyi diák iratkozik be a krakkói és 7 a bécsi egyetemre.

1494

nyár. II. Ulászló a megnövelt adóterhek miatt lázongó Erdélybe érkezik. A pénzszűkében levő uralkodó számára Vingárti Geréb László erdélyi püspök 12 ezer arany forintot kölcsönöz. (Az összeggel még 1502-ben is adós számára II. Ulászló.)

augusztus 24. A király utasítja Istvánfi István és Kápolnai István kamaraispánokat, hogy a tordai sóaknából 300 forint értékű sót adjanak a kolozsvári minorita kolostor építésének befejezésére.

1486

február 21. Mátyás megerősíti a szászok 1224-ben II. Andrástól kapott kiváltságlevelét. Ugyanekkor azon túllépve Erdély valamennyi szászok lakta vidékét (azaz a szász székeket és a területileg különálló brassói, beszercei és medgyes-selyki kerületeket) jogilag egyesíti. Az így létrejött Szász Egyetem (Universitas Saxorum) az erdélyi szászok átfogó területi és rendi önkormányzati szervezete. Központja Nagyszeben. Vezetője a szebeni ispán (comes Saxonum, másként Hermannstadter Graf), akit már nem a király nevez ki, hanem a szászok képviselői választhatják.

május 18. A király Buda város jogait adományozza Kolozsvárnak.

Az év folyamán 15 erdélyi diák iratkozik be a krakkói, 9 a bécsi, 1–1 a ferrarai, a padovai és perugiai egyetemre.

1489

február 14. A király elrendeli, hogy Erdélyben az országos és heti vásárokon mindenütt a szász székek és Brassó városának mértékeit (rőf, mázsa, font) használják.

1497

szeptember. Drágffy Bertalan erdélyi vajda 12 ezer főnyi seregével benyomul Moldvába, III. Nagy István moldvai vajda megsegítésére. Békét közvetít a vajda és az öt Szucsava várában ostrom alatt tartó lengyelek között.

Az év folyamán 12 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 3 a krakkói, 1–1 a padovai és a perugiai egyetemre.

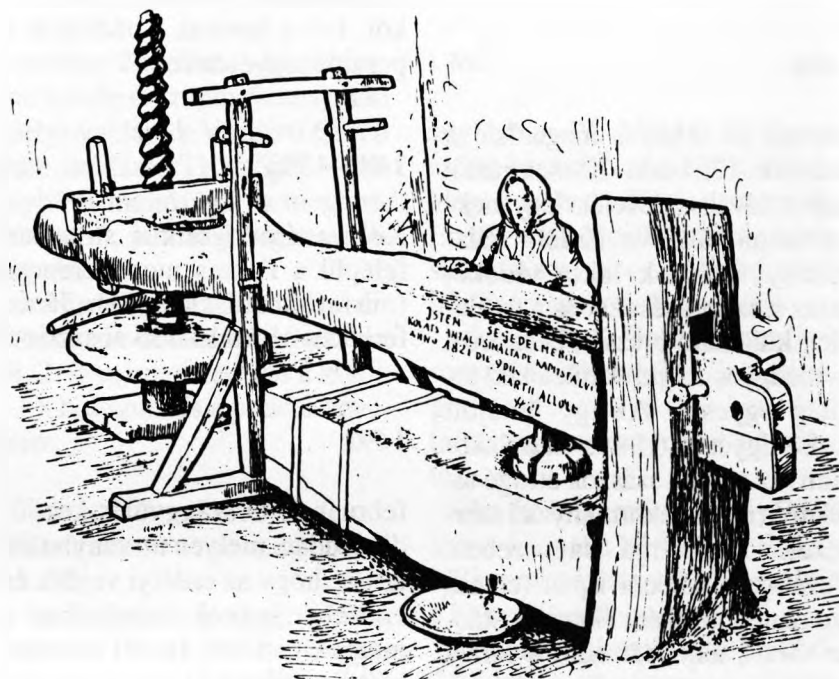
1498

november 14. Szentgyörgyi Péter az erdélyi vajda. (Tisztségét 1510-ig viseli.)

Az év folyamán 19 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 12 a krakkói, 1–1 a padovai és egy meg nem nevezett másik itáliai egyetemre.

1499

július 13. II. Ulászló kiváltságlevelét bocsát ki a székelyek számára. Biztosítja a székelyek adómentességét, ugyanakkor szabályozza alkalmi szolgáltatásukat, az ún. ökörsütést. Elrendeli, hogy minden magyar királykoro-

OLAJPRÉS

názáskor minden telkes székely 1–1 ökröt tartozik adni a király számára. Ugyanígy 1–1 ökörral tartoznak a király első házassága és elsőszülött fia keresztelése alkalmával is. (A beadott ökörkre felhevített vassal a király bélyegét sütötték rá, innen az ökörsütés elnevezés.)

A király szabályozza a székelyek hadkötelezettségét is, a régi szokásjog alapján. Eszerint ha a király személyesen vezet hadat keletre, akkor az összes székely fegyveres két hétig saját költségén tartozik a király előhadában harcolni, visszavonuláskor pedig az utóvédet alkotni. Déli irányú hadjáratban a székelyek fele nyugat felé, egytizedük észak felé, egy-husztaduk köteles hasonló feltételekkel hadba szállni.

Ha a király helyettese vezeti a hadjáratot, akkor kelet felé a székelyek fele, délre ötödrészüket,

nyugatra és északra huszadrészüket köteles hadba vonulni, szintén előhadként, majd utóvédként két hétig saját költségén. A had számára minden székely szék a főemberek (primorok) közül tartozik egy-egy kapitány állítani.

Az év folyamán 25 erdélyi diák iratkozik be a krakkói, 14 a bécsi, 1–1 a kölni, a padovai és a sienai egyetemre.

(Folytatjuk)

Összeállította:

KULCSÁR ÁRPÁD

„...amit erő vagy hatalom elvesz,
azt idő és kedvező szerencse ismét
visszaadhatják. De amiről a nemzet,
félve a szenvedésektől, önként
lemondott, annak visszaszerzése
mindig nehéz és mindig kétséges...”

DEÁK FERENC

Hírek – Postabontás

Köszönetnyilvánítás

Az Erdélyi Magyarság Szerkesztősége és az Erdélyi Magyarság Alapítvány ezúton is köszönetet mond Macskássy Izolda festőművésznőnek, kimagaslóan nagylelkű adományáért. A segítségünkre siető művésznő önzetlen és kelletkekorán jött adománya tette lehetővé, hogy késedelem nélkül megjelenhessen angol nyelven is Matatias Carp: Holocaust Romániában 1940–1944 című könyve, a Primor Kiadó gondozásában. Az adomány értékét most tudjuk igazán felmérni, amikor az angol nyelven olvasók táborának asztalára tehetjük ezt a könyvet, mely fontos kordokumentuma az egyetemes igazságtételnek.

Együttműködés a békéért, a biztonságért, a megmaradásunkért – Közép-Európa mint perspektíva – címmel tartottak konferenciát 1994 márciusában Kiskunfélegyházán. A konferencia céljának tekintette: megvizsgálni és támogatni annak lehetőségét, hogy Közép-Európa mint önálló kultúrkör határozhassa meg magát. „A jelen történelmi pillanatban sorsdöntő az a felismerés, amely szerint, ha Közép-Európa népei együvé tartozásukat – most először, igazán! – együtt keresik, akkor végre egymásra is fognak találni.”

Dr. Magyar Beck István, dr. Tókécz László, dr. Gidai Erzsébet, dr. Tóth László előadásai mellett fontosnak tartjuk kiemelni dr. Kőrösi Mária előadását, melyben a Kárpát-medence politikai földrajzát és a magyarság helyzetét elemezte.

FELHÍVÁS

A „Vén Szilágy Emlékbizottság” a világ minden táján élő, a Szilágyságból származó magyarok jelentkezését várja. E tájegység 1996-ban 1100 éves. Múltja egyidős a magyar államisággal. De ugyancsak 1996-ban ünnepelhetjük báró Wesselényi Miklós születésének 200. évfordulóját és a zilahi Református Főgimnázium 350 éves fennállását is.

Ezen többszörös ünnepet kívánja megörökíteni a „Vén Szilágy Emlékbizottság”, egy Emlékönyv ünnepi kiadásával. Az évfordulókra a rendelkezésre álló több ezer dokumentumot kívánja feldolgozni (okleveleket, címereket, metszeteket, művészi és néprajzi elemeket stb.), és az emlékkötetet Nagyváradon (a Református Világtalálkozó alkalmával) Zilahon és Kolozsváron tervezi ünnepélyes keretek között bemutatni. Ehhez kér anyagi, erkölcsi és személyes jelentkezést, támogatást. Leveleket az Erdélyi Magyarság folyóirat címén fogad. A címzésben kérjük feltüntetni: „Vén Szilágy Emlékbizottság”.

A Primor Kiadó gondozásában, karácsonyi megjelenéssel kiadásra kerül az ERDÉLYI MAGYARSÁG ANTOLÓGIA, a lap 1992–1993-as évfolyamait egybefogó II. kötete. Előjegyzéseket folyamatosan fogadunk a szerkesztőség címen: H-1016 Budapest, Naphegy u. 29. IV. em. 5. Tel/fax: 202-3933.

Ára megközelítően az első kötetét csupán az infláció mértékében haladja meg. További információk az Erdélyi Magyarság őszi számában.

ADOMÁNYOZÓINK

Fodor Albert (USA), dr. Maródi Erzsébet (Budapest), Geiger Klára (Budapest), Macskássy Izolda (Budapest), dr. Hettmann Károly (Celldömölk), Ugron Béla (Sojmár), Odeschalci Pál (Anglia).

Az Erdélyi Magyarság szerkesztősége részére

A gróf Teleki Pál elgondolása alapján dr. Rónai András irányításával 1945 kora tavaszán elkészült híres Közép-Európai Atlasz az alacsony példányszám és a bezúzások miatt ma már alig fellelhető. Ezért jelentette meg a *Szent István Társulat* és a *Püski Kiadó* az *ELTE Térképudományi Tanszék* munkáját, az atlasz korrigált és szebb kivitelű hasonmását tavaly karácsonyra. A tanszék igyekszik az atlasznak nemzetközi nyilvánosságot biztosítani magyar és idegen nyelvű előadásokkal, cikkekkkel.

Az *Erdélyi Magyarság* februári számában Varga Imre dilettáns kifogásokkal illette az atlasz 111. oldalán levő színes térképet, mely az „*Electronic Atlases*” térképészeti szeminárium anyagában megjelent cikk mellékletül szolgál.

Nem feladatunk, hogy tartalmi szempontból keljünk a térkép védelmére. Ismeretes ugyanis, hogy az atlasz az utódállamokban készült korabeli hivatalos statisztikák alapján. A Kárpát-medence etnikai viszonyaiban tájékozott olvasó egyébként is észreveszi, hogy a városok lakossága mindenütt be lett olvasztva a környező járás lakosságába, így „*tüntették el*” *Ipolyság*, *Nagyszalonta*, *Szabadka* stb. magyar többségét. Ennek felülbírálatát Teleki és Rónai is szükségesnek tartotta, ez nem fért volna össze az atlasz koncepciójával. Varga Imre feltűnő szakszerűtlenségét mutatja az is, hogy a „*bűnjelként*” mellékelt térképről a kifogásaira részben választ is adó jelmagyarázatot lehagyta.

Az atlasz magyar nyelvű változatának megjelenése térképész és földrajzos szakmai körökben igen kedvező fogadtatásra talált.

Az időközben elkészült angol nyelvű változat kiadásával a készítő és a kiadók – véleményük szerint – jelentős szolgálatot tettek az erdélyi és az egyetemes magyarság ügyének. Budapest, 1994. február 21.

Dr. Klinghammer István
tanszékvezető egyetemi tanár

Az Erdélyi Magyarság ezennel helyet biztosított a korábbi lap-számában megjelent anyag bírálatainak. A szerkesztőség lezártan tekinti az ügyet. További véleményeknek nem biztosít hasábjain nyilvánosságot.

Ugyanakkor a maga szerepének tisztázására – elismerve, hogy kitűnő szakteljesítménynek tekinti a vita tárgyát képező térképet, kötelességének érzi saját álláspontjának megfogalmazását. Parafrázálva az „Electronic Atlases” kiadói szemléletét: az Erdélyi Magyarság igenis „feladatának tartja a magyarságot érintő bármilyen műfajú munka tartalmi értékelését”. Olyan helyzetben, amikor a magyarság érdekeit alátámasztó hiteles propagandaanyag hiányzik világnyelveken a nemzetközileg hozzáférhető intézmények könyvanyagában, az Erdélyi Magyarság kötelességszerűen annak eldöntését tartja elsődlegesnek, hogy „kinek használ” bármely, külföldön vagy belföldön forgalmazott, a magyarságot érintő ismeretanyag. Ilyen értelemben a szerzők iránti tiszteletből fakadó kritikálanságot – ma, 1994-ben anakronisztikusként értékeli.

A SZERK.

Az Erdélyi Magyarság Külföldi képviselői:

Amerikai Egyesült Államok:

Maria Orbán-Bihary
402 East 65th Street 2B
New York, NY. 10021
Tel.: (1)212-744-7946
Fax: (1)212-744-0614

Ausztrália:

Jed Productions, Józsa Erika
P.O.Box 2222,
Strawberry Hills NSW 2012
Tel.: 02-3191740
Fax: 02-3182638

Ausztria:

Österreichische Landerbank
Aktiengesellschaft, Wien
Konto-Nr.: 243-190-514/01

Argentína:

Dr. Theész János
Julian Alvarez 1792
1414 Buenos Aires
Tel.: 89-3535

Belgium:

Sass István
Place des Verriers 14/102, 4100 Serraing
Tel.: 41-36-72-46

Brazília:

Livraria D. Landy Ltda.
Rua 7 de Abril 151, 5/50
(Cep 01044-000) Sao Paulo
Tel.: 255-3272, 255-1953
Fax: 11255-1953

C. Postal 794301059-970
C. Postal 189401064-970

Dánia:

Dansk-Ungarsk Seiskab,
Hortensiavej 12. 1857 Frederiksberg C

Franciaország:

Societe Balaton-IMPEX
67 Boulevard Pateur, 75015 Paris
Tel.: (1) 40-47-01-70
Fax: (1) 43-22-62-84

Hollandia:

K. A. Pehlig-Stubnya,
Muzenlaan 5, 2353 KB. Leiderdorp,
Postabank No. 653 557
Tel.: 071/89-03-31

Izrael:

Breuer Péter
Breuer Line H.C.B. LTD.
Tel./Fax: 664-006
Tel-Aviv 62 116 Allenby str. 38.
P.O.B. 26 439

Kanada:

Kate Kárcsony, Pannonia Books Ltd.
P.O.Box 1017 Postal Station „B”
Toronto, Ont. M5T 2T8
Tel./Fax: (416) 5353-963

Nagy-Britannia:

Klára Adams, Hungarian Book Agency
87 Sewardstone
Road London E2 9 HN
Tel.: 44-81-980-9096
Fax: 81-938-0633

Németország:

Postgiroamt München,
Konto Tandex 173-809
BLZ 700 100 80
Tel.: 089/717055
Fax: 089/18811

Olaszország:

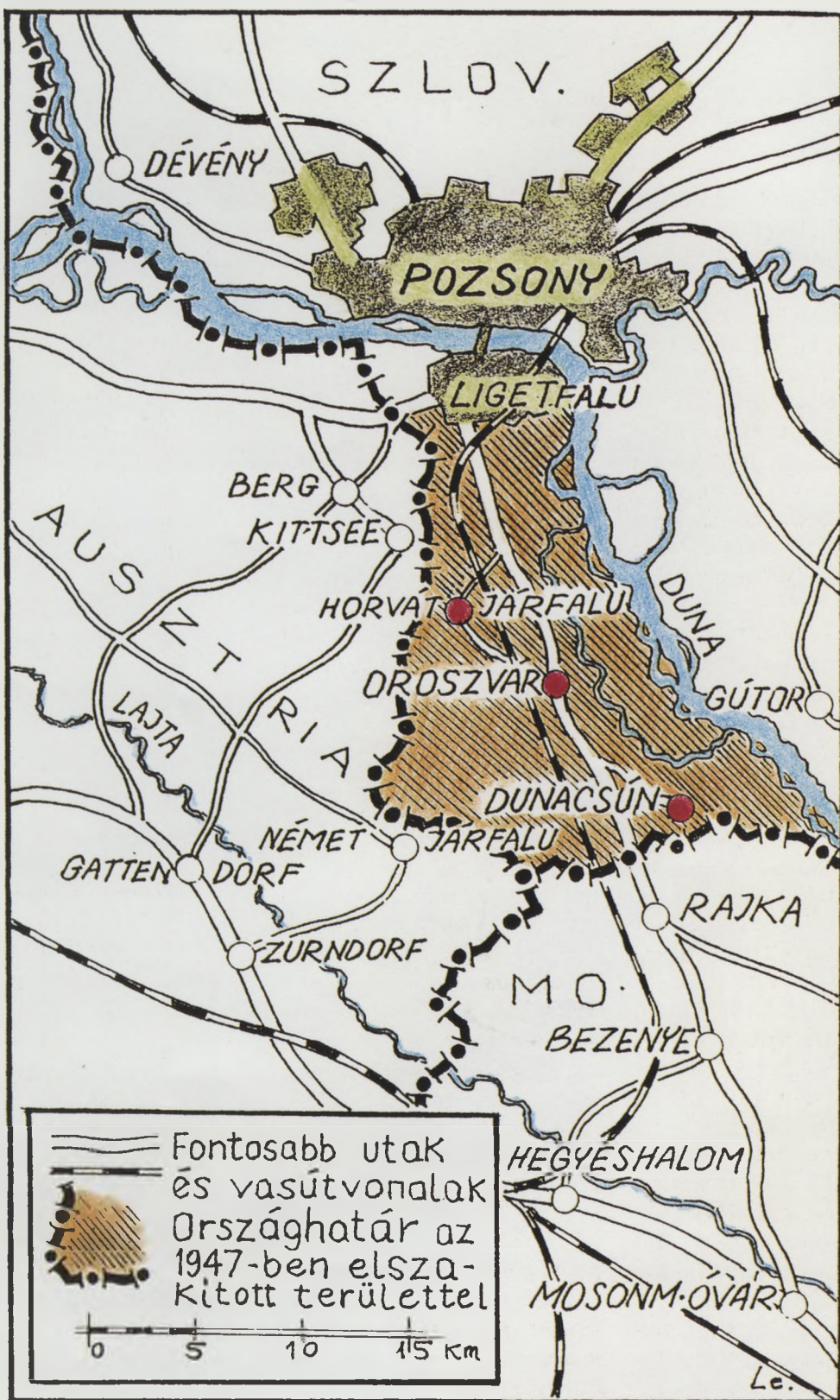
Maria Toth Pittaluga
Mellbodes 41.09045 Flumini (CA)
c/c N 15853 096
Tel.: 70-830-309

Svájc:

Anikó Parragi
8049 Zürich, Imbisbühl Str. 131.
Tel.: 41/3418869
Zürcher Kantonalbank
Kto. Nr. 1118-0298.950 Zürich

Svédország:

János Járny
Fagotgr. 5/B, 223 68 Lund,
Tel.: 14-70-81
Postgiro: 6310 106-7

A „Pozsonyi Hídfő”

- Erdélyi Magyarság Antológia 1990–1991 (Primor Kiadó, 1993) – 1200 Ft
- Holocaust Romániában 1941–1944 (Primor Kiadó, 1993)
 - magyar nyelven: 380 Ft
 - angol nyelven: 15 USA dollár (1500 Ft)
- Köteles Pál: Magyarság-európaiság (Magvető Kiadó, 1993) – 310 Ft
- Mátyás B. Ferenc: Mezítelen árnyékod (regény, Magvető Kiadó, 1993) – 330 Ft
- Az Erdélyi Magyarság folyóirat éves előfizetési díja: 20 USA dollár külföldre, 312 Ft belföldre

A könyvek megvásárolhatók a Magyar Nemzeti Könyvesboltban (1134 Bp., Pannónia u. 22.), az Erdélyi Magyarsáért Alapítvány székhelyén (H-1016 Budapest, Naphegy utca 29. tel/fax: 156-8464) vagy ugyanott megrendelhető telefonon, telefaxon és levélben. (Az Erdélyi Magyarság Antológia 1990–1991 megrendelőinek kérésére adó-alap-csökkentő igazolást állítunk ki.)